

Kvinne- FORSKNING

Åpent nummer

Kvinnegjengen KILDEN Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge

KVINNEFORSKNING

utgis av **KILDEN**

Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge
Årgang 27, 2003

Redaksjonen:

KILDEN

Ansvarlig redaktør: Haldis Haukanes (permisjon)

Ansvarlig redaktør for dette nummeret: Tone Hellesund

Redaksjonssekretær: Toril Enger

Omslag: Bjørn Roggenbihl

Sats: Fritt og vilt AS

Trykk: Rasmussen AS

ISSN: 0806-6256

Utkommer med 4 nummer per år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner og tidligere publisert materiale.

Løssalg: kr 125,-

Abonnement 2003: kr 400,-

Bankkonto: 1602.48.39625

Redaksjonens adresse:

KILDEN

Grensen 5

0159 Oslo

Web: kilden.forskningsradet.no

E-post: post@kilden.forskningsradet.no

Tlf 22 24 09 35

I KILDEN:

Nina Kristiansen, leder

Tlf. 22 24 09 31

Toril Enger

Tlf. 22 24 09 34

Beret Bråten

Tlf. 22 24 09 32

Forsiden: (Foto: Svante Örnberg, Samfoto)

Mer magi i forskningen!

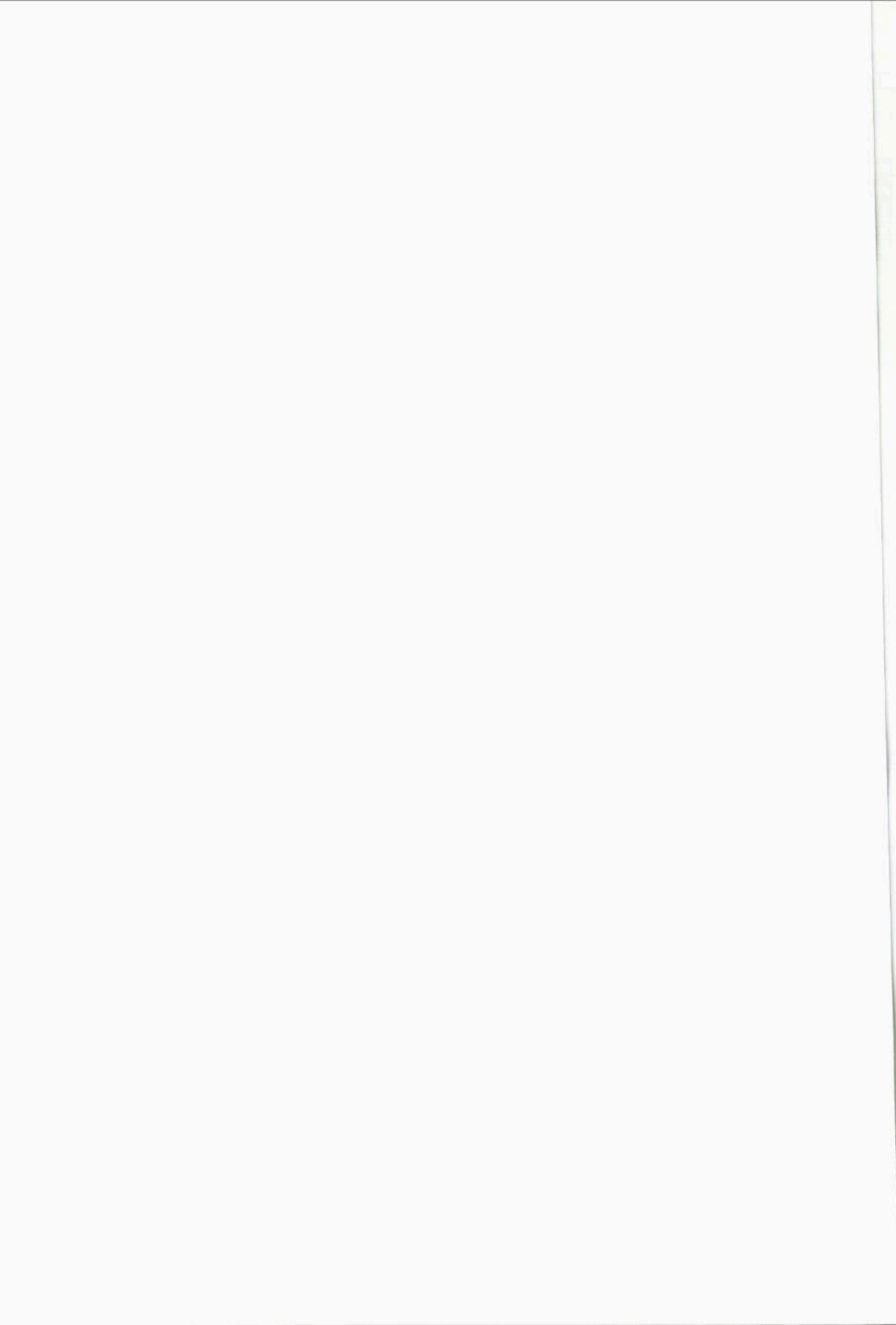
En kritisk røst har hevdet at norsk kjønnsforskning er mer preget av magi enn av vitenskap (Bjørn Vassnes i Dagbladet 17.06.2003 og i *Prosa* 5, 2003). Til tross for at kritikken opplagt bygger på manglende kunnskap om norsk kjønnsforskning, blir jeg likevel overrasket over ordbruk og vinkling. Er det noe vi må ønske oss mer av i norsk forskning, så er det vel magi! Det er jo nettopp de magiske øyeblikkene, de øyeblikkene der vi skjønner noe nytt, da vi klarer å se biter av verden på nye måter, de øyeblikkene begeistringen river oss med, som gjør forskningslivet verdt å leve, og som driver forskningen fremover. Det er de magiske øyeblikkene som holder oss oppe i det strevsomme, nitide og overveldende arbeidet som forskningen ofte kan være. De fleste av oss leverer ikke magiske forskningsarbeider. De fleste av oss leverer solide håndverk som beskriver og utforsker biter av verden, ofte formidlet i tørre og omstendelige ordelag. Bakenfor dette kan imidlertid den observante leser skimte hvordan mye av forskningen er initiert av nettopp begeistring og magi. Enhver forskers drøm må vel kunne være å skape nye magiske øyeblikk for sine lesere gjennom sin egen forskning.

Du sitter nå med et nytt nummer av tidsskriftet *Kvinneforskning* i hendene, og kan glede deg til en rekke interessante tekster. Dette åpne nummeret er dominert av yngre forskere, og det er stor variasjon

i temaområder og tilnærmingsmåter. I artikkelen «Kraften i det underforståtte» utforsker Cathrine Egeland feminismens grenser og politiske muligheter. Gjennom en kritisk gjennomgang av en rekke kjente forskeres forståelse av «feminisme som kritikk» forsøker Egeland å tydeliggjøre hvilken type kritikk feminisme bør være, og hvor kritikken kan forankres. Hilde Corneliussens artikkel om kvinner i IT-utdanning kan med fordel leses sammen med Kjetil Børhaug og Janneke van der Ros' artikkel om femokrater i fylkeskommunal forvaltning. Begge artiklene drøfter kjønnede inklusjons- og eksklusjonsmekanismer, og kommer med forslag til tiltak som kan bryte ned noen av kjønnsbarrierene på disse feltene. Gjennom Åse Røthings artikkel beveger vi oss fra den offentlige sfære, og inn i privatlivet til en rekke heteroseksuelle par der partene har ulike forhold til religion. Røthing viser hvordan de ulike partenes kjønn får stor betydning for forståelsen av den religiøse forhandlingen. Til slutt drøfter debattinnlegget skrevet av May-Len Skilbrei prostitusjonsforskningens forhold til fakta og fiksjon, og spør om kjønnsforskere i særlig grad kan ha vært med på å reproducere myter om prostitusjon, heller enn å utfordre dem.

Det ville vært en stor glede dersom noen av disse tekstene skapte glimt av magi og engasjement hos leserne! God lesning!

Tone Hellesund

Innhold

<i>Cathrine Egeland: Kraften i det underforståtte</i> – noen overveielser om feministisk forskning	5
<i>Kjetil Børhaug og Janneke van der Ros: Femokratar og endring</i> i fylkeskommunal forvaltning	16
<i>Hilde Corneliussen: Konstruksjoner av kjønn</i> ved høyere IKT-utdanning i Norge	31
<i>Åse Røthing: Sammen eller alene. Fellesskapsprosjekter i par på tvers</i>	51

KOMMENTAR

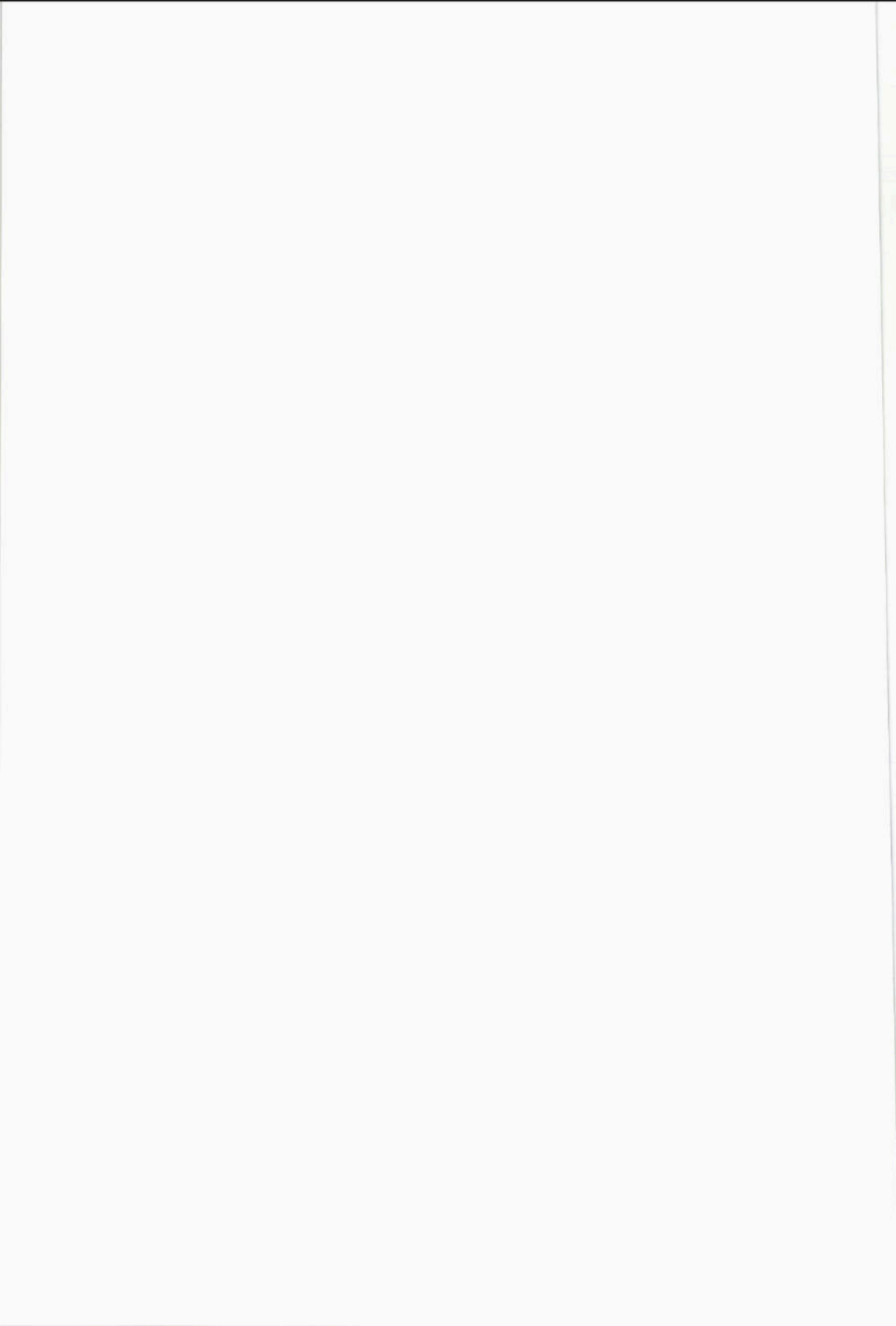
<i>Lilja 4-ever</i> er bare en film! Problematisk sammenblanding av fiksjon og fakta på prostitusjonsfeltet. Ved May-Len Skilbrei	69
--	----

NYTT FRA FOKK

Forskingspolitikk, forskingsformidling og nasjonal miljøbygging. Ved Jorid Hovden	76
--	----

BOKOMTALER

Øyvind Østerud, Fredrik Engelstad og Per Selle: <i>Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokrati- utredningen. Kapittel 11: Kjønnsmakt i likestillingslandet.</i> Omtale ved Cathrine Holst	80
---	----

Kraften i det underforståtte – noen overveielser om feministisk forskning

Av Cathrine Egeland

For noen feministiske forskere er det opplagt at feministisk forskning handler om å avdekke forhold som forhindrer frigjøring, likestilling og representasjon. For andre feministiske forskere handler feministisk forskning om ulike måter å forholde seg til en uro nettopp ved begreper som frigjøring, likestilling og representasjon. Men hva er feminisme, og hvilke kriterier er det som ligger til grunn for betegnelsen feministisk forskning?

Hva er feminisme? Et klart og greit svar får man ved for eksempel å gå inn på Arbeiderpartiets nettsider, og der – mellom «Kjøp 1. mai effekter» og «Roselotteriet» – klikke seg fram til «Feministkampanjen». Her står det blant annet: «Feminisme betyr å gi jenter og gutter samme muligheter. Ikke bare til å få styre, men å få samme lønn. Feminisme er å få lov til å gjøre det man vil, samme om du er gutt eller jente. Feminist er noe du er i hverdagen. Og det handler om her og nå.»¹ Videre kan man ta «Feministtesten» og vinne en feministknapp.

Det finnes selvfølgelig både flere og mer sofistikerte svar på spørsmålet om hva feminisme er. Vender man seg mot feministisk forskning og teoriutvikling,² er det langt mellom feministtestene og

feministknappene. Feministisk forskning og teoriutvikling har gjennom de siste 30 år gjort seg gjeldende innenfor flere fagområder og har både internasjonalt og i Norge vært medvirkende til positivisme-kritikkens og postpositivismens relative suksess innen humaniora og enkelte samfunnsvitenskaper. Forut for og samtidig med dette har det funnet sted et omfattende synliggjøringsarbeid basert på krav om representasjon og mangfold innen vitenskapelig basert kunnskapsproduksjon. Man kan imidlertid spørre seg hvilke kriterier det er som ligger til grunn for betegnelsen *feministisk* forskning? Et mulig svar er at feministisk forskning og teoriutvikling, på den ene siden, og feministisk politikk og politisk praksis, på den andre siden, er forbundet på en av-

gjørende, for ikke å si vesentlig måte. Spørsmålet er *hvordan*. Det er denne problemstillingen – forstått som et *produkt av betydningsforhandlingene knyttet til forståelsen av feminisme som kritikk* – jeg vil se nærmere på i denne artikkelen.

Feministisk forskning og feminismens grenser

Er feministisk forskning en form for forskning som står i en særstilling i forhold til annen forskning ved eksplisitt eller implisitt å være en kritisk forlengelse av eller et kvalifiserende bidrag til et *politisk* prosjekt? Kanskje, men når det gjelder feminisme hersker det liten grad av enighet om hva feminisme er, og hvorvidt eller på hvilken måte feministisk forskning og teoriutvikling virkelig bør være en forlengelse av eller et kvalifiserende bidrag til et spesifikt politisk prosjekt. For noen feministiske forskere er det opplagt at feministisk forskning handler om å avdekke forhold som forhindrer frigjøring, likestilling og representasjon. For andre – også feministiske – forskere handler feministisk forskning om ulike måter å forholde seg til en *uro* nettopp ved begreper som frigjøring, likestilling og representasjon.

Betydningsforhandlinger knyttet til feministisk forskning er interessante, fordi de ser ut til å handle om *grensene* for hva feminisme meningsfullt kan sies å være. Som vi skal se nedenfor, har det man kan kalle deessensialiseringen av kvinnen som subjekt for det feministiske prosjektet, skapt en viss *uro* innen feministisk forskning og teoriutvikling. For hva er *feminisme* uten gruppen *kvinner* som skal synliggjøres, representeres og frigjøres? Hva er feministisk forskning hvis det ikke – når alt kommer til alt – «handler om» kjønnsforskjellen mellom kvinner og menn som noenlunde entydige kategorier? Den beroligende medisi-

nen har deretter blitt *mangfoldet*; at feminismens grenser utfordres er et tegn på mangfoldet i feminismen. Feministisk teoriutvikling kan ikke oppsummeres i feministtester, fordi man nettopp erkjenner at «kvinner» og «kvinners behov» er mangetydige og motsetningsfylte begreper. Kriteriene for hva feminisme er og kan være er verken entydige eller stabile. Ingen fare, med andre ord.

Også jeg er opptatt av feminismens grenser, men ikke fordi det bekymrer meg at disse grensene er blitt utfordret. At grensene utfordres gjør det tvert imot mulig å nærme seg det jeg anser som kjernen i feministisk forskning og teoriutvikling, nemlig *kritikken* som utfoldes fra et ikke-vilkårlig, ikke-nøytralt ståsted. Å si at kjernen i feministisk forskning og teoriutvikling er kritikk, er ikke uproblematisk. På den ene siden kan forståelsen av feminisme som kritikk betraktes i lys av en utvikling fra en dekonstruksjon av vestlige patriarkalske tanketradisjoner til en kritisk rekonstruksjon av grunnleggende kategorier, metodologier og selvforståelser knyttet til vestlig vitenskap og teori. Denne rekonstruksjonen har mer eller mindre eksplisitt vært knyttet til marxistisk og kritisk teori³ i en søken etter argumenter for *konkret, frigjørende praksis* (Soper 1989:199). På den andre siden har feministen inspirert av Michel Foucaults immanenstese problematisert forståelsen av feminisme som kritikk med henvisning til det gjensidig betingende forholdet mellom makt og viten. Judith Butler, for eksempel, forstår «kritikk» som en teoretisk øvelse som alltid allerede er implisert i de maktrelasjonene som «kritikken» er rettet mot (Butler 1995:139). Dette innebærer imidlertid ikke at Butler forstår feminisme som noe *annet* enn kritikk eller at feminisme *ikke* er kritikk. Snarere ser det ut til at Butlers påminnelse om maktens immanens i denne forbindelse er en måte å *kvalifisere* kritikkbegrepet og dermed forståelsen av feminisme som kritikk på. I denne for-

stand *underbygger* Butler, etter min mening, oppfatningen av det feministiske prosjektet som et *kritisk* prosjekt.

Som jeg vil forsøke å vise, blir forståelsen av feminismen som kritikk *problematiske* idet ståstedet for kritikken undergraves, som det for eksempel er blitt av feministiske teoretikere som Butler, Donna Haraway og Gayatri Spivak. Jeg vil vende tilbake til dette. Spørsmålet om hva feministisk forskning er og kan være må involvere et kritisk blikk på hva *kritikk* er og kan være. Hermed blir spørsmålet om hva feministisk forskning er og kan være et spørsmål som også angår annen postpositivistisk forskning og teoriutvikling. La oss imidlertid i første omgang se nærmere på hvordan feminismens grenser har blitt utfordret. Det har de blant annet blitt av *kjønnsrøbbel*.

Kjønnsrøbbel

Da Butler i 1990 utga boka *Gender Trouble* og senere, i 1993, *Bodies That Matter*, hadde feministisk teoriutvikling allerede en god stund vært preget av diskusjoner knyttet til kvinnekategorien; diskusjoner fundert i ikke-hvite, ikke-heteroseksuelle, ikke-middelklasse-kvinner opplevelser av å være ekskludert fra kategorien «kvinne» og i kritikk av feminismens liberale utgangspunkt. Med *Gender Trouble* og *Bodies That Matter* fikk feministisk forskning enda et skudd for baugen.

Butlers utgangspunkt var blant annet en problematisering av den engelskspråklige distinksjonen mellom biologisk og sosialt kjønn (henholdsvis *sex* og *gender*) som, særlig i de siste tretti årene, har vært av stor betydning for feminister i kampen mot forestillinger om at sosial urettferdighet (som for eksempel utelukkelse eller undertrykkelse av kvinner) har sitt opphav i og dermed kan legitimeres av anatomiske og fysiologiske forskjeller mellom kjønnene. Ifølge Butler er distinksjonen mellom biologisk og sosialt

kjønn problematisk, fordi den tilskriver den biologiske kroppen en grunnleggende, *prediskursiv* status – dvs. en status som noe som går *forut* for enhver forming og meningsgiving, og som først i *neste* instans bearbeides av kulturelle og sosiale forhold. Men sett at det sosiale kjønn *ikke* er det relativt frittflytende input'et i eller den kulturelle fortolkningen av det biologiske kjønn?

Med dette som utgangspunkt argumenterte Butler i *Gender Trouble* og *Bodies That Matter* at forskjellige handlinger og begjærretninger produserer en sammenheng som virker som en stabil identitet som produseres *på* kroppen gjennom antydninger av et indre prinsipp. Dette indre prinsippet er fysisk nærværende, men utøver også en slags *long-distance* organisering av kroppens uttrykk i overensstemmelse med dette skjulte prinsippet. De opptrinn og gester som bidrar i organiseringen, og som selv produserer denne, er performative.

I tråd med Foucaults begreper om diskursiv praksis og produktiv makt betrakter altså Butler kjønn som noe som *installeres* og *materialiseres i individet*. Denne installasjonen og materialiseringen er resultatet av en diskursiv praksis, hvor en tokjønn organisering av seksualiteten i større eller mindre grad sikres i overensstemmelse med det Butler forstår som en *tvungen, normativ heteroseksualitet*. Kun kjønnspraksiser og kjønnsuttrykk som anerkjennes som *forståelige* innenfor rammene av denne organiseringen, er legitime.

Butlers poenger har vært både tankevekkende og viktige; kjønn kan vanskelig sies å ha en prediskursiv mening for individer i vår kultur. Man kan imidlertid spørre hva det er som påføres eller selv påfører seg et kjønn? Ingenting; det gis ikke noe utenfor diskursen – i alle fall ikke noe vi kan snakke om. Å snakke om at kjønn installeres forekommer derfor både løst og uklart – for hva går installasjonen egentlig ut på? Man fornekter

noe overflødig, en litt unyttig fordobling et sted i tankerekken. Det er jo nærliggende å mene at dersom vi ikke kan snakke om eller overhodet forholde oss til noe som foreligger før eller utenfor framføringen av «kvinne» og «mann», så kan vi like gjerne fortsette å snakke om kvinner og menn. I møtet med Butlers argumentasjon fristes man altså til å stille det lite konstruktive spørsmålet: Hva så?

Man kan også, som Toril Moi (1998) har gjort det i sin kritiske lesning av Butler, spørre om ikke Butler bygger sin kritikk på en lettere *misrepresentasjon* av distinksjonen mellom biologisk og sosialt kjønn. Distinksjonen skulle jo nettopp brukes i kampen mot forsøk på å rettferdiggjøre kvinneundertrykkelse med henvisning til anatomiske og fysiologiske forskjeller mellom kjønnene. Videre er det langt fra slik at distinksjonen med nødvendighet innebærer en forståelse av biologisk kjønn som en ahistorisk eller prediskursiv kategori.

Butlers mulige misrepresentasjoner til tross, hennes problematisering av distinksjonen mellom biologisk og sosialt kjønn har levert sofistikerte elementer til en tiltagende kritikk av den feminismen som bygger sin politiske og teoretiske plattform på en essensialistisk kvinne- og kjønnsforståelse. Feminister risikerer å *underbygge* snarere enn å *undergrave* hegemoniske kjønnsnormer ved å operere med kvinnen og gruppen kvinner som sitt teoretiske og politiske subjekt. Paradoksalt nok forutsetter jo synliggjøring, representasjon og likestilling praksiser og uttrykk som kan anerkjennes som forståelige og dermed legitime innenfor rammene av den samme seksuelle og sosiale kjønnsorganiseringen som produserer og reproducerer eksklusjonen og den manglende likestillingen.

Feministisk teoriutvikling ble gjennom bl.a. *Gender Trouble* og *Bodies That Matter* rammet av *kjønnsstrøbbel*; en tilstand som ser ut til å ha skjerpet tidligere problemformuleringer knyttet til

spørsmål om representasjon, handling og kritikk.

Bekymrede røster

Flere forsøk på å kvalifisere og redde det feministiske prosjektet som et kritisk prosjekt med *konkret, frigjørende praksis* som målsetting har vært gjennomført etter at kvinnen ble deessensialisert og desentrert som subjekt for feministisk teori og politikk.

Her er det selvfølgelig ikke snakk om redningsforsøk som kategorisk avviser idéen om at kjønn er en *konstruksjon*. At kjønn er en konstruksjon er ingen nyhet innen feministisk teoriutvikling hvis man med det mener at feminister også tidligere har ønsket å komme essensialismen til livs ved å relativisere og historisere kjønn og kjønnsforskjellen. Den nye desentreringen av kvinnekjønn har ikke desto mindre ført til uro; for hva er *feminisme uten* et subjekt for feministisk forskning og politisk handling? Hva er *feminisme* uten gruppen kvinner som skal synliggjøres, representeres og frigjøres? Fra hvilket ståsted skal feminismens kritikk utfoldes hvis kvinner ikke lenger utgjør en gruppe med en felles sak eller en felles identitet?

La oss lytte litt til et par av disse bekymrede røstene.

Benhabib og nødvendigheten av et subjekt

Forståelsen av feminisme som kritikk er et sentralt anliggende for Seyla Benhabib, som knytter kritikken an til *frigjøring*. Hun uttrykker sin bekymring slik:

Det situerte og kjønnede subjektet er heteronomt bestemt, men streber allikevel hen i mot autonomi. Jeg lurer på hvordan prosjektet om kvinnens frigjøring i det hele tatt ville være tenkelig uten normative prinsipper som

handleevne, autonomi og selvhet [*self-hood*]. (Benhabib 1995:21, min oversettelse)

Benhabib slutter seg til Butlers og andres forsøk på å dekonstruere og undergrave den tradisjonelle, vestlige humanistiske idéen om nødvendigheten av et underliggende subjekt for tenkning og handling. Hun vegrer seg imidlertid mot helt å oppgi subjektet. Feminismen – forstått som et emansipatorisk prosjekt – forutsetter at det er *noen* eller *noe* som skal frigjøres. Subjektbegrepet bør derfor beholdes, men omdefineres slik at det blir forenlig med målene for det feministiske prosjektet. Benhabibs subjekt er derfor historisk, kulturelt og sosialt situert. Gjennom dette mener hun at muligheten for politisk handling er sikret og feminismen reddet.

Young og serien

Iris Marion Young, en annen amerikansk politisk filosof, er også bekymret:

De logiske og politiske vanskelighetene forbundet med forsøk på å begrepsliggjøre kvinner som en særskilt gruppe med et sett av felles egenskaper og en felles identitet synes uoverstigelige. Men hvis vi ikke kan begrepsliggjøre kvinner som en gruppe, ser feministisk politikk ut til å miste all mening. (Young 1997:18, min oversettelse)

Young ser en mulig løsning på problemet i Jean-Paul Sartres begrep om *serien* slik denne utfoldes i *Kritikk av den dialektiske fornuft* fra 1960.

Serien er en simpel forening av mennesker som preges av gjensidig likegyldighet, fremmedhet eller annethet. Sartres eksempel er en busskø. Her står folk og venter som en utvendig enhet; de eksisterer ved siden av hverandre som numre i en serie og utgjør en enhet kun

ved ting utenfor dem selv. Serien er preget av en felles annethet fundert i en gjensidig oppsplitting. Individene i serien handler ikke i *felleskap* eller ut ifra en *felles* sak, interesse eller identitet. Serien er en passiv ansamling av individer og ikke en gruppe. Skal mennesker utgjøre en *gruppe*, forutsetter dette *felles handling*. Ifølge Young kan kjønn forstås nettopp som serie. Kvinner utgjør således en serie ved å være en passiv ansamling av individer *uten* en på forhånd gitt felles identitet. En serie som ikke desto mindre kan omdannes til en felles handlende gruppe. For Young er det altså kvinners *mulige* handlingsfelleskap som gir det feministiske prosjekt mening.

Moi og det hverdagslige

Toril Moi er ikke så bekymret som Benhabib og Young. I boka *Hva er en kvinne?* fra 1998 hevder hun at Butler og andre «poststrukturalistiske» feminister lider av en form for *teoretisme* – dvs. en tro på at riktige teorier kan garantere for riktig politikk. Poststrukturalistenes *teoretisme* ender opp med å stå i veien for det politiske prosjektet som feminismen er fundert i. Ved for eksempel å misrepresentere det skillet mellom biologisk og sosialt kjønn som feminister tidligere benyttet seg av for å komme den biologiske determinismen til livs, *konstruerer* Butler og andre poststrukturalister, ifølge Moi, *overflødige* teoretiske problemer som i verste fall tåkelegger de konkrete politiske problemene som virkelig krever feministiske analyser og konkrete løsninger.

I stedet for å beskjeftige seg med overflødige teoretiske problemstillinger ønsker Moi, inspirert av fransk fenomenologi og dagligspråkfilosofi, å «skrive feministisk teori i en hverdagslig tone» (Moi 1998:12). Moi hevder å interessere seg for konkrete kvinner og menn slik de er i spesifikke situasjoner i verden og ikke for generelle teorier om kvinnelighet

og kjønn. Hun avslutter boka på denne måten:

Det ville være fint om «feministisk teori» en dag kunne komme til å bety en type tenkning som forsøker å bli kvitt forvirring angående kropp, kjønn, seksualitet, kjønnsforskjell og maktforhold mellom og blant kvinner og menn, heteroseksuelle og homoseksuelle. Denne teorien ville ha som mål å befri oss fra de metafysiske bildene som har holdt oss fanget, og dermed føre språket tilbake til det dagligdagse. En slik feministisk teori ville muligens i seg selv ikke løse noen politiske eller praktiske problemer, men den kunne forhindre at vi fortaper oss i meningsløse spørsmål og poengløse kranter. Dette ville gi oss den intellektuelle friheten og oppfinnsomheten som vi trenger når vi stilles overfor spørsmål som virkelig krever svar. (Moi 1998:170)

Jeg er uenig i Mois diagnose av poststrukturalistiske kjønnteoretikere, som Butler. Påstanden om at de lider av teoretisme – altså troen på at riktige teorier kan garantere for riktig politikk – rammer nemlig en smule ved siden av en «poststrukturalistisk» forståelse av forholdet mellom teori og politikk. Det (noen) poststrukturalister gjør, er jo nettopp å sette spørsmålsteget ved «riktige» *politikker* og det at disse kan kvalifiseres av eller selv kvalifisere riktige teorier. Det virker som om Moi enten misforstår eller overser dette i sitt forsøk på å skrive feministisk teori i en hverdagslig tone.

Og på hvilken måte står for øvrig «det hverdagslige» og «det konkrete» – mer enn andre begreper – i et hverdagslig og konkret forhold til kvinners og menns konkrete hverdag? Dette er – midt i klarheten – litt uklart hos Toril Moi. Mois vilje til å befri feminismen fra konstruerte, overflødige «teoretiske» problemer ved å konfrontere dem med det konkrete

tilfellet og den spesielle situasjonen har allikevel vunnet gjenklang hos forskere som interesserer seg for forholdet mellom teori og politikk. Maud Eduards forord til *Förbjuden handling* (Eduards 2002) er et godt eksempel på dette:

I blåsten på stranden i Punta Baluarte, strax söder om Manila, bestämde jag att jag måste skriva feminism på nytt sätt. Jag hade bara hunnit läsa förordet i Toril Mois bok *What is a Woman?* (1999), då insikten grep mig med kraft. Det kändes som om Moi talade till just mig om vad det innebär att vara kvinna och feministisk forskare. Hon skriver att teori måste klara av att konfronteras med konkreta fall. Och att konkreta företeelser är helt centrala för utvecklandet av teori. I själva verket börjar och slutar teorins politiska ansvar i verkligheten, menar hon. (Eduards 2002:7)

Eduards ønsker å tilskrive det konkrete, levde livet en sentral rolle i den feministiske teoriutviklingen og understreker, igjen med Moi, at kjønnsforskjellen ikke bare kan dekonstrueres bort. Forskjellen på Toril Mois (og Maud Eduards') og Judith Butlers teorier er, ifølge Eduards, at Butler tar utgangspunkt i språket og teksten, hvorimot Moi (og Eduards) tar utgangspunkt i kvinners levde erfaringer (Eduards 2002:143).

Kraften i det underforståtte

Problemene knyttet til det å skille mellom språk, tekst og virkelighet er åpenbare og velkjente. Det er heller ikke uproblematisk å gjenopplive og omdefinere det liberal-humanistiske subjektbegrepet, som Seyla Benhabib har forsøkt, eller å resirkulere Sartres seriebegrep i en kjønnteoretisk sammenheng, som Iris Marion Young har presentert som en meningsgivende redningsplanke for det feminis-

tiske prosjektet. I forhold til spørsmålet om hva feministisk forskning og teoriutvikling er og kan være, vil jeg imidlertid la disse problemene ligge til fordel for et nærmere blikk på *frykten* for at feminisme som kritikk ikke er mulig *med mindre* feministisk forskning i en eller annen forstand tar utgangspunkt i virkeligheten, i konkrete kvinners (og menns) levde liv og erfaringer. Det ser ut til at feministisk forskning og teoriutvikling kun kan *være noe* (annet enn tradisjonell forskning og teoriutvikling) i den grad kritikken har et ståsted *utenfor* teorien, ute i den virkeligheten som teorien «handler om». Benhabib, Young, Moi og Eduards forsøker alle, på forskjellige måter, å etablere et slikt ståsted utenfor den feministiske teorien som skal kunne muliggjøre feminismen som kritikk.

Ståstedet *utenfor* teorien er den underforståtte betingelsen for det feministiske i feministisk forskning. I stedet for å utforme feministtester og utdele feministknapper lener feministisk forskning seg på det jeg vil kalle *kraften i det underforståtte*. Feministisk forskning har dette til felles med annen postpositivistisk forskning. Kraften i det underforståtte er en kraft som opprettholder det *feministiske* i feministisk forskning ved å vise hen til et politisk, ekstrateoretisk ståsted som kan garantere at feministisk forskning i *sannhet* er feministisk; et ståsted hvorfra man kan *kritisere* og yte *motstand*. I artikkelen «The end of sexual difference?» ser Judith Butler (2001) det åpenbart som nødvendig å understreke at:

Jeg jobber i det feministiske teori-feltet, som *ikke* er forskjellig fra feminisme som en sosial bevegelse. Feministisk forskning ville ikke ha noe innhold hvis det ikke var noen bevegelse, og bevegelsen, i sine forskjellige retninger og utgaver, har alltid vært involvert i teoriutvikling. (Butler 2001:416, min oversettelse og kursivering)

Med dette lener hun seg seg nettopp på kraften i dette underforståtte ståstedet utenfor teorien.

Ved å insistere på en vesentlig forbindelse mellom feministisk forskning og teoriutvikling og et ekstrateoretisk (politisk, hverdagslig, konkret osv.) ståsted hvorfra man kan kritisere og yte motstand overser feminister som Butler, Benhabib, Young, Moi og Eduards en avgjørende følge av Foucaults tese om at makt og viten betinger hverandre gjensidig – tydeligst formulert i *Viljen til viten* (1994 [1976]) – nemlig den at det ikke oppstår og veller fram kunnskap «utenfor» maktrelasjonene og at bestemte maktrelasjoner «der ute i virkeligheten» heller ikke er kunnskapens «egentlige» kilde. Det gis dermed ingen rettfærdige, kunnskapsframtvingende ståsteder utenfor teorien som denne kan være en kritisk forlengelse av eller et kvalifiserende bidrag til. Det er teorien *selv* som skaper disse ståstedene.

Er dette ensbetydende med at feminisme som kritikk *ikke* gir mening? Naturligvis ikke.

Feminisme som kritikk

Filosofikritikk og vitenskapskritikk utfoldes ofte som immanent kritikk eller som dialektisk kritikk. Immanent kritikk søker å være i overensstemmelse med de kriteriene som avgrenser det som kritiseres i motsetning til dialektisk kritikk som utspringer av eller viser hen til *noe annet enn* eller til *negasjonen* av det som kritiseres.⁴ Overfor disse formene for kritikk er det mulig å stille en *intervenerende kritikk*. Innen internasjonal feministisk forskning og teoriutvikling anvendes begrepet intervensjon relativt ofte. Det er imidlertid sjelden at man støter på gode redegjørelser for begrepet. Det ser ut til at man betrakter intervensjon og interverende kritikk som *selvforklarende* og *i seg selv destabiliserende* komponenter i

mer eller mindre poststrukturalistiske teoriutviklinger av feminismen.

Filosofen Arild Utaker har, i sitt snart tjuefemårige essay om de vitenskapskritiske implikasjonene av Gaston Bachelards, Louis Althusser og Foucaults tenkning (Utaker 1984, oppr. 1979), gjort rede for hva som kan forstås ved intervenserende kritikk. Intervenerende kritikk *griper inn i* og gjør noe med det som kritiseres. Denne inngripen kan foregå ved at de forholdene som kritiseres, *beskrives* på måter som ikke er avgrenset av og som ofte bryter med de kriteriene som avgrenser forholdene. Ved for eksempel å *forbinde* maktpraktiser med vitenspraksiser, i stedet for å skille dem ad og beskrive dem som stående i opposisjon til hverandre, intervenserer Foucault i spesifikke vitensdisipliner. Intervenerende kritikk innebærer altså ikke at forholdene kritiseres *utenfra* eller *ut fra noe utenfor* det som kritiseres. Som Utaker understreker, forskyver den intervenserende kritikken dermed kritikkens sted fra utgangspunktet til *effektene* av kritikken (Utaker 1984:9).

Jeg vil hevde at en overveiende del av den feministiske forskningen og teoriutviklingen eksplisitt eller implisitt utfoldes som *dialektisk kritikk*. Dette er, i mine øyne, et større problem for feminismen enn den *teoretismen* som poststrukturalistiske feminister, ifølge Toril Moi, lider av. Den dialektiske formen for kritikk forutsetter eksistensen av et rettferdig(gjørende) ståsted som går forut for eller ligger til grunn for kritikken. Med henvisning til dette ekstrateoretiske ståstedet vikler feministisk teoriutvikling seg til stadighet inn i forsvars- og innarbeidingsprosjekter hvor ståstedet søkes beskyttet mot eller forent med elementer som overskrider feminismens grenser og som dermed truer med å frata det feministiske prosjektet mening.

Feministisk forskning og teoriutvikling lider til en viss grad av det *motsatte* av teoretisme, nemlig av en svakhet for

kraften i det underforståtte – det vil si den kraften som stråler ut fra det ekstrateoretiske (politiske, hverdagslige, konkrete) ståstedet hvorfra man kan utvikle og kvalifisere kritiske teorier. Dette er ikke ensbetydende med at man ikke lar seg inspirere av for eksempel skeiv (*queer*) teori eller poststrukturalistiske teoretiske elementer som diskursanalyse. Tvert imot. Problemet er bare at disse teoretiske elementene altfor ofte «oversettes», tilpasses og forsøksvis kombineres med en *dialektisk* form for kritikk. Hermed *fortrenges* følgene av Foucaults tese om at makt og viten gjensidig betinger hverandre, *samtidig* som nettopp denne tesen er i ferd med å oppnå en uinteressant og ufarlig *common sense*-status innen feministisk forskning og teoriutvikling.

Hva vil skje om feminister begynner å gjøre motstand mot kraften i det underforståtte? Gir feminisme som *intervenerende* kritikk overhodet mening eller står vi – i mangel av et rettferdig(gjørende) ståsted utenfor teorien – overfor de sørgelige restene av et prosjekt som er blitt kompromittert, avpolitisert og muligens avgått ved drukningsdøden i den amorfte grøten vi kaller postmodernisme? Ikke nødvendigvis. Idet kritikkens sted forskyves fra utgangspunktet til *effektene* av kritikken er det ikke lenger nødvendig å insistere på eksistensen av et rettferdig(gjørende) ekstrateoretisk ståsted som kan sikre kritikkens gyldighet.

Feminisme som intervenserende kritikk – et avsluttende eksempel

Et godt eksempel på hvordan feminisme som intervenserende kritikk kan utfolde seg, er den *gjenforhandlingen* av betydningen av essens og essensialisme som en rekke feministiske teoretikere – blant dem Gayatri Spivak og Rosi Braidotti – har foretatt som et intervenserende mottrekk til dekonstruksjonen av «kvinner og

verdens undertrykte» som subjekt for kritisk teori og politikk.

Tradisjonelt innebærer essensialisme en tro på at en tings *essens* er de egenskapene som tingen *ikke* kan miste uten å opphøre med å være seg selv – dvs. at de ting og fenomener vi omgis av i verden har en kjerne, at de *er noe i seg selv*. For eksempel kan en essensalistisk kjønnsfilosofi tillegge kvinner og menn to forskjellige og uforanderlige kjønnsessenser. Disse kan – uten nødvendigvis å henvise til anatomiske eller fysiologiske forskjeller – forklare kjønnsforskjellen som essensiell. Et annet eksempel på essensialisme er reduksjonen av innbyggerne i et land eller en region til «bærere av» eller identiske med landet eller regionen ved å være «afrikanere», «indere», «arabere», osv. Essensialisme har derfor blitt betraktet som et undertrykkende ideologisk redskap. Tradisjonelle, kritiske holdninger til slike redskaper kretser stort sett om variasjoner over temaet «herskapets egne redskaper kan – *til syvende og sist* – aldri ødelegge herskapets hus». Spørsmålet er imidlertid om feminisme som kritikk overhodet har andre redskaper til rådighet enn «herskapets redskaper»? Kan essensialismen – en av bærebjelkene i «herskapets hus» – overtas og anvendes strategisk som et ledd i en intervenserende, *feministisk* kritikk?

I mine øyne er dette både mulig og nødvendig, og jeg betrakter Gayatri Spivaks refleksjoner knyttet til den såkalte Subaltern Studies Groups arbeider⁵ på 1980-tallet som et av de beste eksemplene innen feministisk teoriutvikling på hvordan man kan utfolde kritikk som intervensjon ved å overta og gjenforhandle essensialismebegrepet. Jeg vil derfor avslutte mine overveielser angående feministisk forskning og teoriutvikling ved å vise hvordan det å lese tekster *mot «deres vilje»* er en form for intervensjon som kan løsrive feminismen fra kraften i det underforståtte.

I dekonstruktive lesninger, som Gaya-

tri Spivaks lesninger av tekstene fra The Subaltern Studies Group, er ikke poenget å få til en avgrensning av riktig tenkning fra feil tenkning. Man skal først og fremst vise at det i teksten, eller i gjenstanden for ens lesning, foregår en tenkning forstått som en *engasjert bevegelse henimot noe uutsigelig* som det er dekonstruksjonens oppgave å kaste lys over. Dekonstruksjonen fordyper seg i denne engasjerte bevegelsen og dens problemer, *ikke* i moraliserende vurderinger av hvorvidt skribentens prosjekt er legitimt eller ikke. At Spivak i sin lesning forener dekonstruksjonen med *marxisme*, endrer ikke på dette. Marxismen blir hos henne snarere forstått som et *dekonstruktivt* element enn som et normativt element påklistret dekonstruksjonen. Dette har bl.a. å gjøre med spørsmålet om *essensialisme*. Innen feministisk teoriutvikling hersker det liten grad av enighet om hvorvidt en gjenerobring av reduksjonistiske betegnelser eller «strategisk essensialisme» er en farbar vei i motstandskamper og frigjøringsprosesser. Spivak ser ut til å mene at det er mulig å rive eller i det minste å ommøblere i herskapets hus med herskapets egne redskaper. «Strategisk essensialisme» er redskapet hun anbefaler, og hun begrunner dette dels ut ifra dekonstruksjon og dels ut fra marxismen. For Spivak står Karl Marx' *deessensialisering* av det politiske subjektbegrepet (for eksempel Klassen, Arbeideren, Kapitalisten) og *verdibegrepets* unnnvikende karakter sentralt i forhold til spørsmålet om essensialisme og identitet. Ifølge Marx er ikke klasseformasjoner essensielle. Tvert imot lå det Marx på hjertet å få sin impliserte leser – arbeideren – til (uansett hvor lite innlysende det må forekomme) å innse at han er kapitalens agent eller utøver og ikke dens offer (en overveielse man også finner igjen i Foucaults beskrivelse av hva makt er). I *Kapitalen* sier Marx at varens verdiform ikke er bestemt på forhånd; den er *innholdsløs*. Han snakker altså om noe som må *forut-*

settes i varen, og ikke om noe som allerede eksisterer der. Hermed *undervurderes* ikke betydningen av det politiske subjektbegrepet (for eksempel «klassen»), og deessensialiseringen muliggjør studier av for eksempel varebytte og klassekamp uten å fundere handlingene i stabile identiteter og bakenforliggende subjekter. Likeledes er ikke klassebevissthet noe en bestemt gruppe *har qua* sin klassestillørighet. Klassebevissthet er noe man *påtar seg strategisk* – Vi er arbeidere! – i den hensikt å oppheve klassebevissthetsens utgangspunkt, nemlig klassen.

Med utgangspunkt i Marx' deessensialisering av klassebegrepet og idéen om *overlagt* eller strategisk klassebevissthet dekonstruerer Spivak The Subaltern Studies Groups tekster ved å lese en *strategisk essensialisme* inn i deres forsøk på å tilskrive de underordnede («the subaltern») inderne en positiv bevissthet på egne vegne. Men hun nøyer seg ikke med å konstatere at Subaltern-historikerne hermed gjør seg skyld i et brudd med sine egne (bevisste) hensikter. Hun går videre og tilskriver historikerne *den samme* bevissthets som historikerne tilskriver de underordnede som studeres av dem. Historikerne og deres gjenstander – her de underordnede – hører sammen i den forstand at historikerne *konstituerer* sine gjenstander og ståsteder og at de, ved å gjøre dette, konstituerer seg selv med samme kjempende, opprørske, endringshungrige bevissthet. De skaper seg selv som historikere ved å skape gjenstandene for sine studier. Igjen: essensialiseringen er *strategisk*, ikke fundert i studier som avdekker eller røper eksistensen av en bestemt bevissthet eller et bestemt ståsted (Spivak 1987:206–207).

For å oppsummere: Essensialismen kan ikke i seg selv være problematisk, da den jo, strengt tatt, ikke *er* noe i seg selv. Et dekonstruktivt syn på essensialisme er at det *ikke* «handler om» noe spesifikt, noe som bør fordømmes, men at man

tvært imot bør forholde seg til essensialisme som til dynamitt: anvendt på den riktige måten kan det føre til noe konstruktivt. Spivaks innskriving av en strategisk essensialisme i The Subaltern Studies Groups tekster tvinger fram en «skruppelløs synlig politisk interesse» (Spivak 1987:205).

Jeg leser Spivaks lesning av tekstene fra The Subaltern Studies Group som et eminent eksempel på intervenserende kritikk forstått som en kritikk som *griper inn i* og gjør noe med det som kritiseres *uten* å forutsette at kritikken og motstanden har sin kilde eller sitt opphav i et eksstrateoretisk ståsted. Feministiske forskere og deres (våre) «gjenstander» – det vil si «kvinner levde erfaringer» – hører *sammen i samme* forstand som historikerne i The Subaltern Studies Group hører sammen med «de underordnede» inderne; vi *konstituerer* selv våre gjenstander og ståsteder. Ved å gjøre dette, *konstituerer vi oss selv med samme kjempende, opprørske, endringshungrige bevissthet*. Uten feministknapper på brystet utfolder vi oss som kritiske feministiske forskere ved konstant å skape og gjenskape gjenstanden og – ikke minst – *utgangspunktet* for vår forskning. En bevissthet om dette kan tvinge fram en *intervenerende* feminisme som aldri uproblematisert kan lene seg på kraften i det underforståtte (rettferdige) ståstedet.

Cathrine Egeland
postdoktorstipendiat
Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Bergen

Noter

1. Se <http://www.feminist.no>
2. Feministisk forskning er ikke synonymt med kvinne- og kjønnsforskning, selv om feministiske teorier ofte spiller en viktig rolle i kvinne- og kjønnsforskningen. Feministisk forskning oppfattes gjerne som en mer politisk og kritisk virksomhet enn kvinne- og kjønnsforskning.

3. Et godt eksempel på dette er Benhabib og Cornell 1987.
4. Det finnes andre oppfatninger av hva immanent og dialektisk kritikk er enn den som presenteres i denne artikkelen. For eksempel understreker Toril Moi i forbindelse med et forsøk på å forene Pierre Bourdieus kultursosiologi med feministisk kritikk at: «Neither 'appropriation' nor 'critique' rely on the idea of a transcendental vantage point from which to scrutinize the theory formation in question. Unlike the Enlightenment concept of 'criticism', the concept of 'critique' as used here is immanent and dialectical. My proposal of 'appropriation' and 'critique' as key feminist activities is intended to contest the idea that feminists are doomed to be victimized by what is sometimes called 'male' theory» (Moi 1999:265).
5. The Subaltern Studies Group og deres skrifter utspringer av et historikerkollektiv som på begynnelsen av 1980-tallet forsøkte å utfordre den tradisjonelle, koloniale og postkoloniale historieskrivningen knyttet til Indias og Sørøst-Asias historie.

Litteratur

- Benhabib, Seyla og Drucilla Cornell (red.) 1987. *Feminism as Critique. Essays on the Politics of Gender in Late-Capitalist Societies*. Polity Press, Cambridge.
- Benhabib, Seyla 1995. Feminism and postmodernism. I S. Benhabib, J. Butler, D. Cornell og N. Fraser: *Feminist Contentions – A Philosophical Exchange*. Routledge, New York og London.
- Braidotti, Rosi 1994. *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Thought*. Columbia University Press, New York.
- Butler, Judith 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York.
- Butler, Judith 1993. *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*. Routledge, New York.
- Butler, Judith 1995. For a careful reading. I S. Benhabib, J. Butler, D. Cornell og N. Fraser: *Feminist Contentions – A Philosophical Exchange*. Routledge, New York og London.
- Butler, Judith 2001. The end of sexual difference?. I E. Bronfen og M. Kavka (red.): *Feminist Consequences. Theory for the New Century*. Columbia University Press, New York.
- Eduards, Maud 2002. *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk forskning*. Liber, Malmö.
- Foucault, Michel 1994. *Viljen til viden. Introduktion til Seksualitetens historie*. Det lille Forlag, Frederiksberg.
- Hanssen, Beatrice 2001. Whatever happened to feminist theory? I E. Bronfen og M. Kavka (red.): *Feminist Consequences. Theory for the New Century*. Columbia University Press, New York.
- Moi, Toril 1998. *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk forskning*. Gyldendal, Oslo.
- Moi, Toril 1999. *What is a Woman? And Other Essays*. Oxford University Press, Oxford og New York.
- Soper, Kate 1989. Feminism as Critique. *New Left Review* 176.
- Spivak, Gayatri 1987. *In Other Worlds. Essays in Cultural Politics*. Methuen, New York og London.
- Utaker, Arild 1984. Fra filosofikritikk til vitenskapskritikk. Bachelard, Althusser, Foucault. I Arild Utaker: *Kunnskapens makt. En innledning til Michel Foucault*. Filosofisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Young, Iris Marion 1997. *Intersecting Voices. Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy*. Princeton University Press, New Jersey.

Femokratar og endring i fylkeskommunal forvaltning

Av Kjetil Børhaug og Janneke van der Ros

Korleis kan vi forstå både opningar for og barrierar imot kvinneorientert endring i distriktspolitikken? Forfattarane drøftar erfaringane i fylkeskommunal distriktspolitikk og ynskjer med dette å visa at eit nyinstitusjonelt perspektiv er meir fruktbart for slike analysar enn meir aktørorienterte tilnærmingar.

Innleiing

Vi finn i dag kvinner i ein stor del av posisjonane i det politiske styringsverket, inkludert forvaltningsapparatet (Lægneid 1995). Nokre av dei har prøvd å fremja ei sterkare kvinneretting av den offentlege politikken. Utgangspunktet for artikkelen er røynsleane til fylkeskommunale byråkratar som arbeidde med å iverksetja såkalla kvinnetiltak i distriktspolitikken, og som såleis prøvde å få til endringar i forvaltninga sine mål, tiltak og arbeidsmåtar frå ein posisjon internt i forvaltninga.

Føremålet med artikkelen er å visa at det som vert kalla eit nyinstitusjonelt perspektiv, kan vera ein nyttig reiskap for å forklara desse røynsleane. Eksisterande forskning omkring vilkår for kvinneretta

politikk brukar i overvegande grad aktørorienterte forklaringsmodellar (sjå t.d. Lotherington mfl. 1992; Børhaug 1995; Halsaa 1995; Van der Ros 1996a, b). Vi skal analysa eit datamateriale henta frå kvinnelege fylkeskommunale byråkratar som prøvde å «kvinneretta» den fylkeskommunale offentlege politikken. Problemstillinga for analysen er: kva for barrierar støyte dei på, og kva rom for endring var tilgjengeleg for dei? Forutan å gi innsikt i røynsleane med eit viktig reformforsøk, skal drøftinga visa at ei nyinstitusjonell tilnærming er fruktbar for denne typen problemstillingar.

I artikkelen vil vi fyrst argumentera for at tilgjengeleg forskning omkring problematikken i Noreg i stor grad byggjer på aktørorienterte perspektiv. Vi vil så presentera nokre sentrale omgrep frå

nyinstitusjonell teori og argumentera for at nyinstitusjonalisme fokuserer på viktige organisasjonsfaktorar som eit aktørperspektiv lett kan koma til å oversjå.

Ikkje alle kvinnelege byråkratar i fylkeskommunal forvaltning er feministar, og berre nokre få har kvinnespørsmål som si organisasjonsdefinerte hovudoppgåve. Van der Ros brukar omgrepet «femokratar» om offentleg tilsette som eksplisitt har kvinne- eller likestillings-spørsmål innanfor sitt ansvarsområde (van der Ros 1996b, 1997b, 1998a, 1999). Det er dei som er i fokus her.

Medan offentlege styresmakter tidlegare nytta omgrepet «kvinneperspektivet», ser vi no at dei mest snakkar om likestillings- og/eller kjønnsperspektiv. Dette kan tolkast som ei betre forståing av kjønnsmaktrelasjonar i det norske samfunnet, men det kan også sjåast som uttrykk for ein ambisjon om at likestilling også skal koma menn til gode. Vi vil primært nytta nemninga kvinneretting av offentleg politikk. Det reiser spørsmålet om korleis vi skal definera det kvinneretta, noko som igjen fører til debatten om kva behov og interesser kvinner har, og om det eksisterer felles «kvinneinteresser». Denne debatten er det ikkje rom for å ta her. Med «kvinneretting av offentleg politikk» vil vi her referera til dei tiltaka som femokratane i vårt materiale faktisk prøvde å få gjennomslag for, og til korleis kvinner i dei lokale nettverka faktisk tenkte seg kvinnerettinga. Eitt svært sentralt tiltak i fleire fylke og i vårt datamateriale har vore etablering av lokale kvinnettverk med føremål å auka kvinnene si interesse for og deltaking i bygdeutvikling og lokal næringsutvikling – ut ifrå det kvinnettverka forstod som sine interesser og behov.

Kvinner i politisk-administrative institusjonar

Fram til for relativt få år sidan var fråvere

av kvinner i politiske og politisk-administrative posisjonar eit framtrедande trekk ved norsk politikk (Raaum 1995a). Dei seinare åra har kvinneprosenten i folkevalde organ, politiske parti, forvaltning og interesseorganisasjonar stige, og spørsmåla reiser seg om kva rolle den stendig større delen kvinner har spelt og vilkåra for det.

Det er gjort omfattande forskingsarbeid om stortings- og regjeringspolitkarar og om dei politiske partia (Skard 1981; Heidar 1988; Skjeie 1992; Raaum 1995b; Holter 1996). Også interesseorganisasjonar og kommunepolitikarar er det forska på (Dahlerup og Gulli 1983; Hernes og Hanninen-Salmelin 1983; Guldvik 1995; Raaum 1995c; van der Ros 1996a).

Kvinner i forvaltningsapparatet generelt og femokratar spesielt veit vi mindre om, sjølv om ein del studiar er gjort (Lotterington mfl. 1992; Guldvik 1995; Halsaa 1995; Læg Reid 1995; Johansson 1997). Fordi forvaltningsapparatet spelar ei så viktig rolle i utforminga av offentleg politikk, er det av interesse kva som skjer når kvinner søker å påverka der, og særleg dersom dei vert autoriserte til det, slik femokratane vart.

Det har i den kvinneretta distriktspolitikken vore gjennomført fleire forsøk med å påverka det ordinære planleggings- og forvaltningsapparatet. Statsviktaren Beatrice Halsaa har vurdert ei rad evalueringar av slike forsøk og konkluderer med at resultata er samansette. Det vert rapportert om større forståing og aksept for kvinneperspektivet, og til tider om prosedyrereglar som særleg går ut på at kvinneaspekta rutinemessig skal vurderast i t.d. plansaker og tiltakssaker. Men det vert også rapportert om problem (Halsaa 1995). Dels er desse knytt til teknisk-administrativ infrastruktur og kompetanse, som t.d. manglande ressursar, uklare mål, uavklart ansvarsfordeling og manglande opplæring. Fleire av dei studiane Halsaa gjennomgår rapporterer også

om motstand frå det etablerte apparatet. Svenske kvinneforskarar har vist at i ein del tilfelle møter ein passiv eller aktiv motstand frå det etablerte apparatet, og at kommunane dreiar kvinneprosjekt over mot andre føremål som dei sjølve er opptekne av (Pincus 1997, 1999; Lindgren 1996). Forskingsresultata vitnar såleis om både gjennomslag, marginalisering og om hindringar i forvaltningssamheng.

Men kva spring motstand og marginalisering ut av? Dei studiane som har tatt opp dette tenderer til å vektleggja aktørforklaringar. Statsvitar Ann Therese Lotherington har forska svært mykje på kvinneretting av distriktpolitikken. I ein av sine studiar av fylkeskommunale femokratar skil ho og medforfattarane mellom to typar motstand – mot mål om kvinneretting i det heile, og mot verke midla som skal realisera slike mål (Lotherington mfl. 1992). Forfattaren knyter motstanden til aktørane sjølve. Dei er som oftast, men ikkje alltid, menn som er i posisjonar i forvaltninga. Desse aktørane vert delt inn i kategoriar alt etter kva haldning dei har til kvinneretta tiltak; innovatørar, lojale byråkratar, nølarar og harde nøtter.

toriske rammer verkar inn på desse aktørane sine vurderingar og handlingar, vert ikkje i særleg grad tematisert. I si oppsummering av ulike typar forsøksverksemd plasserer også Halsaa motstand mot kvinneretting og femokratinitiativ i hovudsak på aktørnivå, og ikkje på organisasjonsnivå (Halsaa 1995). Ho legg eit læringsperspektiv til grunn og argumenterer med at kvinneretting er noko offentlege forvaltningsorganisasjonar har få røynsler med. Det er såleis noko som må lærast. All organisasjonslæring føreset at individa fyrst lærer noko. Det individa lærer, må deretter takast inn i det Halsaa kallar meningsfellesskapet i organisasjonar, for der å verta drøfta, vurdert og akseptert som lært endring for heile organisasjonen. Deretter kan meningsfellesskapet fastsetja organisatoriske grep som vil regulera det individa i framtida foretar seg i organisasjonen, og som er i samsvar med den lærdom meningsfellesskapet har trekt. Gjennomslag i meningsfellesskapet krev argumentasjon og synleggjering av resultat, det krev kompetanse, og det krev at ein har allierte, ikkje minst i møte med byråkratar som er å likna med dei «harde nøtter» og «nølarar» som Lotherington skriv om. Også statsvitaren

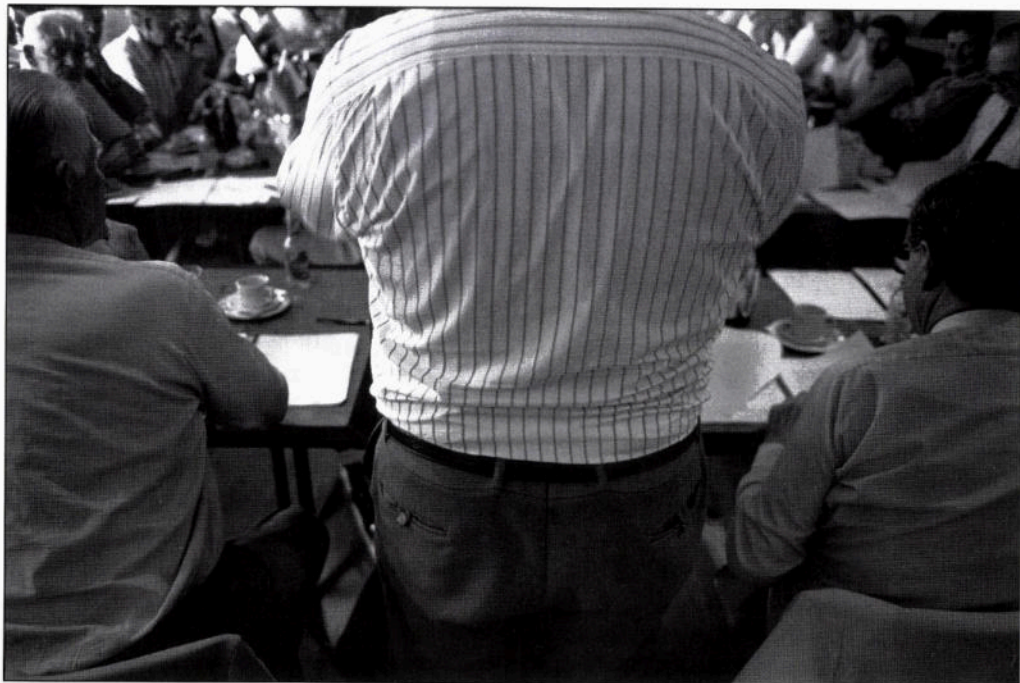
Figur 1. Aktørar i det kvinneretta arbeidet

		Målsetjing	
		For	Mot
Iverksetjing	For	Innovatørar	Lojale byråkratar
	Mot	Nølarar	Harde nøtter

(Frå Lotherington mfl. 1992:101)

Desse ulike haldningane vert forklart på individnivå, ut frå den einskilte byråkrat si eiga overtyding og forståing av kjønnsproblematikken (ibid.). Korleis organisa-

Ingrid Guldvik understrekar i ein studie av vilkåra for likestillingspolitikk i kommunene kor viktig det er å ha allierte. Ho finn at fylgjande tre føresetnader er sær-

(Foto: Lars Bahl, Samfoto)

leg viktige for å nå fram ovanfor gjenstridige (og ofte) mannlege byråkratar: 1) krav om likestilling frå omverda, 2) støtte frå dei folkevalde og 3) aksept i toppleiinga (Guldvik 1995).

Organisasjonsnivået vert slik redusert til eit instrument for meningsfellesskapet, altså for samspelet mellom medlemmer i organisasjonar, med dei interesser, den innsikt og dei eventuelle kjønnsstereotypiar dei som individ har. Organisasjonsnivået får lita sjølvstendig forklaringskraft og fungerer ikkje som føring på meningsfellesskapet. Dette inneber at vi misser av syne korleis dei organisatoriske ordningar som er etablert, verkar inn på meningsfellesskapet. Etablerte samarbeidsrutinar, etablerte målformuleringar, ressursfordelingar, felles forståingar i heile organisasjonen og den kompetanse ein har kan alle verka inn på kva ein i meningsfellesskapet ser, forstår og er viljuge til å læra. Eit nyinstitusjonaltisk perspektiv fokuserer nettopp på desse

rammene rundt meningsfellesskapet, og på kva rolle dei spelar for endring og motstand mot endring.

Femokratar og endring i eit nyinstitusjonelt perspektiv

Eit perspektiv som dei seinare åra har fått stor merksemd i statsvitskap og sosiologi, er nyinstitusjonalismen. Denne nemninga viser ikkje til ein koherent teori, men til ei stor gruppe nærskyldte teoriar som alle vektlegg dei strukturelle føringane som mogeleggjjer og regulerer individ sine handlingar. Nyinstitusjonalismen er i mangt ei motvekt mot behaviorismen og mot rasjonell aktør- eller avgrensa rasjonell aktør-modellar (Powell og DiMaggio 1991; Scott 2001).

Ulike forfattarar i den nyinstitusjonelle tradisjonen deler ein ambisjon om å sjå åtferd på ulike analytiske nivå i lys av sosiale strukturar åtferd inngår i, og insti-

tusjonane er omgrepsfestinga av slike strukturar (March og Olsen 1989; Powell og DiMaggio 1991; Scott 2001). Institusjonar er såleis føringar og rammer, men dei er også ressursar som mogeleggjør handling (March og Olsen 1995; Scott 2001).

Organisasjonssosiologen Richard Scott foreslår fylgjande definisjon av institusjonar, i eit forsøk på å definera institusjonar slik at ulike teoriar innanfor dette perspektivet kan femnast i den same definisjonen:

- Institutions are social structures that have attained high degree of resilience.
- Institutions are composed of cultural cognitive, normative and regulative elements that, together with associated activities and resources, provide stability and meaning to social life.
- Institutions are transmitted by various types of carriers, including symbolic systems, relational systems, routines and artifacts.
- Institutions operate at multiple levels of jurisdiction, from the world system to localized interpersonal relationships.
- Institutions by definition connote stability but are subject to change processes, both incremental and discontinuous. (Scott 2001:48)

Organisasjonar er viktige på minst to måtar her. For det fyrste er sjølve det å organisera og å driva organisasjonar ein institusjon. For det andre kan ulike institusjonar, det vera seg den gode barndom, distriktpolitikk, læring eller blandingsøkonomi vera institusjonar som er forankra i formelle organisasjonar som gjer institusjonen til sin eigen.

Scott peikar på at ulike teoriar innanfor feltet har ulik vektlegging av korleis aktørane møter institusjonar. Ein variant vektlegg det regulative. Institusjonen tar

her form av reglar, påbod og forbod som det er knytt tvangsmiddel til. Meir aktuelle for vårt føremål er dei to andre variantar som vektlegg det normative og det kognitivt-kulturelle ved institusjonar. Dei lar seg vanskeleg skilja eintydig ifrå kvarandre, men det er eit nyttig analytisk skilje. Det normative elementet, som Scott m.a. meiner March og Olsen si bok frå 1989 i stor grad er prega av, gjer det til ei hovudsak at individ og andre aktørar ikkje berre handlar i tråd med eigeninteresse, men vel så mykje i tråd med normer for handlingar. Normene er gjerne forankra i verdssystem – om det gode og attråverdige – som normene skal verkeleggjera.

Sjølv om slike normer kan ta form av enkle reglar, vil dei oftare vera meir samansette knippe av samanhengande normer. Standard, rutine eller standardprosedyre er i stor grad samanfallande omgrepsfestingar av slike knippe av normer. La oss vidare nytta omgrepet standard (Røvik 1992). Standardar definerer ikkje berre konkret handling og tale, men også vurdering, fortolking av historia, kva for relasjonar ein skal gå inn i eller unngå, kva meiningar ein bør ha og kva former ei gitt handling bør ha, for berre å nemna noko.

Det kognitive elementet er det elementet som kanskje best rettferdiggjør påstanden om at institusjonalismen er ny, i alle fall i statsvitskap og organisasjonsteori, sjølv om der er forløparar også her. Kjernepunktet er at handling byggjer på at aktøren har ein indre, mental representasjon av den røyndomen han/ho kan handla innanfor. Ingen har umiddelbar tilgang til røyndomen, og institusjonar er kjelder for røyndomsbilete eller verdsforståingar. Basert på tilgjengelege forestillingar kan den einskilde få eit grep om røyndomen og dermed eit grunnlag for handling. Det fortolkande, aktive og kreative mennesket vert såleis meir framheva her enn i den normative varianten, sjølv om også normer kan fortolkast.

Standardomgrepet eller rutineomgrepet dukkar opp også her, som handlingar som er mogelege, objektivt verkelege i den røyndomen ein kjenner. Rutinar og standarder er ikkje her noko ein *bør* gjera, men det er det ein *kan* gjera.

Nyinstitusjonelle perspektiv understrekar korleis den einskilde si tenking og vurdering er ramma inn av føringar som rett nok myndiggjer og mogeleggjjer, men som også set grenser. Det er institusjonar som i stor grad definerer mogeleg handling og tenking. Ikkje uventa har forfattarar heimehøyrande i denne tradisjonen understreka grensene for organisatorisk og politisk endring (Brunsson og Olsen 1990).

På ei anna side har forfattarar med nyinstitusjonell forankring søkt å peika på dei endringsmekanismar som finst. Kjernepunktet er at endring er mogeleg, om enn ikkje alltid den endring som var intendert. Men endring må på ein eller annan måte ta utgangspunkt i dei institusjonaliserte rammer som alt er der. Utgangspunktet er at institusjonar er prega av kontinuitet. Men dei er også i stadig endring (Olsen 1988, 1992). Endringspotensialet er dels knytt til justeringar og vidareutvikling av eksisterande standardar, normer og handlingsmodellar. Ulike standardar for åtferd er ofte inkonsistente med kvarandre, og dersom desse inkonsistensane skaper for mange spenningar kan det utløysa endringar og tilpassingar. Institusjonelle standardar kan tolkast på ulike måtar. Det kan også vera tvitydig kva for institusjonelle standardar som skal regulera åtferd på eit gitt felt. Endring kan også ta meir grunnleggjande former når institusjonen opplever ei krise (Olsen 1988). Endringsagentar må ut frå dette ha ei innsikt i organisasjonen sine standardar som gjer dei i stand til å delta i dei prosessane der krise, institusjonell utvikling og rekkevidde vert tatt opp til vurdering. Vi kan gjerne kalla dette institusjonell kompetanse.

Organisasjonar – også forvaltnings-

organisasjonar – vil vi i eit nyinstitusjonelt perspektiv forstå som knipper av standardar og rutinar av normativ og kognitiv art. Desse er dels utvikla internt i organisasjonen over tid, dels overtar organisasjonar dei frå omverda. Mange av dei standardar organisasjonar er prega av, har såleis sitt opphav i omverda, i dei institusjonaliserte omgivnadene (DiMaggio og Powell 1991; Scott 1992). Dette er dei omgivnader som definerer kva som er riktige mål, fornuftige verkemiddel, akseptable standardar, relevant kunnskap og akseptable prosessar innanfor eit sosialt felt, t.d. ein sektor. Organisasjonar tilpassar seg slike standardar. Gjer dei ikkje det, er det eit teikn på at organisasjonen er ute av styring, lite profesjonell, upåliteleg, annleis eller uforståeleg. Tilpassing til institusjonaliserte omgivnader er ikkje ei investering i effektivitet, men i legitimitet, støtte, gjenkjenning og tillit. Organisasjonar må dermed til tider markera aksept av standardar dei ikkje oppfattar som relevante eller passande for dei. I slike tilfelle vil organisasjonar ofte absorbera det nye på måtar som anten kan brukast til organisasjonen sin fordel etter visse justeringar, eller dei vil ta opp i seg det nye på måtar som gjer det nye til noko perifert som er frikopla frå organisasjonen si kjerneverksemd (Meyer og Rowan 1991).

Nyinstitusjonell teori rettar merksemda mot dei strukturelle føringane rundt individuelle val. Innanfor slike rammer vil både femokratar, harde nøtter og andre aktørar ha eit rom for val og eiga fortolking. Vi vil på dette grunnlag forventar, for det fyrste, at femokratane har møtt barrierar eller opningar for endring alt etter sine motpartar sin bakgrunn, individuelle overtydingar og kjønnsforestillingar. Barrierar og endringspotensial kan vera knytt til organisasjonsmedlemmer si tolking av kvinnepolitikken i forhold til sine interesser. Vi vil også forventa at menn i forvaltninga vil kunna vera prega av kvinnediskriminerande hald-

ningar som finst i delar av samfunnet generelt, men ettersom kvinnemobiliseringa er kome så pass langt i Noreg og likestilling er godt innarbeidd i den offentlege retorikk, ville det vera overraskande dersom dette var utbreidd.

Vidare vil vi forventa at organisasjonsstandardar vil representera føringar. Men fordi sterke krefter i dei institusjonaliserte omgivnadene til offentlig sektor krev at kjønnsperspektiv vert tatt på alvor, forventar vi at barrierar ikkje nødvendigvis vil ta form av eksplisitt motstand mot kvinneretta tiltak. Det vil heller ta form av at ein er positiv i prinsippet, men at meir konkrete forslag og initiativ vil kollidera med organisasjonsrutinar som ikkje er eksplisitt kjønnsdefinerte. Dette kan vera standardvurderingar av kva mål organisasjonen har, av kva løysingar som bør brukast, av kven som skal konsulterast i ulike saker, av kva som er gyldig kunnskap og av kva for problem ein eigentlig står overfor.

Vi vil forventa at gjennomslag for forslag om betre kvinneretting eller «kvinnesensitivisering»¹ for det fyrste kan henga saman med at forslaga kunne sjåast som løysingar på ei opplevd krise.

For det andre kan endring henga saman med at femokratane har kunna delta i dei jamne og normale vurderingar og fortolkingar av korleis eksisterande standardar kan verta tilpassa endra omgivelnader og problem, og av korleis rådande standardar kan anvendast på kjende problem med betre resultat. Slik deltaking vil vera knytt til å ha institusjonell kompetanse. Det er ein kompetanse om organisasjonen sin logikk, verkemåte og perspektiv. Slik kompetanse vil gjera det mogeleg å knyta endringsforslag inn i den rådande institusjonelle ramma.

Datamaterialet

Femokratane vi konsentrerer oss om her, på fylkeskommunalt nivå, er kvinnekonsulentar eller koordinatorar for det kvin-

neretta arbeidet. Dei vart i dei fleste fylke tilsett i prosjektstillingar og inngjekk som ledd i eit statleg finansiert prosjekt via Distriktenes utbyggingsfond (heretter DU) tidleg på 1990-talet med sikte på å trekkja kvinneperspektivet inn i distriktspolitikken. Kvinnekonsulentane/koordinatorane skulle fremja slik integrasjon i fylkeskommunalt arbeid. I fleire fylke, t.d. Sogn og Fjordane, Nordland og Oppland, tok dette form av ein handlingsplan for kvinner, der eit hovudtiltak var såkalla nettverksprosjekt. Desse prosjekta innebar at kvinnekonsulenten hjelpte til å få etablert kvinnenettverk i ulike kommunar. Dette vart gjort i samråd med kommuneleiinga, men nettverka var i stor grad sjølvstyrte. Dei skulle utvikla prosjekt og idear, som det ofte ville vera naudsynt å samarbeida med kommunen om.

Med utgangspunkt i røynselene til fylkesfemokraten i Oppland fylkeskommune vart det samla inn eit materiale frå samtlege kvinnekoordinatorar for det kvinneretta arbeidet på midten av 1990-talet (N=13). I tillegg til tett oppfølging av kvinnekonsulenten i Oppland fylkeskommune, inneheld materialet spørreskjema, observasjonar på dei årlege DU-arrangerte samlingane for kvinnekoordinatorar og intervju med nokre utvalde femokratar. Data dokumenterer i stor grad røynselene til fylkesfemokratane, og i nokon grad observasjonar av dei når dei møtte motstand eller fekk gjennomslag.

Det som kjenneteiknar desse «fylkesfemokratane», er at alle er kvinner. Dei er i alderen 35–55 år, dei har ikkje utdanning eller yrkeserfaring på området, og dei har i liten grad vore opptekne av kvinne- og likestillingsspørsmål eller feministiske idear. Det som kjenneteiknar deira posisjon i organisasjonen, er at dei i hovudsak er tilknytt plan-, nærings- eller utbyggingsavdelinga i fylkeskommunen og har mannlege sjefar. Ansvarsområdet deira var den fylkeskommunale kvinnesatsinga i distriktspolitikken.

Femokratar i fylkeskommunal forvaltning

Femokratane i vårt materiale har på ulike måtar prøvd å få fylkeskommunen og kommunane i fylka til å satsa på kvinnevertta tiltak. Van der Ros har samanfatta erfaringane til desse femokratane med omgrep som trefaldig marginalitet og lojalitetskonfliktar. Ho peikar på at desse femokratane sine oppgåver med kvinnespørsmål i samband med distriktspolitikk var perifere i forhold til «den store distriktspolitikken». Det er den politiske marginaliteten. Ho påpeikar vidare at femokratane var administrativt marginaliserte i og med at dei vart tilsett etter press frå statleg hald og finansiert av DU – med rapporteringsplikt både til DU og til sin sjef i fylkeskommunen. Femokratane er vidare kjønnsmessig marginale, som kvinner i ein mannsdominert og mannsleidd organisasjon og avdeling (nærings-, plan- eller utbyggingsavdelingen). Desse marginaliserte situasjonane skapte lojalitetskonfliktar – politisk i forhold til kvinnepolitikk og distriktspolitikk, administrativt i forhold til DU og dei fylkeskommunale avdelingane, og kjønnsmessig mellom distriktskvinnene sine forventningar og den fylkeskommunale organisasjon si forståing av interesser (van der Ros 1996a, b, 1998a).

Men kva spring slike marginaliserte situasjonar ut av? Kva barrierar møtte femokratane når dei prøvde å endra noko, og kva strategiar har gitt gjennomslag i møte med slike barrierar?

Endringsforsøk og barrierar

Å arbeida med kvinneretting slik femokratane gjorde, inneber eit krav om at kvinner sine behov – her behov kvinner som bur i distrikta sjølve gav uttrykk for – skal vera ein del av målsetjingsstruktu-

ren og inngå i forståinga av forvaltningsorganisasjonen si oppgåve. Materialet tyder ikkje på at mannlege forvaltningstilsette er prega av allmenne kvinnekriminerande haldningar som dei så legg til grunn for si innstilling til kvinnepolitiske spørsmål dei møter i arbeidet sitt. Men antydningar til slike haldningar i form av anekdotar finst likevel. Nokre femokratar rapporterer å ha møtt ei nedlatande haldning til likestilling og kvinnespørsmål generelt, knytta til ulike menn sitt eige syn på kvinnespørsmål. Kvinnenettverka vart i ein del tilfelle utsett for latterleggjering – for eksempel fekk ein femokrat vita at nokre politikarar ynda å skildra kvinnenettverka som «Norges dyreste syklubb» (van der Ros 1997a). Ved eit høve møtte ein sentral politikar opp på eit kvinnenettverksseminar, og opna sitt innlegg med å gi uttrykk for at seminardeltakarane burde vera takksame for at han var der, sidan han eigentleg skulle vore på rypejakt. «Men,» la han til, «her er jo mange fine ryper.» Ein fylkesfemokrat fortel også om trakassering frå overordna. Men denne typen erfaringar er ikkje så framtrødande i materialet. Kvinner som viktig ressurs i distriktsutvikling er innarbeidd i den politiske retorikken, kjønn har blitt ein politisk relevant kategori. Dette i seg sjølv vert det ikkje stilt alvorlege spørsmåls-teikn ved.

Femokratane har erfart at kvinnepolitiske krav og forslag, særleg når dei vert konkretiserte, vert definerte som «på sida av» det forvaltningsorganisasjon er til for og driv på med, utan at kravet vert avvist fordi ein er negativ til kvinneretting i og for seg. Fylkesfemokratane arbeider i den fylkeskommunale forvaltninga for distriktspolitikk og næringsutvikling, og opplever at kvinnesatsing er eit mål som er noko framandt for og annleis enn den rådande forståinga av distriktspolitiske målsetjingar og oppgåver i forvaltninga. I dei distriktspolitiske policydokument vert kvinneretta tiltak gjerne definert som

sær-tiltak. Fylkesfemokratane opplevde det slik at dei berre ved sitt nærvær i fylkeskommunen kunne vera ein irritasjon. Det at det var ein femokrat der, plassert og finansiert frå statleg hald gjennom DU-systemet, var i seg sjølv ei slags skulding om at fylkeskommunen sine verdier og prioriteringar ikkje var gode nok i forhold til dei statleg formulerte målsetjingar om integrering av kvinneperspektiv (van der Ros 1996b).

Kvinneretting av målstruktur og oppgåveforståing er ikkje eit anten – eller. Det kan vera flytande overgangar mellom at kvinneretting inngår som ei sentral oppgåve, eit sekundært tillegg eller som irrelevant. Men femokratane erfarte at deira arbeidsfelt vart møtt med likegyldige reaksjonar; saker og forslag frå femokratane vart liggjande lenge utan å bli handsama hos overordna, og desse sakene vart ofte oppfatta som noko på sida av hovudoppgåvene.

Organisasjonar utviklar gjerne eit standardisert *omgrepsapparat*, som heng nøye saman med røyndomskonstruksjonen i organisasjonen. Fylkesfemokratane opplevde at å nytta uvande omgrepsapparat sjeldan førte fram. Der fylkesfemokratane ovanfor sine næraste kontaktorgan i fylkeskommunen argumenterte i termer av kvinnediskriminering og kvinner sin situasjon, var dette ein argumentasjon og ein tenkjemåte som i svært liten grad nådde fram, slik femokratane sjølve opplevde det.

I nær tilknytning til standardiserte verdsforståingar og omgrep for å gripa denne verdsversjonen har organisasjonar standardar om brukargrupper. Brukarar vert forstått ved hjelp av standardiserte kategoriar og vert tilskrivne standardiserte eigenskapar og kjenneteikn. I distriktsutviklingsdiskursen og ikkje minst i dei fylkeskommunale næringsavdelingane er brukargrupper i stor grad økonomiske aktørar, som t.d. produsentar, etablerarar, entreprenørar og arbeidstakarar. Kvinne-nettverka som fylkesfemokraten arbeidde

med, nytta andre kategoriseringar av kvinner. Dei vart ikkje berre sett som reine økonomiske aktørar. Eit hovudpoeng for femokratane og kvinnenettverka var at kvinnetiltak måtte ta omsyn til den heilskapen som folk sine liv er, og eit meir samansett brukaromgrep vart difor viktig. Brukarane – kvinnene – dei arbeidde i forhold til, vart ikkje berre definert som økonomiske aktørar, men også som omsorgspersonar, konsumentar og naboar. Denne breiare måten å definera brukargruppa på kom i eit spenningsforhold til korleis ein elles oppfatta brukarane. Fylkesfemokratane opplevde at fylkeskommunal forvaltning var meir positiv til tiltak retta mot kvinner som reine økonomiske aktørar. Dét var, for fylkeskommunen, kjende brukargrupper som ein hadde rutinar for å arbeida opp imot.

Fylkeskommunen sine *problemdefinisjonar og verkemiddel* i den sektor som fylkesfemokraten som oftast vart plassert i – plan-, nærings- eller utviklingsavdelingane – dreiar seg om næringsutvikling, økonomisk lønnsend og etablering av arbeidsplassar. Utvikling av infrastruktur, bedriftsrådgjeving, etablerarkurs og investeringsstøtte etter klare reglar for tilskot utgjer nokre av dei institusjonaliserte standardar for problemløysing. Svært mykje av det kvinnene i nettverksgruppene sjølve definerte som viktige aktivitetar, fall utanom denne distriktpolitiske standarden om kva distriktpolitiske verkemiddel er for noko og korleis politikken bør drivast. Sentralt i nettverka sine visjonar om «det gode kvinneliv i Distrikts-Noreg» står det sosiale miljø, med ynskje om etablering av uformelle møteplassar for innbyggjarane. «Allhus-tanken» var eit ynskt utviklingsprosjekt for mange nettverk, kor dei tenkte seg at både fritidsaktivitetar og arbeid skulle vera på ein stad og bli «delt» med fleire. I allhøsa, slik kvinnenettverka såg det for seg, skulle det vera arbeidsfelleskap, kontorfelleskap og verkstader for hus-

flidsproduksjon, men også barnehage og fritidsmiljø som ungdomsklubb, eldre-treff med meir. Til skilnad frå dette opplevde femokratane at fylkeskommunal administrasjon bygde på ei tenking i termar av t.d. næringspark der det berre var økonomiske aktørar og aktivitetar som var tenkt samla.

Avgjerdsprosessar fylgjer gjerne rutinar for internt og eksternt samarbeid og konsultasjon. Femokratane fortel at dei i stor grad var fråkopla slike samarbeidsrutinar. Dei kom i liten grad med på «listene» over kven som skulle få uttala seg, kven som skulle sitja i arbeidsutval og kven det var verdt å henta råd og innsikt hos. Dei vart fylgjeleg sjeldan konsultert. Også nettverksgruppene på kommunalt nivå opplevde dette, som t.d. i Solør. Medan dei i tre år hadde fått regionale og fylkeskommunale midlar til å utvikla kvinnenettverk og prosjekt for å betra kvinner sitt engasjement i regionen si utvikling, vart dei *ikkje* inviterte med då regionen deira (Glåmdal) fekk omstillingsstatus og utviklingsprosjekt skulle setjast i gang (van der Ros 1998b:44). Å bli definert som omstillingsregion utløyste friske statlege omstillingsmidlar med det føremål å få i gang ny aktivitet og næringsverksemd i regionen og dermed motverka avfolkinga. Dette var elles nettopp noko av føremålet i kvinnesatsinga også. Nettverksgruppene er ikkje ein del av den kommunale organisasjonen, men det gjeld også andre organisasjonar og interessegrupper som likevel vart invitert.

Femokratane kom ved ein del høve til å bryta med kommunale og fylkeskommunale standardar for «god» organisering og rasjonell planlegging. Fylkesfemokratane opplevde at arbeidsmåtene i kvinnenettverka stadig vart eit irritasjonsmoment for fylkeskommunen fordi nettverka organiserte seg på mindre formelle måtar enn det fylkeskommunale prosjekt vanlegvis gjer. Prosjekta var prosessorganiserte, og femokratane opplevde at

dei provoserte den fylkeskommunale administrasjonen fordi dette var vanskeleg å få til å harmonera med fylkeskommunale standardar for god organisering og korrekt saksgang. Ein av fylkesfemokratane seier at «toppledelsen liker ikke den uformelle, ubyråkratiske stilen min» (van der Ros 1996b). Kvinnenettverka skulle nettopp vera organisert på ubyråkratiske måtar. Dette var sentralt i nettverksmetoden. På ei anna side, prosjektorganisering har etter kvart vorte ei svært vanleg arbeidsform i forvaltningsapparatet. Kvifor skulle akkurat dette prosjektet verta oppfatta som dårleg organisert? Det kan tenkjast at det er forskjell på om prosessorganisering vert knytt til moderne organisasjonsteknikk eller om det vert knytt til «kvinnfolkorganisering».

Endring gjennom institusjonell utvikling

Institusjonaliserte organisasjonar er opne for endring dersom dei definerer situasjonen som kriseprega. Men det vil vera vanskeleg å overtyda ein organisasjon om at den har eit problem dersom den diagnosen byggjer på verdier, røyndomsbilete og problemforståingar som organisasjonen normalt ikkje er opptatt av eller ser som viktige. Det kan liggja eit like viktig endringspotensial i å knytta seg til dei krisedefinisjonane som organisasjonen alt har tatt inn over seg. Kvinnesatsing i distriktspolitikken er eit godt døme på dette. Den kopla seg til ei eksisterande kriseforståing, nemleg den generelle fråflytting og meir spesielt at det særleg er dei yngre og betre utdanna kvinnene som flyttar ut mens gifteferdige ungkarar og omsorgstrengande eldre sitt igjen i bygdene.

Arbeidsplassar for kvinner vert i distriktspolitikken sett på som ei mogeleg løysing på flytteproblematikken – ei tenking innanfor kjende økonomiske termar.

Men dette er ein strategi som det har vist seg vanskeleg å få til. I nokon grad låg det såleis her inne i forvaltninga si etablerte ramme at her var eit problem. Forvaltninga si kriseforståing gav opningar for endring – for den som hadde institusjonell kompetanse til å definera sitt prosjekt som ei mogeleg løysing på problemet – eller krise. Å tileigna seg slik kompetanse – dvs. å forstå dei rådande tatt-for-gitt-standardar – er tidkrevjande, og femokratane var stort sett rekrutterte utanfrå organisasjonen – og var engasjert for ein kort prosjektperiode (3–5 år). Nokre femokratane klarte likevel å overtyda si leiing om at kvinner si eigenutvikling (gjennom t.d. nettverk og framtidsverkstad) og utvikling av den kommunale sosiale infrastruktur var naudsynte verkemiddel forut for etablering av kvinnearbeidsplassar. Dei fekk friare tøyler til bruk av utradisjonelle verkemiddel (van der Ros 1997a). Nettverksbygging og alternative planprosessar vart godtatt i den grad femokratane klarte å argumentera for desse i tilknytning til den nemnde kriseforståinga.

Gjennomslag for endring kan vera nytt til krisedefinisjonar, men også til at ein maktar å knyta endringsforslag til etablerte standardar som naturlege vidareføringar og utviklingar av dei. Kvinneretta tiltak kan vinna breiare oppslutning ved å knyta seg til rådande standardar for mål og verkemiddel. Ei slik vinkling er ein del av forklaringa på den positive oppslutninga NettOpp-prosjektet (kvinnenettverka) i Oppland og NettNo-prosjektet i Nordland fylke fekk (Van der Ros 1997b). Det vart nettopp ikkje framstilt i termer av «likestilling» og «kvinnerfrigjer», men som eit distriktsutviklingsprosjekt og som ikkje eigentleg eit kvinneprosjekt. Kvinnesatsinga i distriktspolitikken, som fylkesfemokratane er ein del av, vart prøvd gjennomført ved å definera kvinneretta tiltak som utvikling og effektivisering av rådande distriktspolitikk og ikkje som kvinne- og

likestillingspolitikk. Kvinneretta tiltak vert då rett nok avgrensa til det som er fornuftig i ei distriktspolitisk standardtenking, dvs. at det er kvinner som økonomiske aktørar som er viktig. Kvinnesatsing vert då eit middel til noko anna, til distriktspolitikk. På ei anna side, gjennomslag for nye mål og arbeidsmåtar må ofte skje gradvis. Svært mykje av det kvinnene i nettverksgruppene sjølve definerte som viktige aktivitetar, fall utanom denne distriktspolitiske standarden om kva distriktspolitikk er for noko, men dei fekk i nokre år halda på med desse aktivitetane i ly av gangbare nemningar og namn på arbeidet (van der Ros 1997b; 1998b). Der femokratane klarte å argumentera for at kvinnenettverka sine aktivitetar var eit skritt mot og eit slags «forspel» til meir næringsutvikling og etablerarverksemd frå kvinnene si side, kunne dei oppnå støtte til slike aktivitetar.

Det viste seg såleis viktig å leggja seg nært opp til rådande omgrepsapparat i forvaltninga. Fylkesfemokratane har også på andre måtar lagt vekt på aktivt å signalisera at dei ikkje driv med likestilling, men med distriktspolitikk, næringsutvikling og bygdeutvikling. Dei har stort sett unngått å knyta seg opp til den fylkeskommunale likestillingskonsulenten, som eintydig har likestilling som sitt felt. Når dei søkte samarbeidspartnarar, fann dei heller slike som også dreiv med kvinneretta tiltak – gjerne innanfor landbrukssegmentet med landbruket sine kvinnekonsulentar – innanfor eit bygdeutviklingsparadigme. I Oppland fylke utvikla det seg eit langvarig samarbeid om utgjeving av ei «Nett-Opp-avis». Fylkesfemokratane samarbeidde her med kvinnekonsulenten ved Fylkesmannen si landbruksavdeling, likestillingskonsulenten ved Fylkesarbeidskontoret og kvinnekonsulenten i Fylkeskommunen.

Dei fleste femokratane var seg medvitne om at dei sjølve ikkje måtte verta oppfatta som feministar. Feminisme,

meinte femokratane, var utfordrande for mange grupperingar i forvaltningsapparatet. Avstand til dette var derfor viktig for fleire av femokratane. Dette vart markert symbolsk ved å ha liten kontakt med dei som kunne bli oppfatta som «kompromitterande» partar, som kvinnerørsla og likestillingskonsulentane.

Kvinnenettverka som fylkesfemokratane arbeidde med, nytta som nemnd andre rolleforståingar av kvinner enn berre rolla som økonomisk aktør. Den fylkeskommunale forvaltninga var positiv til tiltak for kvinnene som økonomiske aktørar. Økonomiske aktørar var, for fylkeskommunen, kjende brukargrupper som ein hadde rutinar for å arbeida opp imot. På dei kvinnenettverkskonferansar som vart organisert, var det derfor alltid viktig for femokratane å få nettverka til å visa fram kvinnelege bedriftsetablerarar. Dette peikar på at det er viktig å ta utgangspunkt i etablerte brukarforståingar og å tilpassa seg rådande evalueringskriterier for resultat og fiasko. Dersom kvinnenettverka kunne framvisa nye etableringar, gav det positivt omdømme av nettverka si verksemd.

Standardar som femokratane støyte imot, dreidde seg også om kva som var seriøs organisering. Ein måte å tilpassa nettverksgruppene sitt arbeid til slike standardar på var å få kvinnenettverka til å skriva årsmelding og utarbeida budsjett for planlagte aktivitetar i sine søknader om offentleg støtte. Dette passa inn i den regelorienterte framgangsmåten i byråkratiet, og innebar dessutan ei læring for kvinnene, dvs. dei lærte noko om kva institusjonelle standardar om organisering og sakshandsaming som var gyldige i offentlege etatar som kommunale næringsfond og næringsavdelingar i fylkeskommunen. Ein metode kalla «framtid- og utviklingsverkstad», som vart brukt for å få etablert kvinnenettverka, vart av femokraten ovanfor administrasjonen framstilt som brukarmedverknad og som planprosessar – ein terminologi

fylkeskommunen sine folk var kjende med.

Dei reaksjonar fylkesfemokratane møtte, er her primært sett som prega av fylkeskommunen sine eigne standarder og tradisjonar. Men institusjonaliserte rutinar har også ei forankring i omgivnadene. Det noko tvetydige bilete av motstand og opning for nytenking kan knytast til tvetydige forventingar frå aktørar rundt fylkeskommunen. Fylkeskommunen sine omgivnader er både det sentrale styringsnivået (her særleg Kommunal- og arbeids/regionaldepartementet, Distriktenes utbyggingsfond og senere Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND) mv.), så vel som regionen og kommunane omkring. Ressursar får fylkeskommunen m.a. frå statleg nivå, og midlane til å lønna femokratane var ein slik ressurs – men kanskje mest eit styringsverktøy frå DU for å få fylkeskommunane til å opptre meir kvinnesensitivt. Femokraten var såleis «sendt (og i dei første åra finansiert) frå oven», og fylkeskommunane sin motstand mot den type endring kan også forståast i dette lys – som endringar pålagt (og styrt) ovanfrå, og som ein helst vil unngå. På same tid var kravet frå sentralt nivå at kvinneretta tiltak og integrering av kjønnsperspektiv var ein del av den aktuelle, framtidsretta politikk. Det kunne kosta legitimitet å avvise det fullstendig. Dei regionale og lokale omgivnader er på ei anna side i mange delar av landet meir tradisjonelle og mindre prega av moderne og urban likestillingsideologi, så i forhold til desse var ei slik kvinnesensitiv «investering i legitimitet» ikkje naudsynt for fylkeskommunen, kanskje snarare tvert imot.

Femokratane prøvde å få til endringar i forvaltninga. Men dei endra seg sjølve også. Fylkesfemokratane ser ut til, etter kvart, å forstå den opplevde motstanden, sjølv på tilsynelatande kjønnsnøytralt grunnlag, som kjønna. Mange av femokratane opplevde å verta meir medvitne om at systemet var framandt for det det

oppfatta som kvinneorientert og som avvik frå innarbeidde tenkje- og arbeidsmåtar. Fleire av dei seier dei er blitt feministiske og medvitne om kjønn og makt i organisasjonar. Dei «feministiske haldningane» deira medfører m.a. at dei har blitt meir opptekne av å få integrert kvinneperspektiv i politikk og forvaltning og helst ved at kvinner sjølv får delta både som premissleverandørar og iverksetjarar. Dei hadde frå før av i all hovudsak særskild forankring i kvinnerørsla og ser ut til å oppdaga den kjønna røyndomen på ein ny måte, i møte med eit system som berre tilsynelatande var kjønnsnøytralt (Acker 1993).

Oppsummering og forskingsvegar vidare

Kvinner er no å finna i mange viktige posisjonar i det politisk-administrative systemet, og ei viktig forskingsoppgåve er å undersøkje om dei prøver å få lagt nye, kvinnesensitive premiss til grunn, kva for type premiss dei meir presist søker å innarbeida og kva som skjer når dei prøver på det. Den empiriske analysen viser døme på at fordommar og menn sine eigeninteresser kan vera barrierar for kvinneretta tiltak. Men analysen viser også at det i stor grad er organisasjonsmønster som utgjør sperrer. Standardiserte prosessar organiserer ofte femokratane og deira problemforståing og oppgåver ut. På ei anna side viser materialet døme på femokratar med institusjonell kompetanse som dei nytta til å få gjennomslag for forslag ved å knyta dei strategisk til rådande institusjonelle rammer og kriseforståingar.

Det empiriske materiale vi har teke utgangspunkt i, er lite; det avgrensar seg til det fylkeskommunale forvaltningsnivået og til distriktspolitikk. Det er likevel grunn til å tru at ein finn parallelle erfaringar på andre forvaltningsnivå (Buland og Skaar 1998) og på andre

politikkområde (som t.d. fiskeri- eller landbrukspolitikk).

Vi har argumentert for og søkt å illustrera at nyinstitusjonell teori er eit fruktbart perspektiv for å gripa dei barrierar og det rom for endring som femokratane står ovanfor. Viktige problemstillingar i dette perspektivet er korleis institusjonaliserte definisjonar av arbeidsfelt og oppgåver, av iverksetjingsverktøy, av samarbeidsrelasjonar, av kva som er relevante modellar og verdsbilete og av kva som er god organisering har implikasjonar for kva rom det vert for kvinneretting og -sensitivisering i ulike sektorar. Ann Theresen Lotherington skriv t.d. i si evaluering av korleis kvinnesatsinga til DU er planlagt vidareført i SND at det gamle kvinneprogrammet til DU skal integrerast i SND si ordinære verksemd (Lotherington 1997). SND og dei mange andre forvaltningsorgan som dei seinare åra har måtta prøva å integrera kvinne- og kjønnsperspektiv i sine arbeidsfelt, representerer fruktbare forskingsfelt for å forstå desse prosessane betre. I sitt doktorarbeid viser Lotherington at SND si integrering og kvinnesatsing ikkje har vore «for kvinneskyld». Endringar i den generelle distriktspolitikken frå distriktutbygging mot ein klarare næringsorientert utvikling hadde konsekvensar for retninga i kvinnesatsinga: «Kvinner som ikkje kunne tilpassast den monolittiske tatt-forgitte forståelsen av næringsutvikling var definert ut, både som målgruppe og som femokrater» er hennar sluttord (Lotherington 2002:329).

Men institusjonelle standarder på tvers av sektorar er også av interesse. På kva måte vil den stadig større vektlegging på rammestyrt og leiing innanfor slike rammer, til forskjell frå byråkratisk styring, ha konsekvensar for femokratar sitt handlingsrom? I kva grad har den betydelege kommunale omorganiseringa dei seinare år gitt rom for femokratar på kommunalt nivå? Kva erfaringar har dei som har prøvd? Eit nyinstitusjonelt per-

spektiv genererer denne typen spørsmål, som er forskbare og som er viktige for å få bedre innsikt i vilkåra for at kvinner i posisjon skal få verknader for praktisk politikk.

Kjetil Børhaug
høgskolelektor, for tida doktorstipendiat
Høgskolen i Bergen

Janneke van der Ros
amanuensis
Høgskolen i Lillehammer

Noter

1. Med kvinnesensivering meiner vi her at kvinne-, kjønns- eller likestillingsperspektiv utgjør element i forvaltninga eller tiltak. Medan offentlege styresmakter tidlegare brukte omgrepet «kvinneperspektivet», ser vi no at dei mest snakkar om likestilling- og/eller kjønnsperspektiv. Dette kan tolkast som ei bedre forståing av kjønnsmakrelasjonar i det norske samfunn, men bør nok heller tolkast som at også menns likestilling må ivaretas.

Litteratur

- Acker, Joan 1993. Å kjønne organisasjonsteori. *Nytt om kvinneforskning* 1, 18–30.
- Brunsson, Nils og Johan P. Olsen 1990. *Makten att reformera*. Carlssons, Stockholm.
- Buland, Tore og Solveig Skaar 1998. *Jakten på kjønnsperspektivet – en studie av arbeidet med integrering av kjønnsperspektivet på departementenes arbeidsområder*. SINTEF IFIM, Trondheim.
- Børhaug, Kjetil 1995. Kvinnepolitiske krav og institusjonelle barrierar. I kompendiet til Kjønns og politikk-studiene. Oppland distriktshøgskole, Lillehammer.
- Dahlerup, Drude og Brita Gulli 1983. Kvindeorganiseringerne i Norden: Aftmagt eller modmagt? I Elina Haavio-Mannila mfl. (red.): *Det uferdige demokratiet*. Nordisk Ministerråd, Oslo.
- DiMaggio Paul J. og Walter W. Powell 1991. The Iron Cage Revisited. I Walter W. Powell og Paul J. DiMaggio (red.): *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. The University of Chicago Press, Chicago og London.
- Guldvik, Ingrid 1995. *Så gjør vi så...når vi integrerer likestillingspolitikk i kommunene*. Hovedoppgave i samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.

- Halsaa, Beatrice 1995. *Sisyfos eller «øvelse gjør mester»? Dilemmaer ved statlig likestillingspolitikk og kommunalt selvstyre. En iverksettelsesstudie*. Høgskolen i Lillehammer, arbeidsrapport, Lillehammer.
- Heidar, Knut 1988. *Partidemokrati på prøve*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hernes, Helga M. og Eva Hanninen-Salmelin 1983. Kvinners representation i det korporative system. I Elina Haavio-Mannila mfl. (red.): *Det uferdige demokratiet*. Nordisk Ministerråd, Oslo.
- Holter, Harriet 1996. Kjønns, politikk og kvinneundertrykking. I Harriet Holter (red.): *Hun og han: kjønn i forskning og politikk*. Pax, Oslo.
- Johansson, Ulla 1997. Den offentliga sektorns paradoxala maskuliniseringstendenser. I Elisabeth Sundin (red.): *Om makt och kön*. SOU 1997:83, Stockholm.
- Lindgren, Gerd 1996. Broderskapets logik. *Kvinnevetenskapligt tidskrift* 1, 17.
- Lotherington, Ann Therese 1997. *SND og kvinnesatsingen*. NORUT Samfunnsforskning, Rapport 05, Tromsø.
- Lotherington, Ann Therese 2002. *Ikke for kvinnes skyld... En analyse av kvinneverretted distriktspolitikk i Norge 1980–2000*. Rapport 13, NORUT Samfunnsforskning AS, Tromsø.
- Lotherington, Ann Therese, Kristin Ternes, Elin Johnsen og Toril Ringholm 1992. *Foran fronten? Rapport fra det kvinneverretta arbeidet i fylkene*. FORUT, Tromsø.
- Lægred, Per 1995. The Feminization of the Central Public Administration. I Lauri Karvonen og Per Selle (red.): *Women in Nordic Politics*. Aldershot – Brookfield, Dartmouth.
- Lægred, Per og Johan P. Olsen 1978. *Byråkrati og beslutninger*. Universitetsforlaget, Oslo.
- March, J. og J.P. Olsen 1995. *Democratic Governance*. The Free Press, New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo og Singapore.
- Meyer, John W. og Brian Rowan 1991. Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. I Walter W. Powell og Paul J. DiMaggio (red.): *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Olsen, Johan P. 1988. *Statsstyre og institusjonsutforming*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Olsen, Johan P. 1992. *Analyzing institutional dynamics*. LOS-senternotat 92/14, Bergen.
- Pincus, Ingrid 1997. *Manligt motstånd och ambivalens till jämställdhetsreformer*. Kvinnevetenskapligt Forums skriftserie nr. 5, Högskolan i Örebro, Örebro.
- Pincus, Ingrid (og J. van der Ros) 1999. Vilje eller evne? Staten, kommunene og likestillingspolitikken. I Christina Bergqvist mfl. (red.): *Like-*

- stilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden.* Nordisk Ministerråd og Universitetsforlaget, Oslo.
- Powell, Walter W. og Paul J. DiMaggio (red.) 1991. *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. The University of Chicago Press, Chicago og London.
- Røvik, Kjell A. 1992. Institusjonaliserte standarder og multistandardorganisasjoner. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 8 (4).
- Raaum, Nina C. 1995a. The Political Representation of Women: A Bird's Eye View. I Lauri Karvonen og Per Selle (red.): *Women in Nordic Politics*. Aldershot, Dartmouth.
- Raaum, Nina C. 1995b. *Kjønn og politikk*. TANO, Oslo.
- Raaum, Nina C. 1995c. Women in local democracy. I Lauri Karvonen og Per Selle (red.): *Women in Nordic Politics*. Aldershot, Dartmouth.
- Scott, W. Richard 1992. *Organizations. Rational, Natural and Open Systems*. Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Scott, Richard W. 2001. *Institutions and Organizations*. Sage, Thousand Oaks, London og New Dehli.
- Skard, Torild 1981. *Hverdag på Løvebakken: personlige erfaringer*. Gyldendal, Oslo.
- Skjeie, Hege 1991. Forskjellenes retorikk. Kvinneintegrasjonen i elitepolitikken. I Runa Haukaa (red.): *Nye kvinner, nye menn*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Skjeie, Hege 1992. *Den politiske betydningen av kjønn. En studie av norsk toppolitikk*. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Van der Ros, Janneke 1996a. Den staten, den staten... I Harriet Holter (red.): *Hun og han: kjønn i forskning og politikk*. Pax forlag, Oslo.
- Van der Ros, Janneke 1996b. Femokrat? – Hva slags fugl er nå det?! I Harriet Holter (red.): *Hun og han: kjønn i forskning og politikk*. Pax forlag, Oslo.
- Van der Ros, Janneke 1997a. *Organisasjonsteoretiske betraktninger rundt kvinneprosjektet «NettOpp»*. Femokratiske utfordringer og dilemmaer. OKL-rapport, Artikkelsamling, Lillehammer.
- Van der Ros, Janneke 1997b. *Et femokratiske prosjekt: Organisering av likestilling. Sluttrapport av forskningsprosjektet «Organisering av kommunalt likestillingsarbeid i 90-årene»*. HiL-Forskningsrapport 28, Lillehammer.
- Van der Ros, Janneke 1998a. Fra statsfeminisme og statsfeminister til femokrater? *Kvinneforskning* 3–4.
- Van der Ros, Janneke 1998b. *Prosjektet kvinnettverk i Solør; driftige kvinner og litt trege myndigheter. En evaluering for Solørfondet*. Forskningsrapport, Hedmark fylkeskommune og SND.
- Van der Ros, Janneke (og Ingrid Pincus), 1999. Vilje eller evne? Staten, kommunene og likestillingspolitikken. I Christina Bergqvist mfl. (red.): *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Nordisk Ministerråd og Universitetsforlaget, Oslo.

Konstruksjoner av kjønn ved høyere IKT-utdanning i Norge¹

Av Hilde Corneliussen

Den lave kvinneandelen ved IKT-studier har resultert i ulike reaksjoner for å rekruttere og å ta vare på kvinner ved studiet. Artikkelen diskuterer hvordan slike reaksjoner baserer seg på bestemte forståelser av kvinner og menns relasjoner til informasjonsteknologi. Betegnende for disse forståelsene er at de hviler på en dualistisk forståelse av kjønn og informasjonsteknologi som virker begrensende for både kvinner og menn. Er det mulig å etablere en forståelse av kjønn og informasjonsteknologi som er åpen for et større mangfold?

Forskjeller mellom kvinner og menns forhold til informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) har fått stadig økende oppmerksomhet de siste par ti-årene. Parallelt har bekymringen økt, for at jenter og kvinner skal bli en tapende part i et samfunn der IKT fremstår som en sentral teknologi. Stadig flere, både jenter og gutter, får imidlertid tilgang til IKT, og stadig flere bruker teknologien jevnlig. For de yngste aldersgruppene er kjønnsforskjellene i forhold til både tilgang til og bruk av teknologien i ferd med å jevne seg ut. Kjønnss skillet ser i dag i større grad ut til å være et kombinert alders- og kjønnsskilte (jf. Gansmo og

Lagesen mfl. 2003:39–42). På et område synes imidlertid ikke forskjeller mellom kjønnene å gi slipp like lett; innen IKT-studier. I Norge har andelen kvinner ved IKT-studier vært lav helt siden informatikk ble et eget fag på slutten av 70-tallet, en tendens som også har vært synlig i andre vestlige land (Stuedahl og Braa 1997; O'Leary 1999; Woodfield 2000; Camp og Gürer 2002). Gjennomgående spørsmål har vært: Hvorfor er det så få kvinner ved IKT-studier? Hvordan kan det endres? Diskusjonen om kjønn og IKT-studier har derfor i stor grad handlet om å rekruttere kvinner.² Det vi skal se på her, er hvordan ulike strategier for å

håndtere den lave kvinneandelen ved IKT-studier baserer seg på ulike diskursive forståelser av forholdet mellom kjønn og informasjonsteknologi.

De siste tiårenes feministiske teknologiforskning har lært oss at teknologi ikke er nøytral i forhold til kjønn. Forholdet mellom IKT og kjønn er heller ikke gitt eller fastlagt på forhånd, men formes i gjensidighet og i en kulturell kontekst (Wajcman 1991; Cockburn og Ormrod 1993; Lie og Sørensen 1996; Lie 2003a). Således kan diskursen³ om informasjonsteknologi ses som en meningsstruktur i bevegelse. Diskursen lar seg forhandle med og om, og i denne prosessen veves forståelser av kjønn og teknologi sammen. I det følgende skal vi se på tre diskursive konstruksjoner av kjønn og IKT som har kommet til uttrykk ved IKT-studier i Norge siden begynnelsen av 1980-tallet, og vi vil se hvordan de ulike diskursene skaper grunnlag for ulike handlinger rettet mot den lave kvinneandelen. Den første har jeg kalt en kjønnsblind diskurs, idet dette er en diskurs der det ikke fokuseres spesielt på kjønn. Den andre har jeg kalt en maskulint konnotert diskurs, idet denne hviler på en tett kobling mellom maskulinitet og informasjonsteknologi. Den tredje diskursen har jeg kalt en *feminisert* diskurs. Det representerer ingen «feminin motvekt» til den maskulint konnoterte diskursen, men snarere en feminin dreining av den maskulint konnoterte diskursen, uten at det nære båndet mellom maskulinitet og teknologisk kunnskap utfordres.⁴

Ved å se på ulike strategier for å håndtere kjønn ved IKT-studier kan vi altså «lese» hvordan ulike diskurser danner ulike premisser for å handle i forhold til kjønnsproblematikk.⁵ Som vi skal se, er det svakheter ved alle disse diskursene, og til sist vil derfor muligheten for å utfordre de tre diskursene utforskes, for å forsøke å finne noen holdepunkter til en alternativ og mer variert diskurs.

Den kjønnsblinde diskursen om informasjonsteknologi

Ved slutten av 1970-tallet ble kvinners marginale posisjon innen naturvitenskapelige og teknologiske fagfelt problematisert av feministiske forskere. Det ble hevdet at både vitenskap og teknologi, tilhørende kunnskap, redskaper og kulturer på flere måter representerte menns interesser, snarere enn kvinners interesser (Woodfield 2000). I motsetning til den tradisjonelle bråkete og skitne teknologien representerer den stille og rene informasjonsteknologien noe nytt, med andre kvaliteter. Den nye teknologien fungerer ikke som symbol på den samme type arbeiderklassemaskulinitet som den mekaniske teknologien gjorde, ifølge sosialantropologen Merete Lie. I stedet kan datamaskiner fungere som symbol på andre typer maskulinitet, basert på intellekt, kontroll og lederskap – eller på den kvinnelige sekretærens arbeidsoppgaver (Lie 1998). Datamaskinen har med andre ord bidratt til å «forstyrre» det tradisjonelle bildet av forholdet mellom menn og teknologi. Både optimistiske og pessimistiske fremtidsvisjoner har fulgt datamaskinen, fra en tro på at kvinner ikke ville bli marginalisert i forhold til informasjonsteknologi, til frykt for at teknologien skulle bli en trussel mot kvinnelige arbeidsplasser (Lie og Berg mfl. 1984; Lie 1998; Woodfield 2000; Gansmo og Lagesen mfl. 2003). De mest negative spådommene har ikke slått til, men heller ikke de mest optimistiske; kvinner kom til å fremstå som en marginal gruppe også i forhold til informasjonsteknologi (jf. Rasmussen 1988:74; Sørensen 2002b: 23). Utover på 1980-tallet ble kvinners manglende tilstedeværelse innen informatikkfag problematisert, i første omgang fra innsiden, av kvinnelige informatikere. I 1985 skrev for eksempel informatikerne Tone Bratteteig og Guri Verne i *Nytt om kvinneforskning*: «Hvordan er det mulig å anlegge kvinneper-

(Foto: Henrik Sørensen, Samfoto)

spektiv på faget informatikk?» (Bratteteig og Verne 1985). Bratteteig og Verne ønsket å vise til de områdene av informatikkfaget som de mente kunne ses i et kvinneperspektiv, og oppfordret samtidig kvinneforskere til å bidra med sin kunnskap i debatten.

Feministisk teknologikritikk var i begynnelsen inspirert av kritikk mot

naturfagenes måte å utøve tilsynelatende objektiv vitenskapsproduksjon på (jf. Haraway 1991, 1997). Flere feministiske forskere har pekt på koblingen mellom teknologi og naturvitenskap, og det har blitt hevdet at denne koblingen har gjort at teknologien har arvet naturvitenskapens preg av å være en gitt størrelse, altså utenfor rekkevidde av det som er

sosialt konstruert, eller sosiale faktorer som kjønn (Bratteteig og Verne 1985; Harding 1986; Asdal og Myklebust 1999; Hagen 2002). Da feministiske forskere begynte å interessere seg for informasjonsteknologi, ble det imidlertid vist til en teknologi som involverte kjønnede problemstillinger på flere nivåer (jf. Harding 1986; Mörtberg 1994). Spørsmål knyttet til kjønn og informasjonsteknologi var ikke nye i 1985, men Bratteteig og Vernes artikkel antyder at spørsmålet ikke var satt på dagsordenen *internt* i informatikkfaget før 1985. Og når kjønn ikke problematiseres, forblir det ofte usynlig. En rekke studier har imidlertid vist til en tett forbindelse mellom maskulinitet og informasjonsteknologi (Sørensen og Lie 1988; Hacker 1989; Wajcman 1991; Lie og Sørensen 1996; Lie 1998; Margolis og Fisher 2002; Lie 2003a). Spørsmålet om hvorfor det har vært slik, har fått ulike svar, for eksempel av Knut H. Sørensen og Merete Lie, som viser til den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom kvinner og menn (Sørensen og Lie 1988). Informatiker Christina Mörtberg viser til mannsdominansen innen fagtradisjoner og samfunnsområder som har vært sentrale i IKT-utvikling, og til karriermønstre innen IKT-yrker som lite kvinnevennlige (Mörtberg 1987, 1994). Sosiolog og psykolog Sherry Turkle gir en objekt-relasjonistisk forklaring på gutter og jenters ulike måter å forholde seg til datamaskinen på (Turkle 1984), og sosiolog Jörgen Nissen viser til jenters fornemmelse av datamaskinens mannsdominerte historie (Nissen 1996). Ifølge Sørensen og Lie har teknologi i så stor grad blitt identifisert med menn at den har kommet til å fremstå som kjønnsnøytral (Sørensen og Lie 1988). At kjønn ikke problematiseres betyr altså ikke at det er uten betydning. Bratteteig og Verne viste til at den sterke koblingen mellom menn og informatikk fikk kvinner til å føle seg som fremmede i fag og fagmiljø. Den sterke mannsdominansen gjorde

kvinner ekstra synlige i miljøet, og de ble ofte «tatt for å representere *kvinne*kjønnet» snarere enn informatikkfaget, ifølge Bratteteig og Verne (Bratteteig og Verne 1985:14).

Flere forskningsprosjekter utført på 80-tallet har også vist at kvinner følte seg marginalisert, både i det mannsdominerte fagmiljøet og i forhold til den faglige normen (Kvande 1984; Håpnes og Rasmussen 1990; Rasmussen og Håpnes 1991; Håpnes 1992). Det ble vist til at kvinner foretrakk emner som har blitt betegnet som «myke» emner innen IKT-studier, hvor nytte og bruk av informasjonsteknologi er sentralt. I en studie fra NTH viser sosiologene Tove Håpnes og Bente Rasmussen hvordan en annen minoritetsgruppe – hackerne – eller knotterne som kvinnene i studien kalte dem – ble oppfattet som en sentral symbolsk gruppe for fagmiljøet. Knotterne, som utelukkende besto av menn, var mer engasjert i emner som har blitt oppfattet som «harde» eller «tunge» deler av informatikkfaget, som for eksempel programmering og maskintekniske emner, og kvinnene følte at disse ble betraktet som viktigere enn emnene de selv valgte (Håpnes 1992:161).

Den tidlige fasen av IKT-studier i Norge bar altså lite preg av konkrete strategier som hadde til hensikt å *endre* noe ved utdanningsinstitusjonene. Men det fantes heller ikke *aktive* strategier for å hindre at kvinner skulle starte på IKT-studier; kvinner *hadde* tilgang. Eller som en av de ansatte ved NTH uttrykte det i Håpnes og Rasmussens studie: «De [kvinner] kan hvis de bare vil og tør» (Håpnes 1992:173).

Manglende strategier for å håndtere kjønnsproblematikk kan kanskje ses i et kombinert likestillings- og modernitetsperspektiv (jf. Annfelt 1999; Giddens 1991); kvinner og menn skal ha samme muligheter, og det moderne mennesket er ansvarlig for å realisere seg selv. Kvande og Rasmussen viser imidlertid til at likebehandling av kvinner og menn har *ulik-*

het som resultat når kvinner og menn stiller med ulike utgangspunkt, og de viser til hvordan likebehandling i dette tilfellet fungerer som det de kaller «skjulte kjønnsordnende prosesser» (Kvande og Rasmussen 1993:123). Skjulte kjønnsordnende prosesser er vanskelig å gripe tak i, nettopp fordi de gir inntrykk av å utøve likhet.

Denne måten å håndtere kjønn på i IKT-studier kan ses som en kjønnsblind diskurs, idet koblingen mellom kjønn og informasjonsteknologi ikke blir gjort til et tema. At flere menn enn kvinner velger informasjonsteknologi som karriere, knyttes ikke til at teknologi eller studiet i seg selv er kjønnet, men til en (tilfeldigvis?) større interesse blant menn. Inntrykket av at teknologien er nøytral i forhold til kjønn fører til konklusjoner som for eksempel at det er et spørsmål om mot og vilje hos kvinnene. En kjønnsblind diskurs skaper et svakt grunnlag for kjønnspolitiske handlinger. For IKT-studiene betydde den kjønnsblinde diskursen at de kunne (fortsette å) forholde seg til den faglige tradisjonen som hadde vokst frem i et mannsdominert miljø, uten å stille kritiske spørsmål som involverte kjønn. Kvinneforskere og kvinnelige informatikere, derimot, stilte disse spørsmålene. Ifølge Hanne Haavind må «Mannsdominansen [...] gjøres synlig for at det skal være mulig å bekjempe den» (Haavind 1986), og det var først og fremst synliggjøringen av kjønn i IKT-studier som var sentralt i denne perioden. Selv om det fra starten av 80-tallet hadde vært noen generelle fremstøt for å få kvinner til å velge «utradisjonelle karriereveier», samt «mild kjønnskvolter» ved noen høyere IKT-studier, hadde dette begrenset virkning på kjønns sammensetningen ved de teknologiske studiene (Kvande 1982 ref. i Kvande og Rasmussen 1993, se også Verne 1988; Teigen 2000). Det gikk flere år før det ble iverksatt større tiltak for å øke kvinneandelen, og da ikke som en direkte følge verken av intern eller eks-

tern kritikk, men på grunn av en markert nedgang i andelen kvinner ved flere IKT-studier rundt midten av 90-tallet (Stuedahl 1997a).

Den maskulint konnoterte diskursen om informasjonsteknologi

Nedgangen i antall kvinnelige studenter ble oppfattet og håndtert som en krise ved flere IKT-studier i Norge. Ved Institutt for informatikk ved Universitetet i Oslo var «krisen» først og fremst knyttet til at stadig færre kvinner fullførte informatikkstudiet. Andelen kvinner ved lavere grad holdt seg omtrent konstant, mens andelen kvinnelige hovedfagsstudenter sank fra ca. 20 % i 1985 til 8 % i 1995. Ved informatikk ble prosjektet «Jenter og IT» startet for å håndtere krisen, og dette prosjektet fokuserte primært på nedgangen mellom lavere og høyere grad. Et sentralt mål for «Jenter og IT»-prosjektet var dermed å få kvinner som allerede hadde valgt å starte ved studiet, til å bli værende. Dette prosjektet kan bidra til å illustrere en ny måte å håndtere kjønn på ved IKT-studier, basert på en maskulint konnotert diskurs, altså en diskurs som bærer frem en maskulin norm i forhold til informasjonsteknologi.

For det første ble det satt i gang et forskningsprosjekt knyttet til «Jenter og IT»-prosjektet, for å bygge opp kunnskap om situasjonen (Stuedahl 1997a, 1999; Langsether 2001).⁶ Studenter av begge kjønn ved grunnfags- og mellomfagsnivå ble intervjuet, med det mål «å forstå jenters opplevelse av hverdagen ved instituttet» (Stuedahl 1997b). Undersøkelsen blant studentene ga en sammensatt forståelse av hva kvinner fant problematisk ved informatikkstudiet. Noen av problemene var opplevelsen av studiet som hardt og vanskelig, marginalisering som resultat av mennenes kunnskap og terminologibruk, og misnøye med det sosiale miljøet

(Stuedahl 1997a). Funnene fra undersøkelsen blant studentene resulterte i en serie tiltak. Her skal vi se på to tiltak som begge kan karakteriseres som strakstiltak i forbindelse med krisen.

Det ene strakstiltaket vedrører kjønns-sammensetningen blant studentene. Det lave antallet kvinnelige studenter gjorde det til en reell mulighet at kvinner kunne oppleve å være den eneste kvinnen i en studentgruppe. For å motvirke dette ble det bestemt at 4 av i alt 20 studentgrupper på grunnfag skulle bestå av omtrent like mange kvinner som menn. Det andre kisetiltaket henvendte seg direkte til kvinners kunnskapsmangel, og kvinner ble tilbudt et eget kurs for å lære «det vi antok guttene kunne om data fra før de begynte studiene» (Braa i Aftenposten 1998). Studentgruppene med omtrent lik kjønnsfordeling ble uoffisielt kalt «jente-grupper» (Langsether 2001:8), mens kurset myntet på kvinner ble omtalt som «gutteromskompetansekurs» også av de ansatte (Braa 1996; Stuedahl 1997a).

Disse tiltakene tok utgangspunkt i kvinner som en minoritet, både sosialt og kunnskapsmessig, og bygget dels på forståelsen av at det lave antallet kvinner gjorde det vanskelig å danne kvinnefellesskap ved faget. Dels bygget de på kvinnenenes opplevelse av at de mannlige studentene var mer kunnskapsrike enn dem selv, og at kvinner derfor fant det vanskelig å delta i det sosiale miljøet hvor de mannlige studentene satte «premisse» for den sosiale omgangen» (Stuedahl 1997a; Langsether 2001:84–85).⁷ Jentegruppene ble presentert som et tiltak for å gi kvinnene flere «likesinnede» å omgås, og for å gi kvinnene mulighet til å lære sammen med andre som hadde omtrent samme kunnskapsnivå. Det kan altså forstås som en hjelp til, og nærmest beskyttelse av, kvinnene i det mannsdominerte miljøet.

Gutteromskompetansekurset skulle på sin side gi kvinnene den datakunnskapen det ble antatt at mennene allerede hadde.

Over hele den vestlige verden har informatikk blitt assosiert med en bestemt type nerdete maskulinitet, ifølge sosiologen Vivian Anette Lagesen (Lagesen 2003). Datanerden fremstilles som en gutt som ut fra en spesiell interesse for datamaskiner også lærer mye på egenhånd, hjemme på gutterommet. Og det er denne stereotypen som har skapt opphavet til begrepet «gutteromskompetanse». Ved «gutteromskompetansekursene» var det den *utenomfaglige* datakunnskapen som ble forbundet med menn som var viktig.

I motsetning til den kjønnsblinde diskursen skjer altså konstruksjonen av kjønn i relasjon til informasjonsteknologi eksplisitt gjennom disse tiltakene; informasjonsteknologi konstrueres som hjemmehørende på gutterommet. Kvinner konstrueres som fremmedelement, som «de andre», uten en naturlig plass ved IKT-studiet.

Det er lett å kritisere disse tiltakene fordi de så åpenbart konstruerer et generelt skille mellom kvinner og menn. Gutteromskompetansekurset bidrar til å konstruere en bestemt faglig norm basert på kjønn, som kvinner følgelig ikke oppnår. Og det kan vel heller ikke ses som spesielt konstruktivt at voksne kvinner oppfordres til å tilpasse seg en norm satt av unge gutter. Jentegruppens hensikt var å skape trygge læreomgivelser for kvinnene, noe som ble oppnådd (Langsether 2001). Også dette er en hjelp til å integrere kvinner i den maskuline normen ved faget. Det ble ikke stilt spørsmål ved hvilken kunnskap som skulle «gjelde» eller sette standarden ved faget.

Menns relasjon til informasjonsteknologi og relasjonen mellom maskulinitet og informasjonsteknologi har vært gjensatt for en rekke studier (Turkle 1984; Nissen 1993; Aune 1996; Håpnes 1996; Mellström 1996; Turkle 1996; Berner og Mellström 1997; Lie 1998; Mellström 1999; Corneliussen 2002, 2003). Teknologiforskere har vist til at den kunnska-

pen som knyttes til gutterommet, gjerne betraktes både som en fordel for gutter ved IKT-studier, og som en nødvendig kunnskap for å bli en riktig «dataperson» (Sørensen 2002b:24), slik vi har sett her. Knut H. Sørensen påpeker at gutteromskompetanse er noe et *lite* antall gutter har, i motsetning til flertallet av gutter og jenter. Det å behandle denne kunnskapen som en verdifull datakunnskap skaper en situasjon der det å være gutt blir synonymt med å ha datakunnskap, mens det å være jente blir synonymt med å ikke ha slik kunnskap (Sørensen 2002a:9). Med utgangspunkt i en studie fra Carnegie Mellon University hevder imidlertid Jane Margolis og Allan Fisher at gutteromskompetanse ikke er sentralt i forhold til gjennomføring av langvarige IKT-studier (Margolis og Fisher 2002). Og i en rapport fra Simula-instituttet blir det vist til at utdanning er en *mer* sentral faktor enn erfaring i arbeid med å utvikle datasystemer (Computerworld 2003).⁸ Ser vi tilbake til informatikk i Oslo kan det altså stilles spørsmål ved hvordan det som beskrives som guttenes «utenomfaglige» kunnskap, fikk lov til å spille en sentral rolle i den formelle IKT-utdanningen. Og ikke minst ved hvorfor denne kunnskapen fikk betegnelsen «utenomfaglig» hvis den ble betraktet som sentral ved studiet – spørsmål som bare overfladisk berøres i forbindelse med de aktuelle straktiltakene (jf. Stuedahl 1997a:46).

Både jentegruppene og gutteromskompetansekurset ble betraktet som vellykkede tiltak. Kvinner som deltok i jentegruppene opplevde dem som positive, både fordi flere kvinner gjorde det å være kvinne og informatikkstudent mer «vanlig» og fordi de følte seg på høyde med kunnskapsnivået i gruppen (Stuedahl 1997a; Langsether 2001:86–87). Men tiltakene møtte også motstand blant de kvinnelige studentene, som blant annet fryktet at det ville få kvinner til fremstå som en særgruppe med behov for spesialbehandling (Langsether 2001:91). Og

som vi har sett, har begge tiltakene karakter av å skulle hjelpe kvinner inn på menns område. «Kvinner kan hvis de bare vil og tør» har altså blitt til «kvinner kan hvis de oppfyller den maskuline normen». Ingen av straktiltakene reiser kritiske spørsmål om fagets innhold, kun om hvordan innholdet skal formidles. Og begge tiltakene tar utgangspunkt i en statisk forståelse av kjønn. Premissene som ligger bak, er antakelsen om at menn har mer datakunnskap enn kvinner når de starter ved studiene. Det skaper dermed to mulige posisjoner; enten mann som det forventes datakunnskap av, eller kvinne som det ikke forventes særlig mye datakunnskap av. I samme prosess konstrueres også forestillinger om hva som er riktig datakunnskap.

Signalene som sendes ut ved å arrangere gutteromskompetansekurs, er ifølge Stuedahl «at det ikke er nødvendig med datakunnskaper for å ta informatikk-studiet, fordi man vil få disse på instituttet» (Stuedahl 1997a:46). Men det sendes samtidig ut signaler om at kvinner – fordi de er kvinner – ikke tilfredsstiller sentrale krav i studiesituasjonen. Tiltakene synes med andre ord å segmentere en forståelse av kjønn som gjør kvinner og informasjonsteknologi til motsetninger (jf. Mörtberg 1999).

Det er flere tiltak rettet mot kvinner i IKT-studier som kan ses i lys av denne maskulint konnoterte diskursen, slik denne synes å føre til en likestillingsstrategi hvor det å hjelpe kvinner inn på det som konstrueres som et område for menn er sentralt. Faglige og sosiale samlinger for kvinner, ekstraundervisning og differensierte studieinn ganger, kvinnelige datalab-assistenter, egne kvinneklasser og kvinne datasaler, og kvinnekvoter var noen av tiltakene som ble iverksatt (jf. Teigen 2000). Som vi har sett, har tiltak som særbehandler kvinner også møtt motstand. Noen har fryktet at det ville gjøre kvinner til en «B-gruppe» blant informatikere, mens andre har pekt på at

kvinne likevel vil møte en mannsdominert yrkeskultur og således må lære å takle det miljøet som finnes ved mannsdominerte IKT-fag (Stuedahl 1997b:16).

Forståelsen av kjønn og IKT ved Institutt for informatikk i Oslo var ikke snevert begrenset til det som hittil er diskutert. Den neste diskursforståelsen og tilhørende strategier for å håndtere kjønn i IKT-studier har også gjenklang der. Førsteamanuensis Kristin Braa ved instituttet gir uttrykk for nettopp denne forståelsen i en avisartikkel. Hun viser her til veksten i internetteknologi, og skriver: «Vi ønsker ikke å overlate arenaen til unge, teknologifikserte gutter som er opptatt av å lage teknisk geniale løsninger på noe som kan være et 'feil' problem» (Braa 1996). Uttalelsen illustrerer den dreining som skjer i den tredje diskursoppfatningen, der «gutteromskompetanse» går fra å bli behandlet som en forutsetning for å mestre studiet, til å være en verdiløs kunnskap. Som vi skal se, fører denne dreiningen til en *feminisering* av diskursen om informasjonsteknologi.

Den feminiserte diskursen om informasjonsteknologi

Den tredje måten å behandle kjønn på i IKT-studier – den feminiserte diskursen – kan illustreres ved en reklamekampanje ved NTNUs «Jenter og data»-prosjekt. Reklamekampanjen er ett av flere tiltak ved «Jenter og data»-prosjektet,⁹ og hensikten med kampanjen var å rekruttere kvinner til IKT-studier. Kampanjen ble kjørt i tre omganger, første gang i 1997, med oppfølgere i 1998 og 2002.¹⁰ I 1998 fikk prosjektet også støtte av Norges forskningsråd for å representere IKT-utdanning ved alle de norske universitetene.

Reklamekampanjen henvendte seg direkte til unge jenter med et budskap om at «datafag trenger jenter». For å begrunne behovet konstrueres to bilder; bildet av

gutter som «teknisk geniale» og flinke med maskiner, og bildet av jenter som kommunikative og flinke med mennesker. Fra den siste reklamekampanjen heter det blant annet:

Jenter og gutter er forskjellige og tenker forskjellig. Vi har erfart at jenter er mer opptatt av datasystemers nytte og bruk, mens gutter henger seg opp i teknikk og detaljer.

Jenter liker å jobbe med mennesker, de er flinke til å lytte og til å snakke sammen. Nettopp slike egenskaper er nødvendige i utviklingen av datasystem, slik at brukernes behov blir tilfredsstilt.¹¹

Her understrekes et menneskeperspektiv på teknologien – et fokus på teknologiens oppfyllelse av brukerens behov. Dette perspektivet gjør det mulig å koble jenter til den teknologiske utdanningen, gjennom en oppfatning om at jenter har en spesiell evne til å forstå og omgås mennesker. «Et menneskeperspektiv» på teknologi blir her synonymt med et kvinneperspektiv.¹²

I diskursen om informasjonsteknologi skapes det dermed rom for det som beskrives som kvinnelige egenskaper. Samtidig beskrives mannlige egenskaper som mindre verdifulle, som en av initiativtakerne til «Jenter og data»-prosjektet illustrerer i et innlegg i Universitetsavisa ved NTNU:

Den typiske datautøver er mann, er en einstøing med et intenst forhold til sin maskin 24-timer i døgnet. Den samfunnsmessige betydningen av mannen og maskinens aktiviteter er uklar. (Austgulen 1996, sitert i Teigen 2000:136)

Det er ikke lenger menn, men kvinner, som har de egenskapene som er ønskelige i IKT-studier. Kvinner konstrueres

dermed som *bedre* enn menn i det som IKT-studier *egentlig* handler om (Lagesen 2003).

Ifølge Vivian Anette Lagesen, som har gjort en mer nyansert analyse av reklamekampanjen, blir diskursen om informasjonsteknologi her feminisert, først og fremst gjennom demaskulinisering, gjennom å tone ned de tekniske aspekter ved IKT som har blitt knyttet til menn og maskulinitet. Omdefineringen av IKT skjer imidlertid uten en omdefinering av kjønn. Tvert imot, hevder Lagesen, skjer den ved å ta utgangspunkt i en kjent dikotomi som knytter gutter til det tekniske og jenter til det sosiale. Det nye er at den blir snudd opp ned i forhold til tidligere (Lagesen 2003). «GIRLS ON TOP» er også overskriften som møter deg på kampanjens nettsted.¹³

Den nye diskursen skapes ved å *legge til* kvinnelige egenskaper – ikke ved å utfordre forståelsen av menn som teknisk kompetente. I denne kampanjen har altså ikke forestillingen om den mannlige databrukeren som teknisk genial endret seg nevneverdig fra den maskulint konnoterte diskursen om informasjonsteknologi. Forståelsen av kvinner som blir uttrykt i kampanjen, har også opphav i tradisjonelle forestillinger; kvinner blir blant annet forsikret om at det er mulig å være både mor og informatiker. Omdefineringen av hva som er viktig i IKT-studier, ble heller ikke fulgt av endringer i faginnholdet ved NTNU. Ifølge Lagesen førte nedtoningen av det tekniske derimot til tilfeller der kvinner startet på studiet med en forestilling om faget som ikke samsvarte med det som møtte dem (Lagesen 2003).

Selv om kvinner ikke beskrives med en interesse for teknologi, kan forestillingen om at kvinner faktisk har en relasjon til informasjonsteknologi ses som diskursivt nytt i forhold til den maskulint konnoterte diskursen. Siden siste del av 90-tallet har flere forskningsprosjekter fokusert på hva jenter bruker informa-

sjonsteknologi til, og det har blitt vist til at jenter og kvinner *braker* teknologien, men at de foretrekker andre aktiviteter og drives av andre motivasjoner enn menn. Håpnes og Rasmussens studier av unge jenters databruk viser for eksempel at jentene engasjeres av varierte dataaktiviteter, og de beskriver ulike arenaer hvor jenter og gutter finner seg til rette i forhold til teknologien. «Lekekroken» og «programvareverkstedet» blir assosiert med gutter, mens «skrivestua», «informasjonstorget» og «møteplassen» representerer aktiviteter som jenter liker (Håpnes og Rasmussen 1997, 1999, 2003, jf. Nordli 1998). Skrivning og informasjonssinnhenting assosieres med tradisjonelle jenteaktiviteter, mens internett er en ny arena, en ny form for databruk som jentene ikke knyttet til kjønnede forestillinger om usosiale datanerder (Håpnes og Rasmussen 1999). I studier av jenter og kvinners databruk har det altså blitt hevdet at kvinner ofte vektlegger nytte og en sosialt begrunnet bruk av teknologien. Således kan diskursoppfatningen bak reklamekampanjen støtte seg på forskning som har vist til at jenter og kvinner har sine spesielle preferanser i bruk av informasjonsteknologi.

Som vi så, førte den maskulint konnoterte diskursen til en strategi for å inkludere kvinner i IKT-studier der det å tilby kvinner *hjelp* til å entre det mannsdominerte området var sentralt. Denne nye strategien for å inkludere kvinner består i å skape en ny diskursiv forståelse av IKT-studier; en feminisert diskurs som harmonerer bedre med egenskaper som allerede knyttes til kvinner. Denne diskursen kan altså ikke ses som et *motstykke* til den maskulint konnoterte diskursen; de maskuline konnotasjonene knyttet til teknisk kunnskap er ikke borte. Men det har skjedd en feminisering gjennom innføringen av verdier som kulturelt er knyttet til kvinner.

Også denne måten å konstruere kjønn som forskjell på har møtt kritikk. Søren-

sen påpeker at den tekniske kompetansen som knyttes til menn, skiller seg fra den sosiale kompetanse som knyttes til kvinner; menns kompetanse er konstruert som kultur – en ervervelse, mens den sosiale kompetansen som forbindes med kvinner, konstrueres som natur, som noe kvinner tilfeldigvis har (Sørensen 2002b:25).

Kjønnsdikotomien har blitt kritisert også på andre vis, blant annet av sosiologen Wendy Faulkner, som har vist til at mange av dikotomiene som bidrar til å gi en kjønnet forståelse av teknologi, ikke samsvarer med det praktiske arbeidet med teknologi, der begge sidene av dikotomiene vanligvis er til stede (Faulkner 2000:760). Sherry Turkle har for eksempel vist til myk og hard programmeringsstil som henholdsvis jenter og gutters måte å programmere på (Turkle 1984). I en programmerers arbeid vil imidlertid begge fremgangsmåtene være nødvendige. På tross av manglende samsvar med praksis fortsetter dikotomiene å ha en diskursiv kraft (Faulkner 2000, se også Levold 2002).

Det har også blitt påpekt at fokuset på kjønn som dikotomi vil fortsette å konstruere kvinner som de andre, som det motsatte av menn. Lagesen viser også til faren for at den omvendte dikotomien «vipper tilbake» til start; det maskuline over det feminine, det tekniske over det sosiale (Lagesen 2003). Sosiologen Ruth Woodfield illustrerer i en studie av en engelsk databedrift hvordan nettopp dette har skjedd. Også der ble sosiale aspekter ved IKT vektlagt og oppvurdert for å rekruttere kvinner til IKT-stillinger. Likevel var det de tekniske sidene ved profesjonen som ble verdsatt i praksis (Woodfield 2000). Kvinners egenskaper knyttet til natur er dømt til å tape i konkurransen med menns egenskaper knyttet til kultur; til kontroll, ervervelse og genialitet, hevder Woodfield. Forskjellighetsperspektivet som er anvendt i reklamekampanjen, synes altså å bidra til å skape en diko-

tomisert og essensialistisk forståelse av kjønn.

Er tiltakene vellykkede?

Vi har sett hvordan den kjønnsblinde, den maskulint konnoterte og den feminiserte diskursen skaper ulike forståelser av kjønn i IKT-studier, og parallelt også ulike forståelser av hva IKT-studier er. Vi har beveget oss fra en forståelse av at «kvinner kan hvis de vil», til «kvinner kan hvis de oppfyller den maskuline normen», til «kvinner kan best». Men skal disse tiltakene vurderes som vellykkede eller mislykkede? Og i så fall i forhold til hva? Flere kvinner ble rekruttert, og flere kvinner valgte å fortsette på IKT-studier, men de aktuelle studiene er fortsatt mannsdominert.

Tiltakene har også, som vi har sett, blitt møtt med kritikk både internt og eksternt (jf. Stuedahl 1997b; Stuedahl og Braa 1997; Teigen 2000; Björkman 2002; Lagesen 2003). Mest alvorlig er kanskje nettopp kritikken mot den statiske og dualistiske beskrivelsen av kjønn. Ingen av diskursforståelsene stiller for eksempel spørsmål ved at det *er* menn som har teknisk kompetanse. Denne statiske beskrivelsen av kjønn gjør det vanskelig å skape varig endring, noe vi synes å trenge andre diskursive konstruksjoner for å oppnå. Et sentralt punkt for å skape alternative diskurser må altså være å utfordre de statiske og dualistiske konstruksjonene av kjønn og informasjonsteknologi, idet disse skaper begrensninger for både kvinner og menn. I den siste delen av artikkelen vil jeg forsøke å peke på noen momenter som kan bidra til å danne grunnlag for et større mangfold i forståelsen av kjønn innen IKT-studier. Det første punktet vi skal se på, er variasjonen innen IKT-studier. Det er ikke alle IKT-studier som har en lav kvinneandel. Kan vi lære noe av IKT-studier som *har* lyktes i å tiltrekke kvinner? Dernest skal vi se på

noen eksempler på at feministisk fagkritikk har utfordret selve kunnskapstradisjonen innen IKT-studier. Til sist skal vi se at også feministisk teknologiforskning har bidratt med utfordringer til dualistiske forståelser av kjønn og informasjonsteknologi gjennom en serie empiriske studier som viser til en virkelighet som er mer kompleks enn at den lar seg fange i enkle dualistiske verdensmodeller.

Som nevnt har den senere tids feministiske teknologiforskning gitt mange eksempler på hvordan teknologi og kjønn konstrueres i gjensidighet, og vi har sett hvordan det kan ses gjennom diskursive konstruksjoner ved IKT-studier. Ved å se nærmere på et bredere spekter av IKT-fag, på en feministisk fagkritikk og på feministisk teknologiforskning, flytter vi altså blikket i forhold til det tidligere fokuset på kjønnspolitiske handlinger ved IKT-studier, i et forsøk på å finne noen nye holdepunkter i den videre konstruksjonen av kjønn og informasjonsteknologi.

På jakt etter nye utfordringer: varierte IKT-studier

Spørsmålet om hva et bredere spekter av IKT-studier kan lære oss, har i liten grad vært fremme i den norske debatten om «kvinner og data». Det er de realfagsbaserte IKT-studiene som har hatt størst problemer med å rekruttere kvinner, og det er særlig der kjønn har blitt gjenstand for diskusjon og forskning. Sørensen påpeker også at forsøk på å inkludere kvinner i stor grad har ført til oppmerksomhet omkring eksklusjon av kvinner; det finnes færre studier av vellykket integrering enn av ekskludering av kvinner (Sørensen 2002b).

Vi har allerede møtt antakelsen om at kvinner er mer opptatt av teknologiens nyttepotensial, enn av tekniske emner. Tone Bratteteig og Guri Verne stilte allerede i 1985 spørsmål om hvorvidt et

kvinneperspektiv på informatikkfaget ville kunne øke vekten på nettopp disse sidene (Bratteteig og Verne 1985, 1997, jf. Crutzen 1994; Mörtberg 1999; Björkman 2002). Informatikkfagets kjerneområder har ikke endret seg nevneverdig siden, men i stedet har tilveksten av humanistiske og samfunnsvitenskapelige IKT-studier gitt tilbud om IKT-utdanning med større vekt på anvendelse, brukere og konsekvenser av teknologien. Og det viser seg altså at kvinner i større grad velger disse formene for IKT-utdanning. Men er det «ekte» vare de får da? Eller vil det bare vise nok et eksempel på at kjønnsdualismen har skapt en diskurs om «jentedata» og «guttedata»? Christina Mörtberg viser til at det har vokst frem et kjønnnet skille innen IKT-utdanningen i Sverige, mellom humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag på den ene siden, og naturfagsrelaterte IKT-fag på den andre (Mörtberg 1994:136). Pedagogen Minna Salminen-Karlsson rapporterer fra sin studie av IKT-utdanning i Sverige at det er grunn til å anta at statusen *synker* jo høyere antall kvinnelige studenter et IKT-fag har. Samtidig bringer en økt kvinneandel med seg en risiko for at et tidligere «teknisk» fag blir omdefinert til «ikke-teknisk», på grunn av motsetningen mellom kvinner og det tekniske (Salminen-Karlsson 1997, 1999).

Skillet mellom ulike IKT-fag finnes også i Norge, for eksempel ved Universitetet i Bergen (UiB). På vevsiden for Institutt for informatikk ved UiB ble sammenhengen mellom ulike IKT-fag ved universitetet skissert slik: «Andre, mindre matematisk orienterte delar av informatikkfaget blir ved Universitetet i Bergen undervist ved Institutt for informasjonsvitenskap.»¹⁴ Det tredje selvstendige IKT-faget, humanistisk informatikk, ble ikke nevnt og således heller ikke konstruert som et (ekte) informatikkfag. Humanistisk informatikk er det IKT-faget ved UiB som har flest kvinnelige studenter – normalt mellom 60 og 70 %. Skillet

synes altså både å være kjønnnet og å signalisere noe om hva som *er* informatikk og hva som *ikke er* informatikk. Ved å fokusere på vellykket integrering av kvinner i visse IKT-studier kan vi trolig lære noe om hva som får kvinner til å velge bestemte IKT-fag fremfor andre. Det ser imidlertid ut som om vi igjen står overfor et kjønnnet skille, denne gangen mellom ulike IKT-fag, og det er de realfagsbaserte IKT-studiene som i minst grad synes å være fleksible i forhold til kjønn.

Kanskje et mer sentralt spørsmål dreier seg om muligheten for å føre en fagkritikk mot kunnskapstradisjonen innen IKT-utdanning, for å undersøke hvorvidt en slik kritikk kan åpne for alternative forståelser av kjønn og IKT.

Feministisk fagkritikk

Flere har påpekt at endring av IKT-faget må skje fra innsiden (Bratteteig og Verne 1997; Salminen-Karlsson 1999; Björkman 2002). Samtidig skaper innsideperspektivet begrensninger, hevder Salminen-Karlsson, med referanse til sine studier av arbeid med å reformere teknologiutdanning i Sverige. Salminen-Karlsson viser hvordan de teknologiske fagmiljøene har vanskelig for å bryte ut av de faglige normene som de er sosialisert inn i, og de har derfor problemer med å foreslå endringer som representerer radikale utfordringer til den eksisterende fagnormen (Salminen-Karlsson 1999). I tillegg mangler fagmiljøene kunnskap om kjønn. I de svenske reformgruppene resulterte dette i at det å være kvinne ble behandlet som en kvalifikasjon for å representere kunnskap om kjønn. Dette fører både problem og ansvar over på kvinner, mens det å være mann forblir både «uproblematisk» og «ukjønnnet».

Fagkritikk som reiser spørsmål om kjønn, må altså baseres på kunnskap om kjønn, men ifølge Christina Björkman har avstanden mellom informatikk og

feministisk teknologikritikk vært stor (Björkman 2002). Björkman kombinerer selv de to fagfeltene, og stadig flere kvinnelige informatikere har engasjert seg nettopp i kjønnsforskning for å finne redskaper til å utfordre IKT-fagenes kunnskapstradisjon.¹⁵ I Norge er det først og fremst Tone Bratteteig og Guri Verne som har ført denne diskusjonen i det offentlige rom. Som vi husker, forsøkte denne duoen alt i 1985 å åpne en diskusjon om et eventuelt kvinneperspektiv på informatikk. Tolv år senere forsøker de igjen å starte diskusjonen:

Som kvinnelige informatikere mener vi at det finnes kjønnsaspekter i informatikk, og at det å diskutere disse er interessant både sett fra kvinneforskning og fra informatikk. For å kunne forstå eller utøve feministisk kritikk av teknologien må vi forstå hva kjønnsaspekter er, og hvordan de kan finnes i teknologiske fag. Det er ingen diskusjon av dette blant våre kolleger, ikke en gang blant våre kvinnelige kolleger. (Bratteteig og Verne 1997)

På ny prøver Bratteteig og Verne seg frem med et kjønnsperspektiv på ulike sider ved informatikkfaget, og på ny kan vi se at kjønnsperspektivet ikke er satt på dagsordenen internt i informatikkfaget.¹⁶ Denne gangen synes imidlertid Bratteteig og Verne å finne større støtte i den feministiske forskningstradisjonen enn de gjorde i 1985, og de legger særlig vekt på å undersøke «epistemologi for å etablere alternative forståelser av kunnskap» (Bratteteig og Verne 1997). Dette gjør de ved å stille spørsmål til en del «tatt-for-gitt»-heter i informatikkfaget, og de utfordrer blant annet fire emner de betrakter som sentrale for faget: datamaskinen, informasjon, programmering og dataspill. Bratteteig og Verne utforsker i denne omgang primært hvordan kjønn kan bringes inn som en sentral variabel ved å fokusere spesielt på jenter og

kvinner i designprosessen. Et problem som Bratteteig og Verne støter på gjentatte ganger, er imidlertid at diskusjonen involverer «antakelser om hvordan kvinner *er*». Dette fører lett til essensialistiske slutninger, påpeker Bratteteig og Verne – slik vi har sett i både den maskulint konnoterte og den feminiserte diskursen om informasjonsteknologi. Bratteteig og Verne konkluderer med at det «i noen tilfeller utmerket går an å stille spørsmålsteget ved rådende oppfatninger, mens det i andre tilfeller (f.eks. programmering) ikke er så enkelt» (Bratteteig og Verne 1997).

Bratteteig og Verne utforsker først og fremst hvordan spørsmål om kjønn kan involveres i designprosessen ved at det fokuseres spesielt på at teknologiens brukere vil være både kvinner og menn. Men også på andre måter har informatikkfaget blitt utfordret ved hjelp av et feministisk perspektiv. Christina Mörtberg utfordrer et av de sentrale konseptene innen fagets kjerneområde, nemlig objektorientering. Å konstruere datasystemer innebærer å skape abstrakte modeller av verden eller en bit av verden. I et objektorientert perspektiv konstrueres datasystemer som modeller av verden med fokus på elementer som utveksler informasjon og tjenester med hverandre. I denne modelleringsprosessen blir en kompleks verden brutt ned i klasser av objekter, og Mörtberg hevder at i denne prosessen gjøres samtidig subjekter om til objekter. Hun utfordrer fagtradisjonen ved å spørre om dette kunne blitt kalt subjektorientert design (Mörtberg 1999). Mörtbergs forslag er å synliggjøre teknologiens historie; å synliggjøre hvordan fagets diskurs har blitt konstruert, og å reise spørsmål ved hvem sin kunnskap som har fått lov til å danne grunnlaget for faget.

Fagkritikk mot kunnskapstradisjonen innen IKT-utdanningen er et omfattende emne, og målet her er ikke å gi faste svar, men å illustrere at fagtradisjonen på ulike vis kan utfordres. En måte å gjøre det på

er å anvende et feministisk perspektiv som bidrar til å fokusere på kjønn som en sentral variabel, og til å utfordre kunnskapstradisjonens «tatt-for-gitt»-heter. Som vi har sett, er det en både vanskelig og viktig balansegang å fokusere på kjønn uten å skape dualistiske eller essensialistiske beskrivelser av kjønn. Et sentralt punkt for å kunne tillate en større grad av fleksibilitet i forhold til kjønn synes dermed å være å stille spørsmål ved de mange stereotype forestillingene, både om kjønn og om IKT.

Diskursens makt – individets frihet

En annen utfordring til kjønnsforståelsene som vi har sett eksempler på ved IKT-studier, kan finnes innen samfunnsvitenskapelige studier av kjønn og IKT. Empiriske studier av ulike kjønnede aspekter knyttet til IKT¹⁷ har i løpet av det siste tiåret bidratt med kunnskap om kjønn og IKT som nyanserer dualistiske forestillinger om kjønn som både den maskulint konnoterte og den feminiserte diskursen er basert på. I mitt eget studium av kvinner og menns forhold til datamaskiner var nettopp det å ta slike forestillinger på alvor et sentralt punkt (Corneliusen 2002). I denne studien ble kvinnelige og mannlige studenter i faget humanistisk informatikk ved Universitetet i Bergen fulgt gjennom et helt semester. For det første var målet å utforske hvordan kvinner og menn oppfatter at kjønn har betydning i forhold til datamaskiner, og for det andre å undersøke hvordan kvinner og menn etablerer sine egne relasjoner til datamaskiner. Analysen av materialet viste til en hegemonisk diskurs – en felles diskursforståelse – blant informantene, altså en diskurs som virker dominerende i forhold til alternative måter å forstå og uttrykke sammenhenger mellom kjønn og data på. Den hegemoniske diskursens hovedtrekk er en anta-

kelse om at menn har mer datainteresse, dataerfaring og datakunnskap enn kvinner. Det betyr ikke at kvinner antas å ikke ha et forhold til datamaskinen, men de forventes å engasjere seg i andre områder og med andre motivasjoner enn menn. Tekniske områder, programmering og dataspill forbindes med menn, mens aktiviteter som kommunikasjon, skriving og estetisk kreativitet forbindes med kvinner.

Diskursen representerer ikke en beskrivelse av kvinner og menn, men en beskrivelse av forventninger til kvinner og menn. Låner vi Simone de Beauvoirs beskrivelse av kjønn som «det vi gjør med det verden gjør med oss» (Beauvoir 2000 [1949] i Moi 1999:72) kan diskursen betraktes som «det verden gjør med oss». Diskursen beskriver kvinner og menns forhold til datamaskiner ulikt, og dermed stilles også kvinner og menn overfor ulike prosjekter når de skal forhandle om sine egne posisjoner i forhold til IKT. Slik er for eksempel det å ha sterk interesse eller å oppleve glede ved å jobbe med datamaskiner ikke noe som forventes av kvinner. Blant flere av de kvinnelige studentene kan vi se eksempler på at diskursforståelsen av IKT som et mannsområde har fungert som en barriere for deres egen datainteresse. Ved å bli nærmere kjent med datamaskiner gjennom faget «oppdaget» mange av kvinnene at de «likevel» likte å jobbe med datamaskiner.

Et sentralt punkt i studien var nettopp å utforske hvordan både kvinner og menn skaper eller forhandler frem sine egne posisjoner i møtet med den hegemoniske diskursen. De posisjonene som studentene skaper, er mer varierte enn de kjønnete posisjonene i den hegemoniske diskursen, og de illustrerer således individets frihet til å skape sine egne posisjoner. Samtidig viser studentenes posisjoneringer at diskursen skaper visse begrensninger; «diskursens makt» gjør visse posisjoner lettere å assosieres med

enn andre, noe en av kvinnene illustrerer når hun beskriver sitt forhold til programmering: «For jeg er dame og skjønner ingenting av de greiene der» (Corneliusen 2002:185). Hun spiller med diskursens forventninger og behøver bare å vise til kjønn for å forklare at hun ikke forstår programmering. En annen kvinne illustrerer derimot hvordan hun forhandler med diskursen – hun inntar et område der hun ikke egentlig hører hjemme når hun driver med programmering:

«[...] jeg føler liksom jeg er i en litt forbudt verden. [...] Det er få som forventer egentlig at damer skal kunne programmere. Det er sikkert derfor jeg synes det er ekstra spennende.» (Corneliusen 2002:215–216)

Programmering er et av de mest entydig maskuline felt i den hegemoniske diskursen, og det å være kvinne som behersker programmering representerer en overraskende posisjon. Det samme gjør kvinner som kan reparere selve maskinen, slik en annen kvinne illustrerer. Også hun liker programmering, men «det er mye kulere å komme og fikse maskinen [...]». En venninne av meg ble grådig imponert i går da jeg defragmenterte disken hennes» (Corneliusen 2002:214).

Noen av de aktivitetene som fremstår som mest sentrale innen informatikkfaget, er altså områder hvor kvinner er i en «forbudt maskulin verden». Det betyr ikke at kvinner ikke behersker eller gleder seg over disse områdene. Tvert imot gir flere av de kvinnelige studentene uttrykk for både fascinasjon og glede ved arbeidet og avhengighet av datamaskinen. Det betyr imidlertid at disse kvinnene må forklare sitt engasjement på andre måter enn sine mannlige medstudenter, og vi kan se hvordan diskurs og praksis er i utakt.

Kvinner trenger kjønnsriktige rollemodeller innen IKT-bransjen, har det blitt hevdet (Björkman og Christoff mfl. 1997;

Stuedahl og Braa 1997), men hvordan skapes rollemodeller når datakunnskap tilsynelatende ikke hefter ved kvinner like mye som ved menn? Mannlig datafascinasjon har vært gjenstand for langt flere studier enn kvinners datafascinasjon, men som flere studier de siste årene har vist, finnes også denne (Buholm 1998; Håpnes og Rasmussen 1999; Langsether 2001; Corneliussen 2002; Nordli 2003).

Den feminiserte diskursen kan støtte seg på nyere feministisk forskning som har vist til jenter og kvinners interesse for å bruke internetteknologi til kommunikasjon og informasjon (Gansmo 1998; Nordli 1998; Håpnes og Rasmussen 1999; Kvaløy 1999). Feministisk forskning kan også bidra til å synliggjøre kvinners interesse for *andre* sider ved teknologien. Forskjellen er, som Håpnes og Rasmussen har påpekt, at internetteknologien, som har blitt satt i sentrum for den kommunikative dreiningen, ikke var preget av maskuline symboler, slik andre sider ved IKT er. Positive fortellinger om kvinner og IKT-kunnskap slåss altså med bildet av «den typiske databruker» som både er mann og einstøing osv. Det samme gjør for øvrig alternative fortellinger om menn. Det er selvsagt ikke gitt at alle menn har mye datakunnskap, og disse mennene stilles også overfor utfordringer i møtet med den maskulint konnoterte normen i diskursen om informasjonsteknologi. I likhet med kvinner kvalifiserer de ikke helt til normen (Corneliussen 2002, 2003). Kanskje et økt fokus på denne gruppen menn kan skape både nye spørsmål og nye svar.

Dersom målet er å skape en diskurs som rommer større variasjoner enn en dualistisk beskrivelse av kjønnes forhold til informasjonsteknologi, vil det å dokumentere og å vise frem variasjoner i både kvinner og menns forhold til datamaskiner være sentralt. Det vil kunne utfordre behandlingen av kjønn som en dualistisk kategori. En av de største ut-

fordringene synes imidlertid å være å synliggjøre de positive fortellingene om kvinners relasjoner til datamaskiner på en slik måte at de «hefter ved» kvinner.

En differensiert diskurs: mangfold som omfatter kjønn

Forståelser av kjønn i diskursen om informasjonsteknologi har åpenbare betydninger for hvordan ulike «handlingsrom» gjøres tilgjengelig for kvinner og menn innen IKT-studier. De tre innfallsvinklene skissert ovenfor – fokus på et bredere spekter av IKT-studier, intern fagkritikk og feministisk teknologiforskning – ser ut til å kunne være med på å utfordre de diskursive konstruksjonene omtalt som den kjønnsblinde, den maskulint konnoterte og den feminiserte diskursen om informasjonsteknologi. De tre alternative innfallsvinklene har ikke gitt oss klare svar, men har representert utfordringer og har gitt bilder av variasjoner som ingen av de tidligere nevnte diskursene åpner for.

Feministiske teoretikere har på ulike vis formulert at kjønn er en forskjell som alltid er i bevegelse; kjønn er to slags «noe» (Haavind 1994). Men ser vi på de ulike diskursive forståelsene av kjønn og IKT, er dette «noe» merkeligvis statisk. Kvinner plasseres innenfor eller utenfor diskursen basert på henholdsvis inklusjon eller eksklusjon av egenskaper som knyttes til kvinner. Som vi husker, illustrerer den feminiserte diskursen dette; det nye ved diskursen er verken forestillingen om kvinners kommunikative evne eller menns interesse for «teknisk geniale løsninger». Det nye er at «kommunikativ evne» knyttes til IKT. Med hensyn til kjønn har altså ikke den feminiserte diskursen bidratt med noe som kan sies å være særlig revolusjonerende. Og kanskje nettopp dette er grunnen til at det lot seg gjøre å omskrive diskursen om informasjonsteknologi i feminiserte termer: det utfordret i liten grad den tidligere

maskulint konnoterte diskursen (riktig nok måtte menns forhold til teknologi beskrives i negative vendinger for å gjøre plass til kvinner i diskursen, men forbindelsen mellom menn og datakunnskap består).

Kvinner utgjør fortsatt en minoritet i visse IKT-studier. En utfordring synes imidlertid å være å ikke håndtere det som et *problem ved kvinner*, men å forsøke å skape en differensiert diskurs med rom for variasjoner. Som vi har sett, vil en kjønnsnøytral diskurs i de fleste tilfeller bety kjønnsblind, og den vil derfor neppe være i stand til å utfordre de allerede kjønnede forståelsene av IKT. En diskurs som omfatter kjønn, vil derimot også til late variasjoner både mellom kvinner og mellom menn. Kanskje kan Merete Lies forslag om å behandle kjønn som «et tomt skall som kan fylles i tråd med individuelle ønsker» (Lie 2003b:277) være en inspirasjonskilde. Utfordringen synes med andre ord å være å få gjennomslag for en diskurs hvor det ikke er overraskende at kvinner liker å programmere eller at menn er flinke med mennesker – og omvendt. Dette er en diskurs som er mer i tråd med de fortellingene som nyere empiriske studier har presentert, fortellinger om variasjoner som støtter en differensiert diskurs. For å nærme oss målet må vi fortsette å lage forstyrrelser i de dualistiske kjønnsforståelsene – både på det praktiske og på det diskursive nivået. Problematisering av IKT-studier i et feministisk perspektiv er en måte å skape slike forstyrrelser på.

*Hilde Corneliussen
postdoktorstipendiat
Seksjon for humanistisk informatikk
Universitetet i Bergen*

Noter

1. Artikkelen bygger på prøveforelesning over oppgitt emne for dr.art.-graden ved Det historisk-filosofiske fakultet ved Universitetet i Bergen, avholdt i februar 2003.

2. Argumentene for hvorfor flere kvinner skulle rekrutteres til IKT-studier har vært varierte. For noen har likestilling i utdanning og på arbeidsmarkedet vært sentralt, mens andre har hevdet at teknologi former samfunnet og at kvinner derfor må være med å utforme denne teknologien. Noen har vektlagt IT-bransjens behov for arbeidskraft, mens andre har påpekt at kvinner har noe spesielt som IT-bransjen trenger (Teigen 2000; Camp og Gürer 2002; Peters og Lane mfl. 2002; Sørensen 2002b).
3. Diskurs brukes her i betydningen en sosialt skapt meningsstruktur omkring et konkret eller begrenset fenomen (for eksempel diskursen om informasjonsteknologi). Til tross for diskursens skapte og bevegelige karakter har den evne til å gi inntrykk av å representere en fast og objektiv sannhet.
4. Det kan vises til en viss kronologi i diskursene som diskuteres, men det må ikke forstås som «faser» som startes og avsluttes, og det må heller ikke forstås som gjensidig utelukkende; de kan eksistere side om side. Det må også understrekes at det her er valgt ut noen få kjønnspolitiske handlinger for å illustrere de ulike diskursene, og det må ikke betraktes som et uttømmende bilde av kjønnspolitiske handlinger ved IKT-studier i Norge.
5. Det har blitt utført et stort antall forskningsprosjekter omkring kjønn og informasjonsteknologi de siste tiårene. Det vil alltid være en vekselvirkning mellom hva som oppfattes som et problemområde i et samfunn, forskningens kunnskapsproduksjon og handlingsrettede tiltak. Hensikten her er imidlertid ikke å fastslå hvor og i hvilken retning en eventuell påvirkning går, og dermed heller ikke å påstå at det er de refererte forskningsprosjekter som har forårsaket bestemte «løsninger».
6. Stuedahl ble ansatt som stipendiat ved «Jenter og IT» i 1996 for å bidra til å kartlegge situasjonen, mens Langseth var tilknyttet prosjektet gjennom arbeidet med sin hovedoppgave *Behov og barrierer for jenter på informatikkstudiet* (2001).
7. Margolis og Fisher har vist en tilsvarende tendens ved Carnegie Mellon University. De hevder at kvinnelige studenter starter på IKT-studiet med stor interesse for faget, men i møtet med menn som kan enda mer, opplever de seg selv som «ikke interessert nok», og en del kvinner velger da å forlate faget med begrunnelsen «de var ikke interessert likevel». Et forsøk på å skape en differensiert løsning kan også ses fra Carnegie Mellon University, der ett av tiltakene var differensierte innganger til studiet basert på individuelle kunnskaper

- (Margolis og Fisher 2002). Men også her er utgangspunktet at «kvinner kan mindre om data enn menn når de starter på studiet», og at datakulturen som kultur betraktes som problematisk for kvinner (jf. Sørensen 2002b:18–19; Björkman 2002:61–62).
8. Rapporten bygger på et eksperiment der et større antall informatikere fra ulike studienivåer og fra yrkesliv har fått i oppgave å utføre programmeringsoppgaver, hvorpå gjennomføring og resultat har blitt vurdert. Konklusjonene fra eksperimentet viser at sjansen for å lage et korrekt program øker betydelig med hvor mange års utdanning en programmerer har (kilde: e-post fra prosjektleder Erik Arisholm, Simula Research Laboratory).
 9. Andre tiltak har vært faglige og sosiale aktiviteter, en egen jentedatasal og en jentekvote ved opptak til IKT-studier.
 10. Vivian Anette Lagesen har analysert hhv. hele «Jenter og data»-prosjektet og reklamekampanjene i et kjønnskonstruksjonistisk perspektiv (Lagesen Berg 2000; Lagesen 2003), og Mari Teigen har analysert debatten rundt kjønnskvoltering ved Institutt for datateknikk ved NTNU (Teigen 2000).
 11. <http://datajenter.ntnu.no/2002_v2/> (lastet februar 2003).
 12. Lagesen har også pekt på at jenters antatte sosiale og kommunikative evner skaper et spesielt «kvinnerom» for kvinner innen IKT-studier (Lagesen Berg 2000:160–161).
 13. <<http://datajenter.ntnu.no/>> (lastet februar 2003).
 14. Sitatet er hentet fra instituttets webside, lastet i februar 2003, og beskrivelsen finnes også i gamle studieveiledninger (f.eks. <<http://www.uib.no/mnfa/studie/studiehandbok/informatikk.html>> [lastet 03.06.2003]), men har siden februar blitt erstattet av en ny beskrivelse der også Seksjon for humanistisk informatikk er inkludert (<<http://www.ii.uib.no/data/#6>> [lastet 03.06.2003]).
 15. Nora Levold påpeker at spenningen mellom informatikk og den feministiske kunnskapstradisjonen fikk noen kvinnelige informatikere til å ta avstand fra feministisk kritikk, mens det har fått andre kvinnelige informatikere til å bryte med den «problematiske moderdisiplinen» (Levold 2001).
 16. Bratteteig og Verne baserer sin utforskning av et kvinneperspektiv på informatikk på Sandra Hardings (1986) forslag til forskningsprogrammer for å studere kjønn i naturfagene.
 17. For en gjennomgang av norsk forskning på kjønn og IKT de siste par tiårene, se Lagesen Berg, Gansmo, Hestflått, Lie, Nordli og Sørensen 2002. For et utvalg nyere norske forsk-

ningsprosjekter omkring kjønn og IKT, se Lie 2003a.

Litteratur

- Aftenposten 1998. Jenter på vei tilbake til datafagene (intervju med Kristin Braa). Aftenposten interaktiv. <<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/nett/d54497.htm>> [lastet 08.02.03].
- Annfelt, Trine 1999. *Kjønn i utdanning. Hegemoniske posisjoner og forhandlinger om yrkesidentitet i medisins- og faglærerutdanning*. Skriftserie 2/99, Senter for kvinneforskning, NTNU, Trondheim.
- Asdal, Kristin og Sissel Myklebust 1999. *Teknologi, vitenskap og makt: eksempler på effektiv «black boxing» og noen åpningsforsøk. Et posisjonspapir for Makt- og demokratiutredningen*. Makt- og demokratiutredningen 1998–2003, Oslo.
- Aune, Margrethe 1996. The Computer in Everyday Life. Patterns of Domestication of a New Technology. I M. Lie og K.H. Sørensen (red.): *Making Technology Our Own?* Scandinavian University Press, 91–120.
- Austgulen, Rigmor 1996. Damer @ data – tid for spesielle tiltak? *Universitetsavisa, NTNU* 6 (17). <<http://www.ntnu.no/universitetsavisa/nr17/inns spill.html>> [lastet 13.02.03].
- Beauvoir, Simone de 2000 (1949). *Det annet kjønn*. Oslo, Pax.
- Berner, Boel og Ulf Mellström 1997. Looking for Mister Engineer. Understanding Masculinity and Technology at two Fin de Siècles. I B. Berner (red.): *Gender Practices. Feminist Studies of Technology and Society*. Almqvist & Wiksell International, Linköping University, 39–68.
- Björkman, Christina 2002. *Challenging canon. The gender question in computer science*. Department of Human Work Science and Media Technology, Blekinge Institute of Technology, Karlskrona.
- Björkman, Christina og Ivan Christoff mfl. 1997. Exploring the Pipeline. Towards an understanding of the male dominated computing culture and its influence on women. I R. Lander og A. Adam (red.): *Women in Computing*. Intellect™, Exeter, England.
- Bratteteig, Tone og Guri Verne 1985. Kvinneperspektiv på informatikk – teori vs. praksis? *Nytt om kvinneforskning* 5.
- Bratteteig, Tone og Guri Verne 1997. Feministisk eller bare kritisk? *Kvinneforskning* 2, 11–24.
- Braa, Kristin 1996. Jentene flykter fra informatikk. *Dagbladet*. <<http://www.dagbladet.no/kronikker/961029-kro-1.html>> [lastet 08.02.03].
- Buholm, Elin 1998. På leting etter et «passende

- rom». En kvalitativ studie om sosial forming av dataingeniører med fokus på kompetanse, karriere og kjønn. STS-rapport nr. 40, NTNU, Trondheim.
- Camp, Tracy og Denise Güler 2002. Investigating the Incredible Shrinking Pipeline for Women in Computer Science, Final Report – NSF Project 9812016. <http://www.acm.org/women/pipeline-finalreport_ver_2.doc> [lastet februar 2003].
- Cockburn, Cynthia og Susan Ormrod 1993. *Gender and Technology in the Making*, SAGE Publications.
- Computerworld 2003. Utdannelse mye viktigere enn erfaring. <<http://www.computerworld.no/index.cfm?fuseaction=artikkel&id=5B25D269-0299-2DA0-87BA58B3F087026D>> [lastet 14.02.2003].
- Corneliussen, Hilde 2002. *Diskursens makt – individets frihet. Kjønnede posisjoner i diskursen om data*. Doktoravhandling, Seksjon for humanistisk informatikk, Universitetet i Bergen.
- Corneliussen, Hilde 2003. Male positioning strategies in relation to computing. I M. Lie (red.): *He, She and IT Revisited. New Perspectives on Gender in the Information Society*. Gyldendal Akademisk, 103–134.
- Crutzen, Cecile K.M. 1994. The Influence of Feminist Theory on Informatics Course Design. I A. Adam, J. Emms, E. Green og J. Owen (red.): *Women, work and computerization: breaking old boundaries, building new forms*. Elsevier, Amsterdam, 59–73.
- Faulkner, Wendy 2000. Dualisms, Hierarchies and Gender in Engineering. *Social Studies of Science* 30 (5), 759–792.
- Gansmo, Helen Jøsok 1998. *Det forvrengte data-speilet*. STS rapport nr. 36, Senter for teknologi og samfunn, NTNU, Trondheim.
- Gansmo, Helen Jøsok og Vivian Anette Lagesen mfl. 2003. Forget the hacker? A critical reappraisal of Norwegian studies of gender and ICT. I M. Lie (red.): *He, She and IT Revisited. New Perspectives on Gender in the Information Society*. Gyldendal Akademisk, Oslo, 34–68.
- Giddens, Anthony 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press.
- Hacker, Sally 1989. *Pleasure, power, and technology. Some tales of gender, engineering, and the cooperative workplace*. Unwin Hyman, Boston.
- Hagen, Ellen 2002. Teknologi som verktøy og leketøy i konstruksjon av identitet. En analyse av kjønn og teknologi i samproduksjon. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Haraway, Donna 1991. Situated Knowledges. The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. I D. Haraway (red.): *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. Free Association Books, London, 183–201.
- Haraway, Donna 1997. *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan[©]_Meets_Onco_MouseTM, Feminism and Technoscience*. Routledge, New York og London.
- Harding, Sandra 1986. *The science question in feminism*. Cornell University Press, Ithaca, N.Y.
- Håpnes, Tove 1992. Hvordan forstå mannsdominansen i datafaget? En dekonstruksjon av fag- og kjønnskultur. I T. Annfelt og G. Imsen (red.): *Utdanningskultur og kjønn*. Skriftserie 3/92. Senter for kvinneforskning, Universitetet i Trondheim, 155–183.
- Håpnes, Tove 1996. Not in Their Machines. How Hackers Transform Computers into Subcultural Artefacts. I M. Lie og K.H. Sørensen (red.): *Making Technology Our Own? Scandinavian University Press*, 121–150.
- Håpnes, Tove og Bente Rasmussen 1990. *Har datafaget kjønn?* Notat 6/90, Institutt for industriell miljøforskning, Trondheim.
- Håpnes, Tove og Bente Rasmussen 1997. *Internett – jentenett? Ungdomsskolejentes databruk og datainteresser*. Skriftserie 7/97, Senter for kvinneforskning, Universitetet i Trondheim.
- Håpnes, Tove og Bente Rasmussen 1999. Jenteidentitet på internett. *Sosiologisk tidsskrift* 7 (1), 3–21.
- Håpnes, Tove og Bente Rasmussen 2003. Gendering technology. Young girls negotiating ICT and gender. I M. Lie (red.): *He, She and IT Revisited. New Perspectives on Gender in the Information Society*. Gyldendal Akademisk, 173–197.
- Haavind, Hanne 1986. Kvinner i naturvitenskapelig forskning – banebrytere eller gratispasasjerer? *Nytt om kvinneforskning* 4.
- Haavind, Hanne 1994. Kjønn i forandring – som fenomen og som forståelsesmåte. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* 31, 767–783.
- Kvaløy, Kjersti 1999. *Fortellinger om moderne flinke lekne ungdomsjentes forhold til data-teknologi. En kvalitativ studie av datateknologiens rolle i ungdomsjentes danning av kjønnsidentitet*. Skriftserie 3/99, Senter for kvinneforskning, NTNU, Trondheim.
- Kvande, Elin 1982. *Kvinner og høyere teknisk utdanning. Delrapport: rekruttering og rekrutteringstiltak*. Universitetet i Trondheim, Norges tekniske høgskole, IFIM Institutt for industriell miljøforskning tilsluttet SINTEF.
- Kvande, Elin 1984. *Kvinner og høyere teknisk utdanning. Integrert eller utdefinert? Om*

- kvinnelige NTH-studenters studiesituasjon og framtidsplaner. IFIM, Trondheim.
- Kvande, Elin og Bente Rasmussen 1993 (1990). *Nye kvinneliv. Kvinner i menns organisasjoner*. Ad Notam, Oslo.
- Lagesen Berg, Vivian A. 2000. *Firkanter og rundinger. Kjønnskonstruksjoner blant kvinnelige dataingeniørstudenter ved NTNU*. Skriftserie 3/00, Senter for kvinne- og kjønnsforskning, NTNU, Trondheim.
- Lagesen Berg, Vivian Anette og Helen Jøsok Gansmo mfl. 2002. *Gender and ICT in Norway. An overview of Norwegian Research and some relevant statistical information*. Rapport til EU-prosjektet: Strategies of Inclusion: Gender in the Information Society (SIGIS).
- Lagesen, Vivian Anette 2003. Advertising computer science to women (or was it the other way around?). I M. Lie (red.): *He, She and IT Revisited. New Perspectives on Gender in the Information Society*. Gyldendal Akademisk, Oslo, 69–102.
- Langsether, Helene 2001. *Behov og barrierer for jenter på informatikkstudiet*. Skriftserie 2/01, Senter for kvinne- og kjønnsforskning, NTNU, Trondheim.
- Levold, Nora 2001. «Doing gender» in Academia. The domestication of an information-technological researcher-position. I H. Glimell og O. Juhlin (red.): *The Social Production of Technology. On everyday life with things*. BAS Publisher, Gothenburg, 133–158.
- Levold, Nora 2002. Mellom lyst og plikt? Beretning om en mannlig IKT-forsker. *Kvinneforskning* 2, 50–65.
- Lie, Merete 1998. *Computer dialogues. Technology, gender and change*. Skriftserie 2/98, Senter for kvinneforskning, NTNU, Trondheim.
- Lie, Merete (red.) 2003a. *He, she and IT revisited. New perspectives on gender in the information society*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Lie, Merete 2003b. The new Amazons. Gender symbolism on the Net. I M. Lie (red.): *He, She and IT Revisited. New Perspectives on Gender in the Information Society*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Lie, Merete og Anne-Jorunn Berg mfl. 1984. Har teknologi noe med kvinner å gjøre? *Sosiologi i dag* 1, 23–39.
- Lie, Merete og Knut Holtan Sørensen (red.) 1996. *Making technology our own? Domesticating technology into everyday life*. Scandinavian University Press, Oslo.
- Margolis, Jane og Allan Fisher 2002. *Unlocking the clubhouse. Women in computing*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Mellström, Ulf 1996. Teknologi og maskulinitet. Män och deras maskiner. I B. Berner og E. Sundin (red.): *Från symaskin till cyborg. Genus, teknik och social förändring*. Nerenius & Santérus, Stockholm, 113–139.
- Mellström, Ulf 1999. *Män och deras maskiner*. Bokförlaget Nya Doxa.
- Moi, Toril 1999. *What is a woman? And other essays*. Oxford University Press, Oxford.
- Mörtberg, Christina 1987. Varför har programmeraryrket blivit manligt? Forskningsrapport 1987:42, Tekniska högskolan i Luleå.
- Mörtberg, Christina 1994. Computing as Masculine Culture. I E. Gunnarsson og L. Trojer (red.): *Feminist Voices: on Gender, Technology and Ethics*. Centre for Women's studies, Luleå University of Technology.
- Mörtberg, Christina 1999. Technoscientific challenges in feminism. *NORA* 7 (1), 47–62.
- Nissen, Jörgen 1993. *Pojkarna vid datorn. Unga entusiaster i datateknikens värld*. Symposion Graduale, Stockholm.
- Nissen, Jörgen 1996. Det är klart att det är grabbar som håller på med datorer! Men varför är det så? I E. Sundin og B. Berner (red.): *Från symaskin till cyborg. Genus, teknik och social förändring*. Nerenius & Santerus Förlag, 141–161.
- Nordli, Hege 1998. *Fra Spice Girls til Cyber Girls? En kvalitativ studie av datafascinererte jenter i ungdomsskolen*. STS rapport nr. 35, Senter for teknologi og samfunn, NTNU, Trondheim.
- Nordli, Hege 2003. *The Net is Not Enough. Searching for the female hacker*. Dr.polit.-avhandling, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU, Trondheim.
- O'Leary, Dianne P. 1999. Accessibility of Computer Science: A Reflection for Faculty Members. <<http://www.cs.umd.edu/~oleary/faculty/>> [lastet 07.02.03].
- Peters, Jan og Nancy Lane mfl. 2002. A Report on Women in Science, Engineering, and Technology – from The Baroness Greenfield CBE to the Secretary of State for Trade and Industry, UK. <http://www.set4women.gov.uk/set4women/research/the_greenfield_rev.htm> [lastet februar 2003].
- Rasmussen, Bente 1988. Datateknologi – en trussel eller nye muligheter for kvinner på kontor? I M. Lie, A.-J. Berg, H. Kaul mfl. (red.): *I menns bilde. Kvinner – teknologi – arbeid*. Tapir forlag, Trondheim, 73–87.
- Rasmussen, Bente og Tove Håpnes 1991. Excluding women from the technologies of the future? A case-study of the culture of computer science. *Futures* (December 1991), 1107–1119.
- Salminen-Karlsson, Minna 1997. Why Do They Never Talk About the Girls? I R. Lander og A. Adam (red.): *Women in Computing*. Intellect™, Exeter, England.

- Salminen-Karlsson, Minna 1999. *Bringing Women into Computing Engineering: Curriculum Reform Processes at Two Institutes of Technology*. Akademisk avhandling, Linköping Studies in Education and Psychology No 60. Department of Education and Psychology, Linköping University.
- Stuedahl, Dagny 1997a. Jenter og informatikkstudiet – en rapport om jenters studiesituasjon ved Institutt for informatikk, Universitetet i Oslo.
- Stuedahl, Dagny 1997b. Jenter til informatikkstudiet – utfordringer for utdanningsinstitusjonene. Presentert på Nokobit-97.
- Stuedahl, Dagny 1999. *Studenten i informatikkstudiet – en rapport om studenters situasjon ved Institutt for informatikk, UiO*. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Likestillingssekretariatet, Oslo.
- Stuedahl, Dagny og Kristin Braa 1997. Where have all the women gone – from computer science? Innlegg på IRIS20. Department of Informatics, University of Oslo.
- Sørensen, Knut H. 2002a. Kommunikasjon.no. *Kvinneforskning* 2, 5–9.
- Sørensen, Knut H. 2002b. Love, Duty and the S-Curve. An overview of some current literature on gender and ICT, Strategies of inclusion: gender and the information society (SIGIS). <http://www.rcss.ed.ac.uk/sigis/public/D02/D02_part1.pdf> [lastet 02.2003].
- Sørensen, Knut H. og Merete Lie 1988. I menns bilde? Perspektiver på studiet av teknologi og teknikk i kvinners arbeidsliv. I M. Lie, A.-J. Berg, H. Kaul mfl. (red.): *I menns bilde. Kvinner – teknologi – arbeid*, Tapir forlag, Trondheim, 9–24.
- Teigen, Mari 2000. Likestilling som legitimeringsstrategi. Rekrutteringsnormer og likestillingspolitikk ved NTNU. *Sosiologisk tidsskrift* 2.
- Turkle, Sherry 1984. *The second self. Computers and the human spirit*. Simon and Schuster, New York.
- Turkle, Sherry 1996. *Life on the screen. Identity in the age of the Internet*. Weidenfeld & Nicolson, London.
- Verne, Guri 1988. Rekruttering for enhver pris? Rekruttering av kvinner til forskning innen informasjonsteknologi og informatikk. Arbeidsnotat 1/88, NAVFs sekretariat for kvinneforskning.
- Wajcman, Judy 1991. *Feminism confronts technology*. Polity Press, Cambridge.
- Woodfield, Ruth 2000. *Women, work and computing*. Cambridge University Press, Cambridge.

Sammen eller alene

Fellesskapsprosjekter i par på tvers¹

Av Åse Røthing

Hva forteller unge kvinner og menn om sine parforhold når de lever i forhold på tvers av kjønn og tro? Hvilke betydninger tilskriver de tro og kjønn i sine fortellinger om hvordan de gjør par? Hva slags trosrelaterte forhandlinger beskriver de, og på hvilke måter kan det gi mening å anvende diskurser om kjønn som inngang til å fortolke disse forhandlingene?

Spørsmål som dette har jeg drøftet i avhandlingen *Par på tvers av tro og kjønn. Idealer, strategier og forhandlinger* (Røthing 2002).² Hovedfokuset for denne artikkelen er informantenes fortellinger om kirkegang. For det første vil jeg drøfte mulige tolkninger av disse fortellingene med utgangspunkt i diskurser om kjønn og parforhold. For det andre vil jeg peke på sammenhenger mellom fortolkninger og teoretiske perspektiver. Fortellingene om kirkegang er knyttet til informantenes konkrete erfaringer i par på tvers av tro, men parallelle temaer, som for eksempel forhandlinger om fellesskap og individualitet, kan også være aktuelle i andre parforhold.

Par på tvers av tro og kjønn

Det empiriske grunnlaget for denne artikkelen er intervjuer med 18 kvinner og

menn i alderen 19 til 35 år. Disse 18 utgjør 9 par som har to ting til felles: For det første er alle parene heteroseksuelt organisert. For det andre består alle parene av en part som er såkalt «personlig kristen» og en part som er medlem av Den norske kirke, men som har et passivt, likegyldig eller kritisk forhold til kirke og/eller kristentro.³ Informantene har med andre ord dannet par på tvers av kjønn og på tvers av tro og kirkelig tilknytning, men ikke på tvers av ulike religioner. I fem par var kvinnen den personlig kristne part, i fire par var det mannen som var personlig kristen. Fem av parene var gift, og to av disse hadde barn. Tre par var samboere, mens det siste paret var studenter som fortsatt bodde hjemme hos foreldrene. De fleste informantene hadde høyere utdanning eller var i ferd med å ta høyere utdanning. Partene i hvert par ble intervjuet hver for seg. Hovedfokus for

intervjuene var informantenes erfaringer og refleksjoner knyttet til å ha forskjellig tro og kirkelig tilknytning fra sin partner (Røthing 2002:11).

Jeg vil, som bakteppe for drøftingene i denne artikkelen, peke på to sentrale trekk ved informantenes fortellinger om sine pardannelsesprosjekter. Det første er at informantene i hovedsak var opptatt av å tilskrive trosforskjeller små/håndterbare og til dels positive betydninger. Jeg forstår dette i sammenheng med to viktige diskurser. På den ene siden forholder informantene seg til et allment og moderne ideal om at tro er et privat anliggende (Repstad 2000). I tråd med dette framhever flere at forskjellig tro ikke har noen stor betydning for pardannelsen, og de understreker at den enkelte er fri til å tro og å praktisere sin tro som hun eller han ønsker. På den andre siden forholder mange av informantene, i hovedsak den personlig kristne part, seg til en utbredt skepsis i kristne miljøer mot at unge kristne danner par med en som ikke deler deres tro (Røthing 2002:19ff).⁴ I forlengelsen av dette har jeg pekt på fire strategier som informantene utvikler for å organisere parforholdene sine (ibid.: 161ff).⁵ For det første fokuserer de på positive likheter på tross av ulik tro. De vektlegger for eksempel felles interesser, verdigrunnlag, bakgrunn, humor og lignende. For det andre framhever de positive forskjeller, enten mellom seg selv og partneren, mellom partneren og andre eller mellom seg selv og andre. For eksempel kan de snakke varmt om at partneren har positive, kristne verdier som de selv synes de har for lite av, de kan framheve at partneren representerer seksuell frigjorthet som motvekt mot egen tradisjonell kristelighet, eller de beskriver andre personlige kristne eller andre såkalt ikke-kristne som negative kontraster til seg selv eller partneren (ibid.:173ff). Den tredje strategien handler om å separere ulike arenaer. Hensikten er, slik jeg tolker informantene, å av-

grense trosforskjeller til enkelte arenaer og å skape arenaer frie for potensielle trosrelaterte konflikter. Et eksempel kan være at partene blir enige om at enkelte aktiviteter som har sammenheng med ulike trosmessige ståsteder, skal praktiseres utenfor deres felles hjem, mens hjemmet skal være stedet for fellesskap og likhet (ibid.:183ff). Den fjerde og siste strategien handler om å markere skiller mellom ulike tidsperioder. For eksempel er det flere som sier partene var forskjellige fra hverandre da de først møttes, men at de ved tiden for intervjuet er blitt like og samkjørte. Andre sier de tror trosforskjeller kan skape konflikter i framtiden (ibid.:185ff). I begge disse eksemplene framstilles nåtiden som positiv og harmonisk i kontrast til fortid eller framtid.⁶ I min studie, der trosforskjeller står sentralt, har jeg hovedsakelig koplet disse strategiene til informantenes forsøk på å organisere forskjeller som er relatert til tro og som på ulike måter kan oppfattes som truende for pardannelsen.⁷ Jeg antar at de fire strategiene kan gjenfinnes i beretninger om andre typer parforhold, ikke kun forhold på tvers av tro.

Det andre sentrale trekket ved informantenes beretninger om sine parforhold er deres entydige oppslutning om idealet om likestilling mellom kvinner og menn. Kjønn var riktignok ikke et sentralt tema i intervjuene, fordi det var trosforskjeller informantene hadde sagt ja til å bli intervjuet om (Røthing 2002:12). Men i den grad kjønn ble tematisert, ble gjensidighet og kjønnnet likestilling sterkt framhevet av de aller fleste. Her er informantene på linje med den dominerende diskurs om vellykkede, moderne parforhold (jf. Giddens 1992)⁸ og med den dominerende diskurs om forhold mellom kjønnene generelt (jf. Skjeie og Teigen 2003). Med unntak av to informanter (ett par), hevdet informantene gjennomgående at de også etterlevde sine idealer for kjønnnet likestilling. Informantenes anliggende er, slik jeg oppfatter dem, at kjønn ikke skal ha

(Foto: Stig Tronvold, Samfoto)

noen *negative* betydninger for deres parforhold, for eksempel knyttet til arbeidsfordeling og beslutningsmyndighet i forholdet mellom partene.⁹

Forskningsperspektiver på heteroseksuelle parforhold

Att studera äktenskap som en del av ett samhälleligt patriarkalt system, vilket var min allra första ambition, kom efterhanden att bli allt mindre interessant och allt mer problematisk. Jag frågade mig vad intervjuerna skulle förändras till om jag valde att analysera de många beskrivningarna som ett uttryck för en grunnläggande patriarkal ordning. Jag insåg att med en sådan ambition skulle jag tvingas att lämna eller förenkla just det som drabbade mig allra mest, de intervjuades skilda sätt att forstå och göra sig själva och världen begripliga. (Martinsson 1997:12)

Den svenske etnologen Lena Martinsson beskriver i sitatet over en fokusforskyvning i sitt forskningsarbeid. Martinsson skisserer to ulike teoretiske tilnærminger til heteroseksuelle parforhold som forskningsfelt. På den ene siden nevner hun arbeider hvor ekteskap forstås som del av et patriarkalsk system og hvor informantenes fortellinger tolkes i tråd med dette. Dette er et perspektiv som har stått sentralt i norsk og svensk forskning på parforhold (jf. f.eks. Haavind 1982, Andenæs 1989, Brandth og Kvande 1991 og Holmberg 1993). Et tydelig eksempel på et arbeid i denne tradisjonen er den svenske sosiologen Carin Holmbergs avhandling *Det kallas kärlek* (1993), som bygger på intervjuer med ti par i alderen 21 til 29 år (Holmberg 1993:80). Holmberg skriver at hennes hensikt med studien er

å forsøke å lokalisere hvordan, og med hvilke sosiale mekanismer, kvinners underordning og menns overordning

konstitueres blant unge, barnløse, heteroseksuelle svenske par, og hvordan de dermed bidrar til å opprettholde det svenske mannssamfunnet. (Ibid.:18, min oversettelse)

Som motsetning til denne type forskningsperspektiv antyder Martinsson en tilnærming som griper fatt i mangfoldet i informantenes beretninger, i stedet for å utelate eller forenkle nettopp dette. Mellom linjene kan vi her lese poststrukturalistisk påvirkning, og i forlengelsen av sitatet over nevner Martinsson blant annet Judith Butlers tekster (1990, 1993) som viktige inspirasjonskilder. I tråd med dette andre perspektivet formulerer Martinsson sin ambisjon på følgende måte:

Hensikten med avhandlingen er å forstå og tolke den problematikk som trer fram i informantenes beskrivelser av hvordan de skaper fellesskap som mann og kvinne. (Martinsson 1997: 11, min oversettelse)

I analysearbeidet knyttet til mine intervjuer med par på tvers av tro og kjønn, la jeg den første tiden også mest vekt på fortolkninger som framhevet reproduksjon av menns overordning og kvinners underordning.¹⁰ Etter hvert opplevdes dette stadig mer utilfredsstillende, fordi jeg syntes jeg måtte velge bort framfor å gå nærmere inn i flertydigheter og (det jeg oppfattet som) paradokser eller inkonsistens i informantenes fortellinger. I denne artikkelen vil jeg presentere tolkninger som både framhever reproduksjon av mannlig overordning og kvinnelig underordning, og som antyder andre mulige forståelsesmåter. På den måten vil jeg forsøke å synliggjøre den endringsprosessen som har pågått underveis i arbeidet.

Fortellinger om kirkegang

En alminnelig basis for parforhold er ulike former for (opplevelse av) felles-

skap, for eksempel følelsesmessig fellesskap og aktivitetsfellesskap. Mange kristenledere er, som allerede nevnt, skeptiske til at unge kristne danner par med noen som ikke deler deres tro. De frykter, slik jeg oppfatter dem, at en såkalt ikke-kristen partner ikke vil delta på kristne aktiviteter, og at den kristne part derfor vil trappe ned eller avslutte sin kristne/kirkelige deltakelse. Mange kristne, både ledere og andre, antar med andre ord at partnere med ulik tro kan få problemer med å etablere et kristent aktivitetsfellesskap. Slike antakelser er et viktig bakteppe for informantenes refleksjoner. Det er mulig å tenke seg parallelle synspunkter og problemstillinger knyttet til for eksempel politisk og idrettslig aktivitet.

For noen år siden intervjuet jeg kvinner i 20-årene med bakgrunn fra kristne miljøer, om deres erfaringer knyttet til seksualitet og kjønn i kristne tenåringsmiljøer (Røthing 1998). I den sammenheng var det flere som fortalte at det først og fremst var de kristne *jentene* som skulle vokte seg for å finne en (gutte)kjæreste utenfor et kristent miljø. Jentene var nemlig forventet å «følge med» kjæresten bort fra sitt kristne miljø og på den måten utsette seg for «ikke-kristen» påvirkning. Resultatet kunne, mente de, bli «frafall» fra Gud. Kristne gutter som fant seg en (jente)kjæreste som ikke delte hans tro, kunne imidlertid regne med at hun ville bli med ham og at hun etter hvert også ville «bli kristen» (ibid.:56f). Ingen av informantene fra den gang hadde selv opplevd verken å «falle fra» eller å «bli kristen» via en kjæreste. Likevel hadde de klare kjønnsbestemte forestillinger om påvirkning og utsatthet i forhold til pardannelser på tvers av tro. Annen forskning på ungdom, vennskap og heteroseksuelle parforhold indikerer at jenter i større grad enn gutter tilpasser venninnerelasjoner til kjæresteforhold, mens gutter i større grad tilpasser kjæresteforhold til vennskapsrelasjoner (Jamieson 1998:96f).

Informantene i studien av par på tvers av tro og kjønn gir i liten grad uttrykk for kjønnede forventninger om påvirkning og tilpasning. Men spørsmål omkring kristen deltakelse og påvirkning fra partneren ble tematisert i de fleste intervjuene. I fortsettelsen skal jeg drøfte noen av informantenes refleksjoner omkring egen og/eller partnerens kirkegang, sett i sammenheng med blant annet deres forventninger om gjensidighet, fellesskap og selvstendighet. Presentasjonen av de empiriske utsnittene som jeg vil drøfte, reflekterer nødvendigvis mine tolkninger. Jeg oppfatter at mitt empiriske materiale er blitt til i et samspill mellom informantene og meg i intervjusituasjonen, og at empirien fortsatt blir til når jeg presenterer og drøfter den i en artikkel som denne. Informantenes fortolkninger av sine parforhold, slik de presenterte dem for meg i intervjuene, bar preg av *både* sammenheng og helhet og mangfold og selvmotigelser på samme tid. De følgende fortolkningene kan derfor umulig løfte fram alle nyanser og tolkningsmuligheter som intervjuene åpnet for.

Jeg skulle ønske han ville være med meg i kirken

Oddrun og Ola er i begynnelsen av tretti-årene. De er gift og har ett barn. Begge kommer fra et lite sted på Vestlandet der «alle» vet hvem som «er» kristne og hvem som ikke er det. Oddrun har vært med i kristne miljøer i hele ungdoms- og studietiden. Hun har drevet mye med idrett, drikker ikke alkohol og kaller seg «personlig kristen». Ola er, som ungdommer flest på Vestlandet, døpt og konfirtert, men han har aldri deltatt i kristne sammenhenger. Han har heller ikke drevet med idrett. Hans ungdomstid besto ifølge ham selv av mye festing på lørdager og «skallebank» på søndager.

Oddrun er godt fornøyd med å være gift med Ola, selv om hun opprinnelig var skeptisk til å danne par med en som ikke delte hennes tro. Men en ting plager

henne; hun går sjeldnere i kirken nå enn før hun traff Ola. Akkurat på dette området forteller hun at hun savner å ha en personlig kristen mann. Hun synes det går trått å opprettholde egen kirkelige aktivitet, og hun synes ikke hun får til å etablere kirkegang som fellesskapsprosjekt sammen med Ola:

Skal vi på fest [med hans venner] eller noe sånt, så er jo jeg med. Men det er ikke noen selvfølge at han er med meg i kirken for det. Så jeg føler at jeg er mer liberal for hans ting enn hva han er for mine. Det føler jeg kanskje, at jeg gir mer etter for hans ting, for han er ikke så mye med meg som jeg er med ham. Men det går kanskje på at jeg ikke tilbyr mine ting heller. Jeg legger ikke noe press på ham om å være med eller spør ham «vil du være med meg nå?». (Røthing 2002:260)

Oddruns utsagn refererer et gjensidighetsideal: i og med at hun er med Ola på fest med hans venner, synes hun det burde være en «selvfølge» at han også var med henne i kirken. Men slik synes hun ikke det er. Tvert imot synes hun at hun er «mer liberal for hans ting» og «gir mer etter for hans ting». I lys av intervjuet som helhet oppfatter jeg at denne generaliseringen peker utover spørsmålet knyttet til deltakelse på vennefest og gudstjeneste. I forlengelsen av sitatet over understreker Oddrun at hun trives sammen med Olas venner. Hun framstiller det med andre ord ikke som noe offer for henne å være med Ola på fest. Men uavhengig av om Ola ville trives med å være med i kirken, synes hun det burde være en selvfølge at han er med på «hennes ting» slik hun er med på «hans ting». Jeg skal straks komme tilbake til Oddruns fortolkning av situasjonen. Men la oss se hva Ola sier om tematikken:

være med i kirken, hva ville du svart da?

Det måtte vært en søndagskveld... Jeg hadde vel vært med, men det hadde ikke blitt hver søndag. Jeg ville vært med fordi hun er med meg på mine ting, så da ville det være riktig at jeg skulle være med henne også. [...] Det hadde vel blitt mer for hennes skyld. Ikke for min. Men det har litt med å vise respekt for den du bor sammen med. Du trenger ikke rakke ned på det hun tror på. Hvis hun synes det er en fin ting og hadde syntes det var fint hvis jeg var med, så må jo jeg støtte opp om henne sånn som hun støtter opp om meg. Det går på å vise respekt. Det er jo det som er med ekteskap; du skal jo vise respekt for hverandre og ikke drite i... du skal ikke bare ta og ikke gi. (Røthing 2002:261)

Ola omtaler spørsmålet om å være med i kirken som et hypotetisk spørsmål. Han ser med andre ord ikke ut til å være oppmerksom på Oddruns ønske. Men i prinsippet sier han at han er positiv til å være med i kirken. Han understreker imidlertid at han ikke ville gått i kirken for sin egen skyld. Det ville være for Oddruns skyld. Men å gjøre noe for partnerens «skyld» inngår ifølge Ola i ekteskapsprosjektet.

Oddruns forklaring på at Ola ikke blir med henne på gudstjeneste er at hun ikke tilbyr «sine ting» tilstrekkelig eller på riktig måte, og at hun ikke gjør Ola oppmerksom på sitt ønske om at han skal være med. Oddrun tar med andre ord selv ansvar for at hun befinner seg i en situasjon hun er utilfreds med. Oddrun nevner ikke den forklaringen Ola selv antyder, nemlig at han heller vil sove søndag morgen enn å gå i kirken. En slik forklaring kunne rokket ved gjensidighetsidealet som både Oddlaug og Ola refererer til. Olas manglende deltakelse kunne dessuten, dersom Oddrun hadde tolket den i sammenheng med tradisjonell mannlig

dominans og kvinnelig underordning, antydnet en *negativ* betydning av kjønn. Men Oddrun er, i likhet med flertallet av de andre informantene, opptatt av at kjønn ikke har noen (negativ) betydning i parforholdet. I lys av Hanne Haavinds forskning på heteroseksuelle parforhold kan Oddruns forklaring imidlertid tolkes som et forsøk på å ta ansvar for å tildekke sin egen underordning, for på den måten å få parforholdet til å framstå som likestilt (Haavind 1982). Men Oddruns insistering på gjensidighetsidealet behøver ikke fortolkes som tilsløring og bidrag til egen underordning. Hennes insistering på gjensidighet kan for eksempel også tolkes som et forsøk på å definere hva gjensidighetsidealet skal innbefatte. Ved å insistere på gjensidighet i forhold til kirkegang avviser hun for eksempel at kirkegang kan tolkes som en spesielt religiøs aktivitet som faller utenfor fellesskapsfeltet i par på tvers av tro. Dette vil jeg komme tilbake til om litt.

Ola viser til det samme gjensidighetsprinsipp som Oddrun: fordi hun er med på hans ting, vil det være «riktig» at han skal være med på hennes ting. Gjensidighetsidealet er med andre ord etablert i forholdet som et felles referansepunkt. Men tross prinsipiell enighet har det ifølge Oddrun ikke blitt noe av Ols støttende, ekteskapsbyggende kirkegang. I Ols beretning ligger forklaringen i uvitenhet: han gir uttrykk for at han ikke vet at Oddrun ønsker at han skal være med i kirken. Ols forklaring kan imidlertid tolkes som et uttrykk for manglende rolleovertakelse. Ifølge Holmberg (1993) er «asymmetrisk rolleovertakelse» en av flere prosesser som bidrar til å reproducere kvinners underordning og menns overordning i heteroseksuelle parforhold (Holmberg 1993:54ff), i og med at kvinner i større grad enn menn gjør rolleovertagelser (ibid.:152). Ved å *ikke* ta «den medagerandes perspektiv på situasjonen» kan den overordnede styre situasjonen til sin fordel (ibid.:189). Ols

(tilsynelatende) uvitenhet kan med andre ord tolkes som et uttrykk for at han ikke har tatt Oddruns «perspektiv på situasjonen», og på den måten styrer situasjonen til sin fordel. Det vil si at han slipper å være med på gudstjeneste, han kan i stedet sove lenge søndag morgen, og han kan samtidig snakke varmt for ekteskapets gjensidighetsideal med troverdigheten i behold. Det siste forutsetter imidlertid at hans praksis i forhold til kirkegang kan framstilles som et enkelttilfelle. Oddrun antyder at det ikke er tilfellet, i og med at hun mener hun *generelt* er mer åpen for hans ting enn han for hennes. Ola antyder også noe lignende, da jeg spurte om han mente han og Oddrun hadde blitt mer like eller mer forskjellige i forhold til livssyn: «Jeg tror vi er blitt mer like. Ja, vi er det. Hun følger etter meg, kan du si, mens jeg følger ikke etter henne» (Røthing 2002:315). Dersom Ols uvitenhet i forhold til Oddruns ønske om felles kirkegang settes i sammenheng med den generelle deltakelses- og påvirkningspraksis begge beskriver, framstår Ols uvitenhet som en *valgt* uvitenhet som kan legitimere at han gjør som han selv vil framfor å følge opp parets felles gjensidighetsideal. Både Ola og Oddruns beretninger kan med andre ord leses i lys av det første av de to forskningsperspektivene jeg beskrev tidligere, nemlig som et eksempel på hvordan kvinners underordning og menns overordning reproduseres i heteroseksuelle parforhold.

Oddruns fortelling åpner imidlertid også opp for andre tolkningsmuligheter. Diskusjonen omkring kirkegang ser ikke ut til å være uttalt mellom Oddrun og Ola. Ola responderer på mitt spørsmål som om det er et hypotetisk spørsmål. Hans hypotetiske svar er at han ikke har lyst til å gå i kirken, men at det vil være riktig å gjøre det for Oddruns skyld, siden hun støtter opp om hans ting. Oddrun på sin side liker, som tidligere nevnt, Ols venner og trives på fest sammen med dem. De to

gjensidighetshandlingene, festdeltakelse og kirkegang, ser med andre ord ut til å ha ulikt fortegn; det ene koples til trivsel, det andre til forsakelse. Jeg går ut ifra at Oddrun kan anta at Ola ikke har lyst til å gå i kirken for sin egen del. Oddrun ønsker med andre ord at Ola skal være med på noe han ikke selv har lyst til. Er dette et ønske som går ut over en rimelig fortolkning av gjensidighetsidealet? Hvem har eventuelt anledning til å definere hvor skillet går mellom det rimelige og det urimelige? En mulig parallell til disse problemstillingene kan vi finne i forhandlinger omkring arbeidsdeling i hjemmet. Flere kvinne- og kjønnsforskere har i ulike sammenhenger drøftet forhandlinger i parforhold omkring hvor ofte og hvordan husrengjøringen skal gjøres og hvem som har rett til å definere hjemmets renhetsstandard (f.eks. Holmberg 1993, Holter og Aarseth 1993, Thagaard 1996, Syltevik 2000). Tradisjonelt er det kvinnene som ønsker å sette en høyere standard for renhet og orden enn menn, og som ønsker at deres (mannlige) partner skal følge deres standard og bidra deretter. På den ene siden kan det synes urimelig å kreve av partneren at hun eller han skal vaske når vedkommende ikke selv synes det er skittent – og at Oddrun skal kreve at Ola er med i kirken når han ikke selv har lyst. På den andre siden refererer nok Ola et utbredt ideal, når han, som nevnt tidligere, sier: «Det er jo det som er med ekteskap; du skal jo vise respekt for hverandre [...] Du skal ikke bare ta og ikke gi.» Min hensikt her er ikke å presentere enkle eller generelle fortolkninger av kompliserte forhandlinger omkring definisjonsmakt. Mitt poeng er å peke på at både spriket mellom Olas ideal og handling og Oddruns fortelling og fortolkninger, med letthet kan tolkes som eksempler på mannlig overordning og kvinnelig underordning. I alle fall dersom de analytiske øynene som ser, er påvirket av det første forskningsperspektivet som Martinsson skisserte. Disse ele-

mentene i Ola og Oddruns fortellinger kan derfor se ut til å tiltrekke seg oppmerksomhet slik at andre og mer komplekse eller overraskende tolkningsmuligheter faller utenfor det analytiske synsfeltet. For eksempel kan Oddruns ønske om at Ola skal være med i kirken, selv om han ikke selv har lyst, fort bli oversett som analytisk interessant. Kanskje kan det være verdt å spørre hvorfor Ola (i alle fall tilsynelatende) godtar et hypotetisk ønske om at han skal være med på gudstjeneste, selv om han ikke selv har lyst? Kan det være uttrykk for at Ola anerkjenner og innordner seg i forhold til en relasjonell kompetanse og definisjonsmakt som han tilskriver Oddrun, i tråd med diskurser om kvinners relasjonelle kompetanse og menns relasjonelle inkompetanse? En slik fortolkning henviser til en tradisjonell og dikotom forståelse av kvinner og menn, men kan ikke uten videre koples til mannlig overordning eller kvinnelig underordning. Jeg vil komme noe tilbake til dette i avslutningen.

Jeg går i kirken alene

Line og Lars er også gift og har ett barn. Lars er et par og tretti, Line i underkant av tretti. Jeg intervjuet Line og Lars to ganger med drøyt ett års mellomrom. Lars er opptatt av at han har en gudstro og av at han ber kveldsbønn. Han har imidlertid ikke hatt noen kontakt med kristne miljøer, og ungdoms- og studietiden var preget av til dels mye festing. Da han ble sammen med Line, var det blant annet med et ønske om at hun skulle bringe noen andre og positive verdier inn i livet hans. Den første gangen jeg intervjuet dem, var Line i ferd med å avslutte en utdanning som ga henne kvalifikasjoner til å arbeide innenfor Den norske kirke. Den andre gangen hadde hun nettopp begynt i ny jobb som kateket¹¹ i en menighet.

I begge intervjuene med Line ble spørsmål omkring kirkegang tematisert.

Også i intervjuene med Lars ble dette nevnt. I de første intervjuene fortalte begge to at de ved en anledning ganske tidlig i forholdet hadde gått på gudstjeneste. Begge forteller om dette som en positiv opplevelse. På denne bakgrunn ble det, slik jeg tolker både Line og Lars, etablert en intensjonsavtale om at de skulle gå på gudstjeneste sammen igjen. Men tross en positiv erfaring og intensjon om å gjenta suksessen, forteller Line at det ikke har blitt noe mer av dette fellesskapsprosjektet: «Lars har sagt at han har lyst til å gå på gudstjeneste, men hver bidige gang jeg spør ham, så finner han på en eller annen grunn til at han ikke vil være med» (Røthing 2002:304). I det første intervjuet, som dette sitatet er hentet fra, satte Line Lars' motstand mot kirkegang i sammenheng med andre stående konflikter, som motstand mot å være med på fest med hennes venner og mot å prioritere besøk til hennes familie. Hun antyder to tolkninger av Lars' motstand. For det første setter hun det i sammenheng med Lars' bruk av «mannlige hersketeknikker» og at hun selv presenterer sine synspunkter på en «kvinnelig» måte som ikke når fram, blant annet fordi hun «fisper, gråter, stammer» og lar seg overrumple av Lars' hersketeknikker.¹² For det andre tolker hun Lars' motstand som uttrykk for manglende interesse:

Han gidder ikke [være med], rett og slett, for han har sin egen etablerte vennekreis som han er fornøyd med. Og det sårer meg selvsagt, at han ikke er interessert i kona si, på en måte.

Line kopler Lars' manglende interesse til (det hun oppfatter som) forskjeller mellom kvinner og menn. «Som kvinne» mener hun at hun i større grad enn Lars «som mann» prioriterer å involvere seg i ektefellens sosiale liv, fordi hun antar («skjønner») at han ønsker det (Røthing 2002:304). Line tilskriver med andre ord kjønn betydning i begge sine fortolknin-

ger av Lars' motstand mot kirkegang og annen felles sosial deltakelse på hennes arenaer. Men Line har ikke en entydig deterministisk kjønnsforståelse; på den ene siden snakker hun om at kvinner og menn «er» forskjellige. På den andre siden forteller hun at hun begynner å bli lei av å være mer tilpasningsvillig og oppmerksom på Lars' ønsker enn hva han er i forhold til henne. Jeg får inntrykk av at hun tenker seg at det hun og Lars «er» kan forandres.

I tiden mellom det første og det andre intervjuet begynte Line som nevnt å jobbe i en menighet. Dette ga spørsmål om kirkegang ny og større aktualitet. For egen del forteller Line at den nye jobben har gitt henne større lyst til å gå på gudstjeneste. Når det gjelder Lars' kirkegang, beskriver hun det samme mønsteret som før: han sier at han ønsker å være med, men når hun foreslår det, vil han ikke være med. Men generelt gir hun uttrykk for å være mer fornøyd med Lars nå enn ved tiden for det første intervjuet. Hun mener at han tar mer hensyn til hennes ønsker og er mer opptatt av finne løsninger i fellesskap. For sin egen del beskriver hun også en forandring: hun har blitt «mer pragmatisk», og hun har endret fokus fra «vi-tanke» til at hun og Lars er «enkelpersoner i et samliv»:

Jeg skjønner at det ikke nytter å gå rundt å ha en masse forventninger, en tro på forandring... jeg gidder ikke bli såret og skuffet over det lenger. Jeg tenker heller at jeg vil gjøre det, og så er det hyggelig hvis han har lyst til å være med. Men jeg blir ikke kjempe-skuffet hvis han ikke blir med. Jeg har faktisk forandret meg på den måten der. Og det tror jeg er helt nødvendig for at vi skal få det til, rett og slett. [...] Nå på søndag var jeg på gudstjeneste. [...] Da hadde jeg lyst til å gå, så jeg spurte Lars om han ville være med, men han ville sove, da. Og det skjønner jeg godt. For jeg hadde vært

bortreist i to uker og han hadde vært alene med barnet og hadde hatt lite tid til å sove ut. Men jeg tok med meg barnet, så da var det oss to på tur. (Røthing 2002:305f)

Line beskriver forandringer hos seg selv. I tillegg antyder hun en ny fortolkning av hvorfor Lars ikke viser interesse for å være med i kirken: Line forteller at Lars er negativ til at hennes nye jobb innebærer en del kveldsarbeid.¹³ Dette kopler hun sammen med hans manglende interesse for å være med i kirken. Forskjellig tro blir nå mer sentralt enn forskjellig kjønn:

Jeg har lurt på om hvis han hadde vært en aktiv kristen, en sånn brennende type som jeg ikke vil ha, ikke sant,¹⁴ [...] så ville han kanskje vært mer opptatt av den jobben jeg faktisk gjør, fordi det er en jobb i Guds rike, for å fremme Guds rike. (Røthing 2002:306)

I det første intervjuet forklarte Line, slik jeg tolker henne, Lars' manglende interesse for å være med på gudstjeneste i tråd med en form for «mannsmakt» som gjorde at han tok seg rett til å ikke følge opp hennes ønsker. I det andre intervjuet, der kirkegang har blitt viktigere for henne på grunn av hennes nye jobb, forklarer Line Lars' manglende deltakelse med hans (manglende) tro: fordi han ikke er en «brennende kristen» blir det forståelig for Line at han ikke bryr seg med å være med på gudstjeneste og at han er kritisk til at hun må jobbe på kveldstid.

Hva forteller Lars om denne tematikken? I det første intervjuet beskriver Lars, i likhet med Line, kirkegang og annen felles sosial deltakelse som stående forhandlingstemaer. Lars oppfatter, slik jeg tolker ham, sin posisjon i disse forhandlingene i sammenheng med sin forståelse av hva det vil si «å være mann»:

...at jeg kan være den som likesom er på toppen av situasjonen. Det er å være litt mann. [...] At jeg... at jeg tar avgjørelsene. Er det vanskelige avgjørelser, så... ikke det at jeg er... jeg er for demokrati, ikke sant. Men at du sitter med den følelsen at du behersker situasjonen. Om man diskuterer seg fram til en eller annen løsning, men at man [likevel] er den som gjør litt av valgene. [...] Jeg kan for eksempel bestemme meg for ikke å gjøre noe, rett og slett. For eksempel å være med på en av hennes type fester. Jeg tror nok mer enn henne at jeg kan... at jeg gjør, da, at jeg bare sier «nei, det gidder jeg ikke være med på». [...] Ikke det at ikke hun også gjør det, men jeg gjør nok det i større grad enn henne. At jeg tar sånne enerådende avgjørelser som også påvirker henne. For eksempel et sånt tilfelle, at jeg ikke egentlig har så lyst til å være med i et selskap. Vi kan diskutere fram og tilbake, og til slutt blir vi ikke enige og så bare sier jeg «jeg vil ikke være med». Til tross for at jeg skjønner at hun gjerne vil at jeg skal være med. (Røthing 2002:234, 268f)

Samtidig som Lars mener at hans «enerådende avgjørelser» er en side ved det å «være mann»,¹⁵ signaliserer han i andre sammenhenger at tiden kan være moden for en modifisering av hans «mannspraksis». Han gir uttrykk for at Lines misnøye med hans «forhandlingsstrategier» fordrer en endring fra hans side. Og i det andre intervjuet gir han uttrykk for at denne endringen har funnet sted. Han legger vekt på at han har «innsett» at han må relatere seg annerledes til Line og at han i større grad ønsker å ta hensyn til hennes ønsker og synspunkter. Blant annet forteller han at han har vært mye mindre ute på fest alene det siste halve året. Samtidig mener han at Line også har endret seg: «Jeg opplever at det er mer aksept hos Line for ikke å være med nå.

Du kan si at det er mindre viktig for henne nå enn den perioden, kanskje. Men det er lenge siden det var et eller annet jeg ikke ville være med på» (Røthing 2002:304).

Men hva med Lines nye jobb i en menighet? Lars forteller at han var litt spent på hvordan det ville fungere, blant annet så han for seg at «Line kunne blitt 'mer' kristen i væremåte». Men «det har hun ikke blitt,» sier han. Når det gjelder spørsmålet om kirkegang, mener han at de «kanskje har vært et par ganger mer i kirken» enn de ellers ville vært, men «det er liksom naturlig i og med at hun jobber der». I dette spørsmålet er det med andre ord et sprik mellom Line og Lars' oppfatninger; Line nevner tvert imot anledninger hvor hun har medvirket under gudstjenesten og hvor hun oppfatter at det ville vært «naturlig» (jf. Lars' utsagn) at Lars var til stede, men hvor han *ikke* har vært med.

I det første intervjuet skylder Line, i likhet med Oddrun, sin situasjon på seg selv. Men ikke på seg selv alene. Hun skylder også på dem som har oppdratt henne til å bli kvinne og Lars til å bli mann. Hun forklarer situasjonen med at fordi hun er kvinne, inntar hun en defensiv rolle i diskusjoner. Hun begynner bare å fisle og gråte og stamme når hun diskuterer med Lars. Som kvinne har hun rett og slett ikke lært å argumentere skikkelig for seg, mener hun (Røthing 2002:245). Lars på sin side har «som mann» lært å anvende hersketeknikker som gjør at han får gjennomslag for sine synspunkter. Men Line oppfatter som nevnt ikke de kjønnede «egenskapene» som endelige. Tvert imot gir hun uttrykk for at hun ønsker forandring både for egen og Lars' del. Og i det andre intervjuet forteller hun om endringer: Lars tar i større grad hensyn til hennes synspunkter og er mer villig til å imøtekomme hennes ønsker. Dessuten mener Line at hun selv har blitt mer selvstendig og mindre opptatt av «vitanken» i samlivet, noe som blant annet

gir seg utslag i at hun har begynt å gå i kirken uten Lars. Lines endringsprosess kan på den ene siden tolkes som et uttrykk for at hun nå, i motsetning til i det første intervjuet, forsøker å få «det ulikeverdige til å framstå som likeverdig» (Haavind 1982:151) og på den måten tar ansvar for å tildekke sin egen underordning (jf. Oddrun). På den annen side kan den endringen Line beskriver tolkes som selvstendiggjøring, i tråd med idealer for både moderne individer og moderne parforhold. Denne tolkningen ligger nært opp til den forståelsen Line selv har. Lines fortelling kan med andre ord tolkes i lys av både en tradisjonell kjønnsdiskurs og en moderne individualitets- og selvstendighetsdiskurs.

Lars' fortelling er på flere måter parallell med Lines, men er ganske annerledes enn Olas. For det første forteller Lars at han er oppmerksom på Lines ønske om felles kirkegang og på hennes generelle misnøye med manglende fellesskap. For det andre er Lars eksplisitt på sin anvendelse av (det han oppfatter som) tradisjonell mannlighetskonstituerende rett til/ behov for overordning over sin kvinnelige partner. Lars antydte imidlertid i det første intervjuet at han vurderte å endre på sin maskulinitetspraksis, og i det andre intervjuet mente han at han *hadde* endret seg. Det er ikke entydig hva denne endringen eventuelt innebærer. Line beskriver for eksempel en endring i holdning, men ikke i praksis (i forhold til kirkegang). Men en mulig indikasjon på endringen som både Line og Lars beskriver, kan vi kanskje ane i Lines referanse til at hun selv var på ferie i to uker mens Lars var hjemme med eansvar for barnet (jf. sitatet over). I det første intervjuet nevnte Line nettopp omsorg for barn som et felt hvor hun følte hun ble nødt til å ta mye ansvar mens Lars vek unna forhandlinger og ansvar. Slik jeg tolker intervjuene med Lars, blant annet også i lys av intervjuene med Line, oppfatter jeg at Lars' (omtalte) endring tving-

er seg fram som et resultat av Lines uttalte misnøye. Jeg får inntrykk av at Lars oppfatter at han har mye å tape (ekteskapet?) på å ikke etterkomme, eller i alle fall *gi uttrykk for* at han vil etterkomme, Lines ønsker i større grad. I forlengelsen av dette kan det være mulig å anta at Ola på sin side oppfatter at han (foreløpig?) ikke har mye å tape på å forholde seg passiv til Oddruns ønske om felles kirkegang.

Jeg går i kirken når jeg selv vil

Maren og Magne er samboere. Hun er knapt tjue, han omkring tjuefem. De gir begge uttrykk for at de har et harmonisk forhold og at trosforskjeller har liten betydning. Ingen av dem forteller om kirkegang som et forhandlingstema eller et fellesskapsprosjekt. Maren kommenterer kun i forbifarten at Magne går på gudstjeneste av og til. Hun gir ikke uttrykk for at han ønsker hun skal være med. Magne formidler at han har en sterk kristentro. Samtidig forteller han at han ikke deltar så aktivt i kristne sammenhenger. Han går ikke ofte på gudstjeneste, kanskje sjeldnere enn en gang i måneden. I den forbindelse spurte jeg om han skulle ønske at han gikk oftere på gudstjeneste:

Det er veldig varierende hva jeg får ut av en gudstjeneste. Det har veldig mye med presten å gjøre. Men mange ganger har jeg gått på gudstjeneste og så har jeg syntes at det har vært dårlig. Dårlig preken. Nei, jeg kjenner ikke at jeg savner det noe særlig. Sånn sett har ikke Maren noen påvirkning på meg, for jeg drar nå på gudstjeneste hvis jeg vil. Og det synes jo hun er helt greit, altså. Selv om hun ikke selv er interessert i å være med. (Røthing 2002:320)

Magne understreker at han går på gudstjeneste når han selv vil. Det er ikke Maren, men snarere dårlig kvalitet som gjør at han går sjelden. Selv håper han

imidlertid å kunne påvirke Maren til å «se» det samme som ham selv, det vil si at hun skal utvikle en kristen tro. Men han synes det er lite «progresjon» å spore. Når han reflekterer over hvorvidt han lykkes med å påvirke henne, vender han tilbake til spørsmålet om hun har påvirket ham:

Jeg må kanskje tenke over om hun har påvirket meg på noe vis. Hun har vel egentlig ikke det. Vi snakket tidligere om at hvis hun hadde vært kristen, om vi da hadde gått mer i kirken? Hun har vel egentlig ikke hatt noen negativ innvirkning på meg, holdt meg mer borte fra kirken. Vi liker jo å tilbringe tid i lag. Så hva jeg hadde gjort hvis jeg hadde vært alene, det er jo litt vanskelig å si. Men i utgangspunktet kan jeg ikke si at hun har hatt noen negativ påvirkning på meg. Men hadde hun vært kristen så hadde sikkert – vel og merke hvis hun hadde ønsket å gå i kirken som kristen – så hadde jeg sikkert, på grunn av fellesskapet og ønsket om å tilbringe tid i lag som er ganske naturlig tidlig i et forhold – sikkert senere også – så hadde det sikkert blitt oftere. (Røthing 2002:317)

Magne gjentar at Maren ikke har hatt noen innvirkning på hvor ofte han går i kirken. Samtidig indikerer han at det ikke bare er dårlige prester og prekener som holder ham borte; fellesskap med Maren er et attraktivt alternativ.

Kristian og Kjersti bor også sammen. Begge er studenter midt i tyveårene. Deres beretninger minner om Magne og Marens når det gjelder spørsmål om kirkegang. Kristian understreker at han går på gudstjeneste når han selv vil, uavhengig av Kjersti. Samtidig forteller han at det ikke blir så ofte: «det er rett og slett så fristende å være sammen med Kjersti i stedet for» (Røthing 2002:320). Men en viktig forskjell mellom Magne og Kristi-

ans beretninger, slik jeg tolker dem, er at Kristian har større respekt for partnerens trossmessige ståsted. Kristian antyder riktignok at han håper eller tror at Kjersti kanskje kan få et mer positivt forhold til kristendommen i framtiden, men han understreker at han ikke på noen måte vil presse på for dette. Kristian understreker tvert imot at det er viktig for ham at forholdet med Kjersti *ikke* bygger på felles kristentro. Han argumenterer med at dersom et par deler den kristen tro i utgangspunktet, og bygger forholdet på det, kan det bli vanskelig dersom den ene part begynner å sette spørsmålsteget ved sin egen tro. Dette skjedde med hans egne foreldre, og han ønsker ikke å oppleve det samme selv (ibid.:169).

Magne og Kristians fortellinger om sine parforhold atskiller seg fra hverandre på flere måter.¹⁶ I fortsettelsen skal jeg imidlertid peke på noen paralleller knyttet til spørsmål om kirkegang og fellesskapsdannelse. Både Magne og Kristian forteller seg selv i tråd med en selvstendighetsdiskurs som i disse tilfellene gir assosiasjoner til tradisjonell mannlighet; begge understreker at de går i kirken når de selv vil og at partneren ikke påvirker deres valg. Kanskje kan vi her ane en parallell til Lars' beskrivelse av det han oppfatter som nødvendig mannlige beslutningskraft og selvstendighet? Men Magne og Kristians fortellinger er langt fra endimensjonale. Parallelt med at de understreker sin selvstendighet og partnerens ikke-påvirkning, forteller de at samvær med partneren er et attraktivt alternativ som bidrar til å holde dem borte fra gudstjeneste søndag formiddag. Det er rett og slett så hyggelig å gjøre ting sammen med Maren og Kjersti søndag formiddag i stedet for å gå på gudstjeneste. Dette indikerer for det første at Maren og Kjersti *har* en viss påvirkning på hvorvidt de går i kirken eller ikke, i motsetning til hva Magne eksplisitt hevdet. For det andre kan Magne og Kristians vektlegging av hvor attraktivt det er å tilbringe

tid sammen med partneren, tolkes som et uttrykk for «identifisering». Holmberg beskriver identifisering som en positiv følelse av samhörighet med et annet menneske (Holmberg 1993:62f). Differensiering innebærer på den annen side at det opprettholdes en viss grad av sosial atskilthet mellom partene i et forhold. Ifølge Holmberg vil den underordnede i et maktasymmetrisk forhold identifisere seg med den overordnede, mens den overordnede vil opprettholde differensieringen. Holmberg hevder derfor at «i parrelationen är det främst kvinnor som identifierar sig med män och män som upprätthåller en social distans» (ibid.). Jeg oppfatter at Magne og Kristians fortellinger om fellesskap kan tolkes som uttrykk for identifisering. På den måten bryter de med det kjønstradisjonelle bildet som Holmberg tegner. Det er imidlertid ikke nødvendig å tolke Magne og Kristians identifisering som uttrykk for underordning i forhold til sine partnere. Det kan etter mitt syn like gjerne tolkes i lys av allment utbredte parforholdsidealer, knyttet til *gjensidig* identifisering og opplevelse av samhörighet. Disse idealene er, i alle fall i teorien, ikke forenelige med tradisjonell, kjønnet over- og underordning i heteroseksuelle par.

Hvilke alternativer til kirkegang framtrer i informantenes beretninger? Ola fortalte at han heller vil sove søndag morgen enn å gå i kirken. Line nevnte i det andre intervjuet at Lars ønsket det samme da hun sist spurte om han ville være med i kirken. Ola og Lars tilbyr med andre ord ikke fellesskapsbyggende alternativer til kirkegang søndag formiddag. Både Oddrun og Ola og Line og Lars har barn. Ola og Lars' «tilbud» til Oddrun og Line, som alternativ til felles kirkegang, kan se ut til å være at de (kvinnene) tar vare på barnet slik at de selv (mennene) kan få sove lenge søndag morgen. Dette kan tolkes i lys av en tradisjonell forestilling om at mor er hovedansvarlig for barn. Men det kan også tolkes som motstand fra

Lars og Olas side mot å godta at kirkegang skal inkluderes i et ekteskapelig fellesskapsprosjekt. Magne og Kristian gir på sin side uttrykk for at alternativet til kirkegang er samvær med henholdsvis Maren og Kjersti. Dette kan tolkes som at Maren og Kjersti «tilbyr» fellesskap som alternativ til kirkegang. Det kan også tolkes som at Magne og Kristian ikke presenterer kirkegang som en konkurrerende fellesskapsaktivitet. Uavhengig av hvilken av disse tolkningene som vektlegges, indikerer Magne og Kristians beretninger for det første at de kan bruke søndag formiddag til å bygge fellesskap i sine respektive parforhold. For det andre kan de holde fast ved bildet av seg selv som selvstendige og upåvirkelige, i og med at kirkegang framstår som et individuelt prosjekt og ikke som et forhandlings-tema.

Fellesskap, forhandlinger, flertydigheter

Under overskriften «Forskningsperspektiver på heteroseksuelle parforhold» skisserte jeg to ulike tilnærminger til et empirisk materiale som det jeg har drøftet i det foregående. Med startpunkt i det ene perspektivet framstår informantenes beretninger i stor grad som ulike former for gjenspeilinger av mannlig overordning og kvinnelig underordning. Med startpunkt i det andre perspektivet trer flertydigheter og praksiser som muligens destabiliserer tradisjonelle forståelser av for eksempel kjønn og makt, tydeligere fram. Konklusjoner og oppsummeringer i en tekst som denne, vil, i likhet med de fortløpende fortolkningene, ha sammenheng med teoretiske perspektiver. I fortsettelsen vil jeg antyde noen mulige konklusjoner med utgangspunkt i de to ulike perspektivene. Men først vil jeg kort kommentere kristen skepsis mot pardannelser på tvers av tro, i lys av de foregående drøftingene.

Kristen skepsis mot pardannelser på tvers av tro har sammenheng med et ideal om at tro skal vises gjennom deltakelse i kristne sammenhenger,¹⁷ og en tanke om at kristen aktivitet bidrar til å styrke den enkeltes tro. Pardannelse med en som ikke deler den kristne tro fryktes, som tidligere nevnt, å bidra til svekket kristen aktivitet og dermed svekket kristen tro. Enkelte kristne mener at spesielt kristne *kvinner* bør vokte seg for å danne par på tvers av tro (jf. Røthing 1998). Informantene i denne studien kan se ut til å gjøre i alle fall den siste bekymringen til skamme. Ved første øyekast følger fortellingene riktignok kjønnsstereotype spor; Oddrun og delvis Line beklager seg over at de ikke går så ofte i kirken som de skulle ønske, og de setter dette i sammenheng med at de har en mannlig partner som ikke deler deres tro. Magne og Kristian på sin side understreker at de går i kirken når de selv har lyst, og deres respektive kvinnelige partnere tilskrives ingen betydning for hvor ofte de gjør det. Men når de forteller hva de *gjør*, ikke bare hva de skulle ønske å gjøre eller hva de i prinsippet kan gjøre, er bildet mindre entydig. Mitt inntrykk er at de to som sier de går i kirken så ofte som de selv vil, ikke nødvendigvis går oftere i kirken enn Oddrun. Tilsvarende praksiser, det vil si sjelden kirkegang, fortelles og fortolkes med andre ord i tråd med to forskjellige, kulturelt tilgjengelige tolkningsnøkler som gjenspeiler tradisjonelle bilder av henholdsvis selvstendig mannlighet og uselvstendig eller avmechtig kvinnelighet. Den av de fire personlig kristne informantene jeg har omtalt som faktisk forteller om konkret gudstjenestedeltakelse, er Line. Hun er også den eneste som forteller at hun og partneren har en uttalt intensjon om å gå i kirken sammen. Studien i sin helhet peker i samme retning: Det er ikke noe som tyder på at kristne kvinner som har en partner som ikke deler deres tro, går sjeldnere i kirken eller deltar mindre aktivt i kristne sammen-

henger enn kristne menn i tilsvarende situasjon (Røthing 2002:341).¹⁸ Men informantenes språkliggjøringer av sine erfaringer framstår i tråd med forventninger om at (kristne) kvinner er påvirkelige og (kristne) menn selvstendige og upåvirkelige.

Oppsummeringer reflekterer nødvendigvis at noe velges og noe velges bort. Jeg vil framheve to oppsummerende poenger med utgangspunkt i et kjønns-maktperspektiv. Det første handler om konstruksjoner av unntak. Når informantene forteller om situasjoner som kan tolkes som uttrykk for mannlig overordning og/eller kvinnelig underordning, presenteres dette som enkelttilfeller og unntak. I det foregående kunne vi ane dette i Oddrun og Olas beretninger. På ulike måter framstilte begge to Olas motstand mot å følge opp deres ekteskapelige gjensidighetsideal som et unntak. Oddrun mener at dersom hun hadde sagt tydeligere ifra, ville Ola blitt med i kirken, og dersom Ola hadde visst at Oddrun ønsket han skulle være med i kirken, ville han selvsagt blitt med. Andre informanter er mer eksplisitte i sine konstruksjoner av unntak.¹⁹ Hanne Haavind hevdet i sin tid at kvinner tar ansvar for å tildekke sin egen underordning (Haavind 1982, jf. også Holmberg 1993). På den bakgrunn kunne det være nærliggende å anta at det først og fremst er kvinnene i studien som tar ansvar for å konstruere unntak, slik at de selv, partneren eller forholdet framstår likestilt. Jeg oppfatter imidlertid at også noen av mennene i studien tok del i dette konstruksjonsarbeidet. Dette antyder, som tidligere nevnt, at det er viktig for både kvinner og menn at både de selv og partneren framstår i tråd med moderne likestillingsideal.

Det andre poenget jeg vil framheve, handler om hvilke betydninger tro tilskrives. Flere av informantene viser til andre forklaringer enn kjønnede forklaringer når de skal gjøre rede for sine erfaringer og praksiser. Et velkjent eksempel på

dette fra annen forskning er henvisninger til personlige evner og interesser for å forklare kjønnsstradisjonell arbeidsdeling i hjemmet (f.eks. Haavind 1982:158, Holmberg 1993, Martinsson 1997, Røthing 1998:66). Tro eller manglende tro kan fungere på tilsvarende måte som slike «personlighetsforklaringer». I det foregående var dette tydelig i Lines beretning: I det andre intervjuet fortolket hun Lars' motstand mot å støtte opp om hennes jobb, blant annet gjennom å være med i kirken, i lys av hans manglende tro og kirkelige interesse. I det første intervjuet tolket hun imidlertid tilsvarende forhandlinger i sammenheng med hans maskulinitetspraksis. Det kan se ut som om Line over tid fant det mer håndterlig å bruke manglende tro framfor kjønns-makt som forklaring på Lars' motstand. Flere av de andre informantene, i hovedsak mennene, viser til tro eller kristen-likhet for å forklare positive egenskaper ved sine partnere. For menn som har kristne partnere, kan tro fungere som en forklaring på partnerens omsorg, kjærlighet og «snillhet». Enkelte av mennene som selv er kristne, framhever på sin side at deres såkalte ikke-kristne partnere *lever som om* de er kristne. I begge tilfeller kjennetegnes kristentroen eller kristen-likheten ved egenskaper som tradisjonelt beskriver «kvinnelighet» (Røthing 2002:225ff, jf. Moi 1998:149f)). Når tradisjonelle kvinnelige egenskaper omtales som uttrykk for «kristelighet» i stedet for «kvinnelighet», kan det imidlertid omtales som noe positivt uten at det oppfattes konserverende eller diskriminerende. Denne koplingen mellom kvinners kristelighet og tradisjonelle kvinnelige egenskaper kan for det første brukes til å «forklare» kvinners utøvelse av tradisjonell kvinnelighet. For det andre kan den bidra til å reproducere koplinger mellom kjønn og egenskaper som informantene i prinsippet oppfatter som illegitime.²⁰ Jeg antar at for eksempel politisk ståsted, yrke eller sosial bakgrunn kan fungere

som forklarende faktorer på lignende måter som tro og kristelighet.

Med utgangspunkt i et forskningsperspektiv som vektlegger flertydigheter og mangfold, vil jeg peke på to avsluttende poenger. Insistering på flertydigheter og mangfold kan i seg selv være en form for konklusjon og noen ganger kanskje den mest relevante konklusjon. Selv i det svært begrensede empiriske utsnittet som jeg har drøftet i denne teksten, mener jeg at informantene framstår som flertydige og sammensatte og at parforholdene deres rommer et bredt spekter av komplekse temaområder. Dersom jeg likevel avslutningsvis skal velge en temakrets, vil jeg løfte fram informantenes refleksjoner omkring og konstruksjoner av individualitet, gjensidighet og fellesskap. Informantene bryter etter mitt syn med tradisjonelle kjønnsmaktsstrukturer i sine fortellinger om fellesskapsprosjekter på tvers av tro, *uten* at de snur dikotome maktsstrukturer på hodet. Lines fortelling om selvstendiggjøring kan som tidligere nevnt tolkes i lys av både en moderne generell individualitetsdiskurs, og dessuten i lys av en moderne parforholdsdiskurs som inneholder forventninger om den enkeltes individualitet. I Lines fortelling er både hun selv og Lars selvstendige individer, og den enes selvstendighet ser ikke ut til å gå på bekostning av den andres. På tilsvarende måte kan Magne og Kristians fortellinger leses som tydelige uttrykk for «både – og», ikke «enten – eller»; begge vektlegger både selvstendighet og verdien av fellesskap i parforholdet. Deres selvstendighetskonstruksjoner behøver ikke leses som uttrykk for overordnet mannlighet, men kan snarere leses i lys av den samme individualitetsdiskurs som vi finner i Lines fortelling. Samtidig behøver ikke deres vektlegging av fellesskapets betydning leses som en underordnende «identifisering» (jf. Holmberg) som mektiggjør deres kvinnelige partnere. Jeg oppfatter at Magne og Kristian forteller seg selv som moderne

menn som ønsker nærhet og fellesskap, ikke som ofre for kvinners definisjonsmakt på den relasjonelle arena (jf. Holter og Aarseth 1993). I det fjerde parforholdet jeg har drøftet, Ola og Oddruns, oppfatter jeg at brytninger mellom «gamelt» og «nytt» kommer tydeligst til syne. Oddrun refererer til en gjensidighets- og fellesskapsdiskurs som kan tolkes i tråd med moderne idealer, men som også kan fortolkes i sammenheng med (forestillingen om) kvinners tradisjonelle relasjonelle kompetanse. Samtidig ser Oddrun ikke ut til å ta i bruk moderne individualitetsidealene i sin selvpresentasjon, men forteller seg selv som avmektig, utilstrekkelig og ansvarlig for sin egen situasjon. Ola på sin side kan tolkes i lys av både moderne gjensidighetsidealene og kvinnelig, relasjonell, definisjonsmakt, samtidig som han iscenesetter taus motstand.²¹

På forskjellige måter forhandler alle informantene om hva gjensidighets- og fellesskapsidealene skal inkludere, de forhandler om hvor grensene går for hvilke individualitetspraksiser som er ønskelige og uakseptable, og de konstruerer selvbilder i spenningsfelter mellom praksiser og idealer for både moderne individer og heteroseksuelle parforhold.²²

Åse Røthing
forsker

Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Oslo

Noter

1. Takk til forskerkollegaer ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning ved Universitet i Oslo for inspirerende samtaler som har hatt betydning for arbeidet med denne artikkelen, blant annet samtaler omkring forholdet mellom fortolkninger og teoretiske perspektiver.
2. En omarbeidet versjon av avhandlingen planlegges publisert på Gyldendal Akademisk forlag våren/høsten 2004.

3. En utbredt folkelig betegnelse på den part som ikke er personlig kristen, ville være «ikke-kristen». Informantene er imidlertid opptatt av å unngå den betegnelsen. Jeg oppfatter at de bruker betegnelser både om seg selv og hverandre som på ulike måter bidrar til å framheve/konstruere likhet framfor forskjell. For mer om dette, se blant annet Røthing 2002:110–120.
4. I boken *JA til sex! – med Bibelen som veiviser* (Svartdahl og Gustavsen 1996), som er beregnet for kristen ungdom, skriver forfatterne blant annet følgende: «Del ikke livet med en som ikke deler din tro. [...] Det er bedre å gå alene gjennom livet og nå sitt mål, enn å leve sammen med en ikke-kristen og bomme på målet» (ibid.:36). Denne holdningen, som, slik jeg ser det, er ganske utbredt i kristne miljøer i Norge, er ikke et særnorsk fenomen. Meredith B. McGuire skriver for eksempel i sin etter hvert klassiske innføringsbok i religionssosiologi, *Religion. The Social Context*, at medlemmer av et kirkesamfunn forventes å ikke gifte seg «outside the fold» (McGuire 1997:63, 4. utgave).
5. Informantene omtaler ikke selv sine praksiser som strategier. De fire strategiene jeg omtaler, er mine analyser av deres beretninger.
6. To av parene jeg intervjuet, var inne i kritiske faser i sine parforhold ved tiden for intervjuet. I avhandlingen har jeg drøftet deres beretninger om hvordan pardannelsene slår sprekker, nettopp i lys av disse fire strategiene. Blant annet har jeg sett på hvordan forskjeller ikke (lenger) beskrives positivt, hvordan partneren ikke (lenger) beskrives som en positiv kontrast til andre kristne eller «ikke-kristne», hvordan ute-arenaen har invadert hjemme-arenaen og hvordan fortiden framstilles som lys og fin mens nåtiden omtales i mørke og konfliktfylte ordelag (Røthing 2002:189ff).
7. Jeg er oppmerksom på at mine perspektiver og spørsmål kan ha gitt informantene inntrykk av at jeg forventet at trosforskjeller ville være truende for pardannelsen. På den måten kan jeg ha bidratt til å konstruere forskjeller som problem i informantenes beretninger.
8. Se også empiriske studier av heteroseksuelle parforhold, som for eksempel Holmberg 1993, Holter og Aarseth 1993, Thagaard 1996, Martinsson 1997 og Brandt og Kvande 2003.
9. Flere av informantene mener at kjønn ikke har betydning for parforholdet. Det er imidlertid tydelig at kjønn har hatt betydning for dannelsen av parforholdene, i og med at alle informanter har valgt en partner som framstår med forskjellig kjønn fra dem selv. Dette er imidlertid en betydning som framstår som legitim og selvsagt; ingen forklarer hvorfor de har valgt partner på tvers av kjønn, og ingen ser ut til å finne det nødvendig å begrunne hvorfor de mener en slik pardannelse kan bli vellykket.
10. Både Holmbergs avhandling og Hanne Haavinds arbeider fra 1980- og 90-tallet var viktige inspirasjonskilder gjennom store deler av avhandlingsarbeidet mitt.
11. En kateket er den ansatte i en menighet som vanligvis har det primære ansvaret for undervisning, først og fremst knyttet til undervisning av konfirmanter.
12. Line beskriver disse kjønnede forhandlingsstrategiene utfyllende i det første intervjuet. Følgende sitat er hentet fra en av flere passasjer hvor Line forteller om dette: «Et par ganger har vi hatt noen skikkelig alvorlige diskusjoner, hvorpå Lars benytter seg – og det har han innrømmet – av hersketeknikker: latterliggjøring, å gå ut av rommet og inn i et annet rom mens du snakker, og så står han stille og stirrer intenst på deg mens han selv snakker, ikke sant. Din oppmerksomhet når han snakker, går ut av rommet når du snakker. Det er sånne hersketeknikker. Han slår ting fast: 'sånn er det!' Ferdig! Bom bang! Går ikke inn i noen dialog. Altså nå snakker jeg om det verste, verste, ikke sant. Mens jeg som kvinne da, ikke sant, jeg fisler, gråter, stammer, lar meg fullstendig overrumple av *tåpelige* hersketeknikker» (Røthing 2002:244). For en drøfting av Lines beskrivelser av kjønnede forhandlingsstrategier, se Røthing 2002:242–247.
13. For en drøfting av Line og Lars' forhandlinger omkring kveldsarbeid, se Røthing 2002:303–310.
14. Line er opptatt av at hun ikke ønsket seg en brennende kristen, en «hot-hot-kristen» partner, blant annet fordi hun mener slike kristne menn ville forvente en restriktiv holdning fra hennes side til alkohol og sex før ekteskapet. Lars, derimot, gir henne langt større spillerom. Samtidig er hun bekymret for om Lars ikke tror tilstrekkelig på Gud, slik at han kan «falle utenfor» og ikke komme til himmelen. For mer om dette, se for eksempel Røthing 2002:123f og 174ff.
15. For mer om Lars' refleksjoner omkring hva det vil si å være mann, se Røthing 2002:233ff.
16. Se for eksempel kapittel 3.3.2.3. versus 3.3.3.2. i Røthing 2002.
17. Dette aktivitetskravet er, etter hva jeg kjenner til, spesielt utbredt i Norge. Uttrykket «personlig kristen» er særnorsk og henspiller på et krav om «personlig» engasjement og deltakelse, som kan «bevise» den enkeltes tro.
18. Når det gjelder det andre aspektet ved skepsisen mot par på tvers av tro, nemlig kristenlederes frykt for svekket tro, er det ingen av de per-

- sonlig kristne som forteller at de tror «mindre» på Gud enn før. Men de gir uttrykk for at de tror litt annerledes og kanskje litt mindre i tråd med tradisjonell, konservativ kristendom. For mer om dette, se Røthing 2002:341ff.
19. Jf. kapittel 3.3.2.1. og 3.3.2.2. i Røthing 2002.
 20. Et par av kvinnene knytter også menns følsomhet til deres kristelighet eller kristen-likhet. Det er imidlertid interessant å se at mens kvinners følsomme kristelighet koples til omsorg for andre, knyttes menns følsomme kristelighet til evne til å vise sine egne følelser i forhold til partneren eller Gud (Røthing 2002:231).
 21. I forhold til meg uttrykker Ola også en viss verbal motstand mot å være med på gudstjeneste, men ifølge hans egen fortelling har han ikke gitt uttrykk for dette til Oddrun.
 22. Verken i det foregående eller i avhandlingen har jeg drøftet informantenes og min egen manglende problematisering av heteroseksualitetens selvfølghet. Under intervjuprosessen var jeg dessverre ikke tilstrekkelig oppmerksom på denne tematikken, og i ettertid synes jeg ikke mitt empiriske materiale gir et fruktbart grunnlag for å gå nærmere inn på det. Det synes imidlertid ganske gjennomgående i informantenes beretninger at parforholdenes heteroseksuelle organisering tas for gitt. Det mangfoldet av praksiser innen heteroseksuelle parforhold som både denne og andre studier har pekt på de siste årene (jf. f.eks. Thagaard 1996, Martinsson 1997 og Brandth og Kvande 2003), har med andre ord noen begrensninger. Likestilte praksiser og selvforståelser konstrueres og forhandles med andre ord fram innenfor en heteroseksuell ramme som framstår som selvsagt, men usynlig.
- ## Litteratur
- Andenæs, Agnes 1989. Identitet og sosial endring. *Tidsskrift for norsk psykologforening* 26 (2), 683–695.
- Brandth, Berit og Elin Kvande 1991. Når likhet blir ulikhet. Foreldres forhandlinger om barneomsorg. I Runa Haukaa (red.): *Nye kvinner, nye menn*. Ad Notam, Oslo.
- Brandth, Berit og Elin Kvande 2003. *Fleksible fedre. Maskulinitet, arbeid, velferdsstat*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Butler, Judith 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York.
- Butler, Judith 1993. *Bodies that matter. On the discursive limits of «sex»*. Routledge, New York.
- Giddens, Anthony 1992. *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. Polity Press, Oxford.
- Holter, Øystein Gullvåg og Helene Aarseth 1993. *Menns livssammenheng*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Holmberg, Carin 1993. *Det kallas kärlek. En sociopsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Anamma förlag, Göteborg.
- Haavind, Hanne 1982. Makt og kjærlighet i ekteskapet. I Runa Haukaa, Marit Hoel og Hanne Haavind (red.): *Kvinneforskning. Bidrag til samfunnssteori*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Martinsson, Lena 1997. *Gemensamma liv. Om Kön, kärlek och längtan*. Carlssons, Stockholm.
- Moi, Toril 1998. *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Jamieson, Lynn 1998. *Intimacy. Personal Relationships in Modern Societies*. Polity Press, Cambridge.
- McGuire, Meredith B. 1997. *Religion. The Social Context*. Wadsworth Publ. Co., 4. utgave, Belmont, California.
- Repstad, Pål 2000. *Religiøst liv i det moderne Norge. Et sosiologisk kart*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Røthing, Åse 1998. *Sex, kjønn & kristentro*. Verbum, Oslo.
- Røthing, Åse 2002. *Par på tvers av tro og kjønn. Idealer, strategier og forhandlinger*. Doktoravhandling ved Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Skjeie og Teigen 2003. *Menn imellom. Mannsdominans og likestillingspolitikk*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Svartdahl, Lotta og Anne Gustavsen (red.) 1996. *JA til sex! – med Bibelen som veiviser*. Rex Forlag, Oslo.
- Syltevik, Liv Johanne 2000. Forhandlinger – et fruktbart begrep for familiepraksis hos senere moderne par? *Sosiologisk tidsskrift* 3, 187–203.
- Thagaard, Tove 1996. *Arbeid, makt og kjærlighet*. Fagbokforlaget, Bergen.

KOMMENTAR

Lilja 4-ever er bare en film!

Problematisk sammenblanding av fiksjon og fakta på prostitusjonsfeltet

Ved May-Len Skilbrei

I *Kvinneforskning* nr. 2/03 sto artikkelen «Kjønn i transnasjonal flyt – moldovske jenter i sextrafikk» på trykk. Denne er skrevet av Elisabeth L'Orange Fürst som er professor ved Sosialantropologisk institutt i Oslo. Dette nummeret av *Kvinneforskning* var et temanummer viet til relasjonen mellom Øst- og Vest-Europa, og Fürsts artikkel er et forsøk på å utvikle kunnskap om den prostitusjonen kvinner fra postkommunistiske land er involvert i i Vest-Europa. Fürst gir klar beskjed om at prostitusjonsfeltet i utgangspunktet ikke er hennes eget. Hennes inngang er forskning på og kunnskap om kvinners liv i Moldova gjennom livshistorieintervjuer. Så langt, så vel. I ingressen stilles spørsmålet: «Er jente-

ne rene ofre for kriminell hallikvirksomhet?» Dette gir oss inntrykk av at Fürst har ambisjoner om å uttale seg om hvordan prostitusjonen oppleves for kvinnene og organiseres i Moldova. Senere presiserer hun (s. 8): «Jeg har ikke selv intervjuet jenter som har vært involvert i denne trafikken. Derimot har jeg snakket med kvinner som er opptatt av å bekjempe fenomenet organisatorisk og preventivt. Det er deres diskurser rundt fenomenet som utgjør min egen empiri fra Moldova.»

I og med dette skulle man tro Fürst begrenset sine spørsmål og svar til hva som preger moldovske diskurser om kvinner som ender i prostitusjonen. Dette mener jeg hadde vært en spennende

artikkel, og et fokus jeg savner i internasjonal prostitusjonsforskning. Min påstand er at Fürst ikke egentlig har dette fokuset i artikkelen. I stedet forsøker hun med utgangspunkt i hvordan prostitusjon snakkes om i Moldova, altså diskursene, å si noe om hvordan denne prostitusjonen oppleves og organiseres. Dette mener jeg er en problematisk sammenblanding som altfor ofte gjøres i politikk, journalistikk og forskning på dette området: Politikere vil kriminalisere prostitusjonskjøp fordi de syntes filmen *Lilja 4-ever* var deprimerende, og journalister skriver om tilstedeværelsen av russisk mafia på Strøket i Oslo basert på intervjuer med norske gateprostituerte som frykter konkurranse fra russiske kvinner.

Jeg ønsker å rette søkelyset mot farene ved at vi som forskere kjøper retorikken og bildene som framvises i media, film og politikk på et så komplisert område som prostitusjon. På prostitusjonsfeltet er diskusjon om kunnskapsgrunnlaget særlig viktig fordi det er så vanskelig å skille myter og realiteter fra hverandre. Det er lett å gå i noen av de fellene som er særegne for feltet, og jeg vil i denne artikkelen forsøkte å peke på noen av disse med Fürsts artikkel som eksempel. Utgangspunktet for kritikken er min egen forskning på prostitusjon på gata og massasjeinstitutter i Oslo¹ og et igangsatt prosjekt om debatter om prostitusjonskontroll i Danmark, Norge og Sverige.²

Fortellingen om prostitusjonen: Fiksjon eller fakta?

I løpet av de siste årene har vi sett et sterkt fokus på fenomenet transnasjonal prostitusjon i media og politikk. Variasjonen i hva som skrives og sies har vært liten, og dette har blant annet handlet om at man sjelden har fått kvinnene selv i

tale, og i stedet har basert seg på noen felles fortellinger om handel med kvinner fra Øst- til Vest-Europa. I det siste har filmen *Lilja 4-ever*³ utgjort en slik felles fortelling som behandles som en beskrivelse av hvordan det er å være østeuropeisk prostituert i Vesten og av hvordan denne prostitusjonen organiseres. Overskriften på Dagbladets (20.09.02) anmeldelse av filmen lød for eksempel: «Nådeløs rapport fra markedet». Siden filmen kom, har jeg gang på gang møtt på debattanter som bruker Liljas skjebne som argument for politikk på prostitusjonsfeltet i Norge. Justisminister Odd Einar Dørum har vist til Lilja mange ganger både i Stortinget og i media, ansatte på Likestillingssenteret bruker filmen til å argumentere for forbud mot salg av sex, og de ansatte i Kirkens Bymisjon bruker filmen som utgangspunkt for oppsøkende arbeid blant gateprostituerte i Oslo.

Fürst bruker også denne filmen i sin artikkel. Hun nevner navnet Lilja sju ganger, og omtale av filmen gis betydelig plass. Likevel blir ikke dette presentert som en anmeldelse eller analyse av filmen, men som et vitnemål om hvordan den transnasjonale prostitusjonen foregår. Fürst sier for eksempel at filmen (s. 6): «beretter om at også Sverige er involvert i dette som kan kalles en ny form for slaveri», og at filmen (s. 9): «fortalte [at] de såkalte mellommenn [har en] viktig rolle». Fürst bruker også hendelser i filmen til å underbygge påstandene i en brosjyre fra en moldovsk hjelpeorganisasjon (s. 9): «Vi husker at beskrivelsen stemmer for Lilja.»

Når jeg leser beretninger om østeuropeiske kvinner som selger sex i Vest-Europa, er det påfallende at historiene som presenteres er så like og ensidige: Kvinnene har vært naive, kanskje fra landsbyen og med liten utdanning, og de har blitt lokket og lurt inn i prostitusjonen av levemenn med store løfter, eller de er så å si solgt av egne familiemedlemmer.

Underveis til mottakerlandet og vel framme har de blitt misbrukt, mishandlet og fratatt alt de eier. Sviket er aldri langt unna, og ved sin side har de årvåkne, onde og farlige mannlige halliker. Alle muligheter til å velge er i realiteten borte. Når historiene varierer lite, mener jeg vi som forskere bør stille oss spørsmålet om hvorfor historiene ser ut som de gjør, og ikke bare reprodusere mytene om prostitusjon som noe som alltid *rammer* kvinner, men som aldri *velges* av kvinner. Først skriver (s. 8): «Faktum er en sex-industri basert på tvang. Det som ofte skjer, er at når kvinnene kommer til utlandet, mangler de papirer, de trues og berøves pengene de strevde for.» Dette leser hun ut av en søknad en moldovsk kvinne har skrevet for å få pengestøtte til å opprette et politisk parti. Først forteller mer om hvordan transnasjonal prostitusjon er:

Fenomenet som har eksplodert etter Sovjetunionens sammenbrudd, kan neppe betegnes adekvat som annet enn slaveri anno tjueførste århundre. Jentene blir lurt til en situasjon der de som kropp har blitt solgt som en vare for stive priser for utbytting av deres seksualitet. De har blitt hallikers eiendom. Disse kriminelle mennene gir jentene akkurat nok mat til å holdes i live, og klær som passer til «arbeidet». Pengene som jentenes profitable kroppsvare inntjener, går til kroppens eiere, ikke til dem selv. (Først 2003:11)

Førsts «dokumentasjon» av dette er filmen *Lilja 4-ever* og påstander fra politiske aktører.

Den kontekstløse prostitusjonen

Man kan stille mange spørsmål til påstandene om hvordan prostitusjonen oppleves

og organiseres. Er det alltid tvang involvert? Er det alltid menn som organiserer transnasjonal prostitusjon? Vet vi virkelig hva slags klær kvinnene bruker og hvem som skaffet dem? Vet vi at kvinnene kun får det nødvendige å spise? Problemet er at vi ikke har nok forskning om hvordan transnasjonal prostitusjon foregår til å være så skråsikre. Spesielt mangler forskning om prostitusjonen i postkommunistiske land og om kvinner fra dette området som selger sex i Vest-Europa. Manglende kunnskap gjennom andre kilder er nok en viktig grunn til at filmen *Lilja 4-ever* får så stor betydning. På grunn av den kalde krigen har vi også lite kunnskap om hvordan prostitusjonen så ut før grensene ble åpnet, og dette er et poeng som har blitt helt utelatt i diskusjonen. I stedet får det bli stående uimotsagt at prostitusjonen så å si ble «oppfunnet» da Muren falt, som et ledd i den kapitalistiske kolonialiseringen. Prostitusjonen som involverer kvinner fra postkommunistiske land, blir så å si hengende i løse luften, helt uten den konteksten kunnskap om lokale prostitusjonsmarkeder og prostitusjonshistorier kunne skapt.

I Førsts artikkel mangler også denne kontekstualiseringen. Først stiller seg ukritisk til informasjonen om prostitusjon i Kosovo hun får fra en FN-brosjyre. I denne hevdes det at det bare er de utenlandske soldatene som kjøper sex av kvinnene. Albanske og serbiske menn samarbeider til tross for etniske konflikter dem imellom ellers om denne trafikken av kvinner. Først skriver (s. 11): «Penger blir viktigere enn alt annet, og markedet for sex synes skruppelløst. Syntesen av kapitalistisk rovdrift og patriarkalsk mafia gir økt potens til fallosmakten som utfolder seg i sexhandelen.» Jeg vet ikke om det stemmer at det bare er FN-soldater som kjøper sex av de prostituerte kvinnene i Kosovo, men jeg ville ikke tatt en brosjyre som sannhetsvitne. Det kan jo godt hende at prostitusjon allerede var etablert i Kosovo. Særlig

fordi det allerede før FN-styrkene kom til Kosovo var krigshandlinger der, er det ikke umulig at det allerede var et lokalt marked for prostitusjon. I land der sex-turisme har hatt særlig hold, for eksempel Thailand, var det på grunn av krig i regionen også før sexturistene kom etablert et stort lokalt marked og en tradisjon for prostitusjon. Hvordan prostitusjonsmarkeder etableres er sjelden et enkelt spørsmål, og jeg mener vi skal stille oss skeptiske til påstander om enkeltfaktorenes makt (Skilbrei 2001).

Myter og realiteter i mytenes høyborg

Det er ingen tvil om at kvinner, både i Norge og andre land, lider i prostitusjonen. Men, og dette er et viktig men, det betyr ikke at *alle* kvinner som selger sex lider, eller at de lider *fordi* de selger sex. Forventning om lidelse preger forskning, politikk og journalistikk på prostitusjonsfeltet: Sier en kvinne at hun har det greit i prostitusjonen, tviler vi på hvert ord hun sier. Sier hun at hun er utsatt for moderne slaveri, sluker vi hvert ord. Forventningene om lidelse blir derfor en viktig ramme for aktørenes egne fortellinger om prostitusjonen. Kvinner som møter hjelpeapparatet, er klar over motstanden de vil møte hvis de ikke skylder på prostitusjonen for at det gikk dem dårlig. Og kvinner som kommer tilbake til hjemlandet etter å ha solgt sex i et annet land, sier at de ble lurt inn i det. Selvfølgelig gjør de det.

Den motsatte fortellingen om prostitusjonen, den om full frivillighet og nytelse, er den vi møter i mannfolkblader. Ingen feminist med respekt for seg selv ville vel påstå at mannfolkbladenes representasjon av den prostituerte gir et like sant bilde som det de finner i feministisk forskning. I møte med historier om lykkelige horer reflekterer vi over konteksten dette bildet er skapt i. Historien i bladene avfeies

fordi vi vet at kvinnene som intervjues og reporterne som intervjuer dem driver markedsføring, ikke folkeopplysning. De er en del av samme industri, og har all verdens gode grunner til å velge den ensidig positive vinklingen. Mitt poeng er at vi også må trekke noe av denne refleksjonen og kritiske innstillingen over i møter med andre historier om prostitusjonen. Prostitusjon er så mytebefengt og skambelagt at vi ikke kan ta uttalelser, hverken fra kvinnene, kundene, journalister eller politikere, for å være «objektive» representasjoner av en virkelighet.

Komfortabelt ukomfortable bilder

At fortellingen fyller noen viktige funksjoner er Fürst inne på når hun forteller om møtet med de ansatte på et forebyggings-senter (s. 9): «En av kvinnene ved senteret var ivrig med å understreke at trafikken ikke handlet om kvinnelig umoral [...] Kvinnen som fortalte meg dette, mente at ingen, 'null prosent', av jentene dro med tanke på å prostituere seg, de er sikre på at de vil finne en jobb. Problemet er at de er naive, og at de blir utsatt for løgn.» Jeg savner at Fürst går inn i problematikken rundt skam og representasjon som jeg mener ligger oppe i dagen her. Dette går også rett inn i et av hennes hovedanliggender, nemlig spørsmålet om subjektet i prostitusjonen. Tvang fritar for ansvar, mens den moralske dommen faller på kvinner som selger sex frivillig. Dette var også noe som gikk igjen i mine informanternes fortellinger om egen og andres prostitusjon. Det gikk en rød tråd av ansvarsfraskrivelse og tildeling av skam og skyld. For eksempel kritiserer gateprostituerte innendørsprostituerte fordi de selger sex uten å være heroinslaver. Den som velger å ligge med menn mot penger uten rusavhengighet, er den virkelige hora. Fortellingen om de uskyldige kvinnene i prostitusjonen er vel-

kjent, og det er innlysende at det er den beste fortellingen å fortelle for kvinner som er i prostitusjon eller er ute av prostitusjonen. Med vår kulturs syn på prostitusjon etterlater denne fortellingen dem som mer moralske og mindre tilsølte enn de ville vært hvis de fortalte at de gikk inn i prostitusjonen med vitende og vilje.

Jeg blir nysgjerrig på hva det er som gjør at svakere argumenter duger rundt prostitusjon enn på andre forskningsfelt. Jeg tror det skyldes at kvinneforskere ser prostitusjon som det aller sterkeste symbolet på hvor ille verden og forholdet mellom kvinner og menn er.⁴ Likestillingsdirektør Mona Larsen-Asp uttrykker at nettopp prostitusjon har en viktig symbolfunksjon i en kronikk i VG 7. oktober 2002:

Vi har en visjon om et samfunn der menn og kvinner er likestilt, der kvinner ikke utsettes for diskriminering, vold eller seksuelt misbruk. Det er umulig å oppnå et slikt samfunn dersom unge jenters seksualitet kan kjøpes [...]. Vi ønsker et samfunn der både kvinner og menn kan gå på bar og hygge seg uten å bli oppfattet hverken som horekunder eller som prostituerte, og der jenter kan være initiativrike uten å bli kalt horer.

Vi hater rett og slett prostitusjon. Med dette som utgangspunkt er det vanskelig å gi prostitusjon den samme behandlingen som andre forskningstemaer. I kvinneorganisasjoners arbeid, både i Norge og andre land, gis prostitusjon en stor betydning. En mye større betydning enn fenomenets utbredelse skulle tilsi.⁵

Problemet med Fortellingen

Hvordan fenomenet prostitusjon framstilles i forskning og media har konsekvenser. Et viktig sett av konsekvenser er de

politiske. Vi vil snart få diskusjoner om kriminalisering av prostitusjonskjøp i Norge, og med handlingsplanen mot handel med kvinner og barn 2003–2005 bevilges 100 millioner kroner til arbeidet med å bekjempe fenomenet. Hvordan prostitusjonen framstilles får konsekvenser for hvilke tiltak samfunnet setter inn mot prostitusjonen. Så lenge den ensidige fortellingen om hvordan østeuropeiske kvinner ender som prostituerte i Vest-Europa får råde grunnen alene, begrenser vi også mulighetene til at de ulike grupper av prostituerte kan møtes med realistiske hjelpetiltak. Vi har et apparat som kan møte en Lilja. Rettslig kan vi møte denne type prostitusjon gjennom forbud vi allerede har mot å kjøpe sex av personer under 18 år og forbud mot vold, voldtekt, innesperring og tvang. Vi har tiltak som voldtektsmottak og krisesentre som kan ta seg av kvinner med slike skjebner hvis vi først får kontakt med dem. Men kan vi i dag møte kvinner som sliter med skammen over å ha historier som ikke passer inn? Kan politikk utformet med Lilja i tankene treffe det komplekse fenomenet prostitusjon?

Min største bekymring er at ensidige historier om prostitusjonen kan gjøre vondt verre for mange kvinner. Når vi velger å kjøre fram én måte å oppleve prostitusjonen på, gjør vi andre mindre synlige. Med det blir gjenkjennelsesmulighetene mindre for kvinner i sårbare situasjoner. Vi kommer ikke noen vei ved å advare kvinner fra postkommunistiske land mot kidnapping, hvis det i stedet er materielle fristelser som er den egentlige faren.

Bildet som tegnes av kunden i transnasjonal prostitusjon er også et ekstremt et, og det tas ikke høyde for at prostitusjonen også for kundene er komplisert (Smette 2003). De fleste norske prostitusjonskunder ønsker ikke å ta en tur med en 16 år gammel jente med blåveis som holdes fast av et medlem av russisk mafia. Prostitusjonskunder er ikke umen-

neskelige monstre som fungerer på helt andre måter enn alle oss andre. Det kommer ikke noe godt ut av slik demonisering, og det lukker for muligheter for å nå mennene. De kan vanskelig identifisere seg med slike framstillinger av det de gjør, og de ensidige lidelsesberetningene og ekstremskildringene kan hindre refleksjon hos mennene over hvordan prostitusjon som ser annerledes ut, likevel kan innebære tvang og undertrykkelse for kvinnene.

Jeg ønsker meg mer forskning om transnasjonal prostitusjon og færre påstander om hvordan det *er* basert på journalisters slurvete rapporter, politikeres krisemaksimering og filmskaperes dystopier. Interessant nok er det noe av litteraturen fra veletablerte avsenderland i tredje verden som har endret prostitusjonsforskningen mest de siste ti årene.⁶ I disse tekstene brytes slavehypotesen opp, og forskere og prostituerte selv gjør det synlig at kontrasten mellom vestlige kvinner og andre kvinner i prostitusjonen ikke er så stor som vi ofte antar. Vi har kommet et stykke på vei i å forstå kompleksiteten i fenomenet prostitusjon. Ingen av oss er tjent med at vi legger kunnskapen vi har til side og i stedet skaper inntrykk av at prostitusjon og dens årsaker er enkle og entydige.

May-Len Skilbrei
forsker

Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo

Takk til Tone Hellesund og Astrid Renland for nyttige kommentarer til artikkelen.

Noter

1. Boken *Når sex er arbeid* dreide seg om rekruttering til og livet i prostitusjon. Hovedfokuset var på prostitusjon som foregår på massasjeinstituttene, og boken var basert på feltarbeid blant og intervjuer med kvinner som selger sex i Oslo (Skilbrei 1998). I 1997 gikk jeg videre på en del av temaene i et prosjekt om rammebetingelser for prostitusjon i Norge og Dan-

mark (Skilbrei 1999 og Skilbrei 2001).

2. Jeg er nå igang med et prosjekt om båndet mellom politiske diskurser om prostitusjon og endringer i hvordan prostitusjon arter seg og forstås. Dette er et postdok.-prosjekt finansiert av NorFA-programmet «Kjønn og vold».
3. Den svenske regissøren Lukas Moodysson lagde filmen *Lilja 4-ever* i 2002. Filmen handler om 16 år gamle Lilja fra det tidligere Sovjetunionen og hennes vei inn i og liv i prostitusjon. Veien inn handler om fattigdom, manglende handlingsalternativer, omsorgssvikt, tvang og bedrag, og filmen tegner et dystert bilde av transnasjonal prostitusjon.
4. Jeg er ikke den eneste som mener at det er noe spesielt med forholdet mellom prostitusjon og det feministiske prosjektet. Det er til og med oppstått noe som nesten kan betegnes som en egen forskningstradisjon som handler om feminismens problemer med å integrere kunnskap om prostitusjon (f.eks. Walkowitz 1980; Paglia 1992; Shrage 1994; O'Neill 2001).
5. Pro Sentret anslår at omtrent 750 menn og kvinner er innom gateprostitusjonen i året i Norge, og at 650 av dem er i Oslo. Dette antallet holder seg tilsynelatende stabilt (Pro Sentret 2003). Gateprostitusjonen får stor oppmerksomhet i media og politikk, og flere kommunale og frivillig organiserte hjelpetiltak er rettet inn mot behov som gateprostituerte har i mye større grad enn innendørsprostituerte, slik som behov for et sted å sove, vaske klær og å varme seg. Alt i alt anslår Pro Sentret at 2500–3000 personer er innom prostitusjon i året i Norge (muntlig henvendelse 25.09.03 Arne Randers-Pehrson, konsulent Pro Sentret). Til enhver tid er tallet på prostituerte antakeligvis langt under dette anslaget i og med at menn og kvinner går ut og inn av prostitusjonen for eksempel i forbindelse med fengselsopphold, avrusing, ferier og forsøk på å begynne med noe annet. At antallet prostituerte i Norge er lavt, betyr selvfølgelig ikke at det ikke er et viktig område for hjelp og politikk, men jeg mener det er viktig at vi minner oss selv på hva vi snakker om når vi snakker om prostitusjon i Norge.
6. For eksempel de mange bidragene i boken som Kempadoo og Doezenia (1998) har redigert, *Global Sex Workers: Rights, Resistance, and Redefinition*, og Troungs (1990) bok, *Sex, Money and Morality*.

Litteratur

Dagbladet 20.09.02: Nådeløs rapport fra markedet. Fürst, Elisabeth L'Orange 2003. Kjønn i transna-

- sjonal flyt – moldovske jenter i sextrafikk. *Kvinneforskning* 2, 5–16.
- Kempadoo, Kamala og Jo Doezeema (red.) 1998. *Global Sex Workers. Rights, Resistance, and Redefinition*. Routledge, New York og London.
- O'Neill, Maggie 2001. *Prostitution and Feminism. Towards a Politics of Feeling*. Polity, Cambridge.
- Paglia, Camille 1992. *Sex, Art, and American Culture*. Vintage Books, New York.
- Pro Sentret 2003. Gateprostitusjon. <<http://www.prosentret.no/framsett.html>> [25.09.03].
- Shrage, Laurie 1994. *Moral Dilemmas of Feminism. Prostitution, adultery, and abortion*. Routledge, New York og London.
- Skilbrei, May-Len 1998. *Når sex er arbeid*. Pax, Oslo.
- Skilbrei, May-Len 1999. Norsk prostitusjonskontroll på 1990-tallet. *Kritisk Juss* 26 (1), 59–74.
- Skilbrei, May-Len 2001. The Rise and Fall of the Norwegian Massage Parlours: Changes in the Norwegian Prostitution Setting in the 1990s. *Feminist Review* 67, 63–77.
- Smette, Ingrid 2003. *Den seksuelle slavestand? Ein rapport om kundar i prostitusjonen*. Rapport, Pro-Sentret, Oslo.
- Troung, Thanh-Dam 1990. *Sex, Money and Morality*. Zed Books, London og New Jersey.
- VG 07.10.02: Forby kjøp!
- Walkowitz, Judith R. 1980. The Politics of Prostitution. *Signs* 11, 123–135.

FOKK

Forskingspolitik, forskingformidling og nasjonal miljøbygging

Ved Jorid Hovden

Kvinne- og kjønnsforskinga i Norge representerer eit mangfaldig og aktivt kunnskapsfelt i rask utvikling. Fordi den har ein tverrfagleg og fleirfagleg basis, har den brei relevans og store potensial til nyskapande og samfunnsendrande kunnskapsutvikling, men samtidig også ein marginal posisjon i mange fag. Kvinne- og kjønnsforskingsmiljøa ber også preg av ulik og varierende institusjonaliseringsgrad: frå tverrfaglige senter ved universiteta, forskingsgrupper ved enkelte høghskolar og til enkeltforskarar og stipendiatar innanfor ulike fagdisiplinar. Slike varierende vilkår betyr at kunnskapsfeltet har særleg behov for infra-

strukturar som både kan fungere koordinerande og konsoliderande. Infrastrukturar som kan ivareta feltets faglege og forskingspolitiske interesser, og som kan vere ein basis for arbeidet med å integrere kjønnsperspektivet på alle område og nivå i forskarsamfunnet.

KILDEN har sidan etableringa i 1998 representert ei viktig nasjonal plattform. Men behovet for ein organisasjon med eit uavhengig og breitt mandat har likevel stadig vore på dagsordenen. Då FOKK vart etablert sommaren 2002, stod mandatet om å fungere uavhengig, samlande og fellesskapsdannande sentralt. FOKK skulle legge til rette

muligheiter for påverknad både for etablerte kvinne- og kjønnsforskningsmiljø så vel som for enkeltpersonar med interesse for kvinne- og kjønnsforskning og skape møteplassar på tvers av stillings-, kompetanse- og statusforskjellar. I tillegg stod behovet for ei sterkare nasjonal konsolidering og koordinering overfor sentrale styresmakter sentralt. Målet var med andre ord å skape ein demokratisk medlemsorganisasjon som kunne vere ein samarbeids-, allianse- og dialogpartnar med mandat til å navigere i faglege og politiske rom og mellomrom, der profesjonelle institusjonar har avgrensa sjansar for påverknad.

Men korleis slike utfordringar skulle møtast, og kva rolle FOKK skulle ha – og kunne ta – i dette landskapet, var lite konkretisert og definert. Vi i styret var opptatt av å gi FOKK ei synleg, supplerande og revitaliserande rolle, men det var utruleg mange oppgåver og område som det var viktig å gripe fatt i, og mange forventningar å forholde seg til. Vi laga oss ein ambisiøs arbeidsplan, der vi la opp til å arbeide breitt. Etter kvart har vi innsett at det er lite realistisk at FOKK med sine avgrensa frivillige ressursar, kan sette inn store innsatsar på mange område samtidig. Derimot er det viktig at FOKK finner nisjer av aktivitetar som den kan fylle i tråd med sitt mandat, og at vi samarbeider med andre aktørar til gjensidig nytte. Det er imidlertid særleg viktig at FOKK engasjerer seg på område der vi kan ivareta funksjonar og ansvar som det er vanskelegare for andre å gå inn i. Eit slikt område er t.d. forskingspolitikk, og her har oppgåvene og utfordringane stått i kø, fordi vi er i ei tid der gjennomføring av reformer og store omorganiseringar i akademia ser ut til å vere meir normalt enn spesielt. I ein slik situasjon er det viktig med ei forskingspolitisk «vaktbikkje» som kan koordinere og drive interesseforvaltning med ei uavhengig og nasjonal stemme.

Forskinspolitiske utfordringar og engasjement

Heilt frå starten av har FOKK fått henvendelsar frå miljøa med ønskjer om å engasjere seg i ulike forskingspolitiske saker. Dette har både vore ønskjer om å ta forskingspolitiske initiativ så vel som invitasjon til å vere allianse- eller samarbeidspartnar. Som eit resultat av dette har FOKK engasjert seg i forskingspolitiske spørsmål som t.d.: likestilling i akademia, omorganiseringa av Forskingsrådet, ansvar og utfordringar knytt til integrering av kjønnsperspektivet i alle delar av forskingsverksemda og høyringar på saker som har omhandla eller hatt konsekvensar for kvinne- og kjønnsforskninga. Som tidlegare nemnt kan FOKK si uavhengige rolle gjere FOKK til ein viktig nasjonal aktør i denne samanheng. Styret i FOKK ser desse potensiala og vil at FOKK skal prioritere å vere ein aktiv pådrivar og medspelar i forskingspolitiske spørsmål. Dilemmaet i dette – og for den rolla FOKK ønsker å spele – er knytt til dei kapasitetsproblem FOKK har som frivillig organisasjon.

Dette ønsket om å ta forskingspolitisk ansvar var også utgangspunktet for at FOKK, i samarbeid med KILDEN, valde å sette forskingspolitikk på dagsordenen på det nasjonale kontaktmøtet som nyleg vart arrangert i Bergen. Med bakgrunn i den omfattande omorganiseringa som skjer i Forskingsrådet, og dei utfordringane som feltet står overfor i denne samanheng, var dette eit naturleg hovudtema. Målet var å diskutere kva muligheiter og utfordringar omorganiseringa av Forskingsrådet gir kvinne- og kjønnsforskninga. Arnfinn Andersen, som har fått koordineringsansvar for kvinne- og kjønnsforskninga i det nye Forskingsrådet, var invitert til å informere om omorganiseringsarbeidet og diskutere korleis feltet kan styrkast i det nye Forskingsrådet.

Dei planane som vart skissert med tanke på å styrke feltet og stimulere

arbeidet med integreringa av kjønnsperspektivet på alle programområde og nivå, var både ambisiøse og offensive. Blant anna signaliserte Andersen ei storsatsing på kvinne- og kjønnsforskning som skal omfatte alle divisjonane i Forskingsrådet, og som skal vere forankra i divisjonen for store satsingar. I tillegg vil det bli lagt opp til eit omfattande forskingsstrategisk arbeid, der kjønn og likestillingsarbeid skal sikrast ei fornya forankring både i søknadsbehandlings- og budsjettprosessen. Det vart dessutan påpeika at feltet skal styrkast gjennom doble strategiar og at prosessen vil skje i tett dialog med miljøa. Ei vidare utdjuping av Forskingsrådets planar og dei sakene som var oppe på kontaktmøtet er å finne i referatet frå kontaktmøtet på KILDEN og FOKK sine nettsider.

Reaksjonen frå miljøa etter Andersens innlegg var gjennomgåande at dette var oppløftande og positive signaler. Samtidig vart det uttrykt at det alltid er langt frå planar til realitet. Som mange av oss har erfart, vil ei styrking av kunnskapsutviklinga innanfor kvinne- og kjønnsforskninga alltid møte stor motstand i vitenskapssamfunnet, og særleg innanfor område og miljø prega av mannsdominans og normalvitskapleg «mainstreaming». Det betyr at i implementeringa av slike planar vil utfordringane mest sannsynleg stå i kø. Og i møte med desse utfordringane blir det viktig både å vere optimistiske og uthaldande. I denne prosessen ønskjer FOKK å spele ei aktiv rolle, både som støttespelar, dialogpartnar og kritisk observatør.

Miljøbygging gjennom nettverksarbeid og faglege møteplassar

Ut frå styrets erfaringar så langt er det særleg to andre område som har utkrystallisert seg som særleg viktige og rele-

vante for FOKK å engasjere seg i. Dette gjeld ulike oppgåver knytt til nasjonal miljøbygging og forskingsformidling. Eg skal i det vidare kort utdjupe kva pådriverrolle FOKK kan ha i denne samanheng, og kva oppgåver og ansvar vi prøver å ivareta.

Eit sentralt mål for FOKK sitt arbeid er å skape faglege møteplassar for ulike retningar innan kvinne- og kjønnsforskninga. Ein måte å ivareta dette på er å arrangere breie nasjonale fagkonferansar, der det blir lagt til rette for at flest muleg av FOKK sine medlemmar kan og vil delta. Ambisjonen vår er å arrangere slike konferansar ein gong i året i samarbeid med KILDEN og eit eller fleire lokale kvinne- og kjønnsforskingsmiljø. Hittil har det vore midlar å søke for vitenskaplege foreiningar i Forskingsrådet til slike formål, og det vonar vi vil stå ved lag også i framtida. For neste år – i samband med FOKK si generalforsamling i mai 2004 – har vi søkt midlar til ei konferanse som skal sette fokus på «Kjønn og kjønnsforskning i media». I søknaden er det lagt vekt på at konferansen skal reflektere nye og ulike perspektiv på feltet «kjønn og media», og fange opp viktige teoretiske og empiriske bidrag ved å invitere sentrale norske, nordiske og europeiske forskarar på feltet som føredragshaldarar. Det blir dessutan lagt opp til at ein del av konferansen vil bli brukt til praktiske øvingar, der forskarar skal få opplæring i forskingsformidling og handtering av media gjennom samarbeid med journalistar og andre medieaktørar. Konferansen blir planlagt av ei arbeidsgruppe med representantar for FOKK, KILDEN, NIKK og journalistutdanninga ved Høgskolen i Oslo. Det blir høve til å følgje med i den vidare planlegginga på FOKK si nettside (under KILDEN). Reisestøtte til dei som har lang og/eller dyr reise er innbakt i budsjettet også denne gangen.

Ein viktig del av FOKK sitt arbeid har vore retta mot å stimulere miljøbygging gjennom å opprette og styrke nettverk

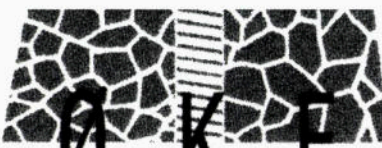
innanfor ulike målgrupper på feltet; målgrupper som studentar, samar og andre etniske minoritetar, mannsforskarar, homoforskarar etc. I tillegg har vi hatt som mål å medverke til lokal miljøbygging gjennom å legge til rette for å opprette lokallag. Det ser imidlertid ut som den lokale miljøbygginga best kan skje gjennom fleksible former for nettverksbygging, og at det er lite behov for meir formell organisering i form av lokallag. Det ser ut til å vere stor motivasjon og interesse for nettverksbygging innanfor ulike temaområde og interessegrupper. FOKK har tatt initiativ for å opprette og støtte opp om etablering av slike nettverk, blant anna overfor studentar og etniske minoritetar. I denne samanheng er vi t.d. veldig spente på kva ringverknader eit nettverk av samiske forskarar og studentar med interesse for kvinne- og kjønnsforskning kan få, både for forskning på samiske forhold og for den framtidige forskingsprofilen i desse miljøa.

I tillegg har FOKK, saman med KILDEN, tatt på seg oppgåva å arrangere det årlege kontaktmøtet for kvinne- og kjønnsforskingmiljøa. Dette møtet har heilt sidan tidleg på 90-talet vore ein årleg møteplass for dei tverrfaglege sentra ved universiteta, samt eit par regionale høgskolemiljø som har hatt aktive forskingsgrupper innan kvinne- og kjønnsforskning. Då vi i fjor fekk etablert eit nasjonalt fagråd for kvinne- og kjønnsforskning, vart det bestemt at KILDEN og FOKK skulle overta ansvaret for kontaktmøtet, og at møtet skulle leggest i etterkant av det nasjonale fagrådsmøtet.

FOKK og KILDEN la i år opp til brei deltaking ved å invitere alle miljø og interessenettverk til kontaktmøtet. Og tilslutninga vart over all forventning – over 20 miljø og interessegrupper/nettverk deltok. I den avsluttande evalueringa kom det positivt respons på dette og på årets møteopplegg. Mange understreka kor viktig det var at flest muleg av dei som arbeider med kvinne- og kjønnsforskning – og særleg dei som sit i små miljø – får høve til å møtast for å utveksle erfaringar og diskutere felles utfordringar.

Det eg har prøvd å vise gjennom dei refleksjonane og beskrivelsane eg har formidla her omkring FOKK si rolle og potensial, er at FOKK blir det styret og medlemmane gjer den til. Sjølv om vi har blitt mange på kort tid; om lag 250, er ressursane langt frå uendelege, og det blir dermed viktig å prioritere kva oppgåver og nisjer FOKK skal arbeide med. Det blir viktig å legge ambisjonane omtrent på det nivået som andre faglege, frivillige vitskapsforeiningar gjer. Reint konkret betyr det at vi satsar på å klare å arrangere ei fagkonferanse, eit kontaktmøte og eit politikarmøte i året, samtidig som vi forsøker å vere pådrivarar i nettverksbygging og i viktige forskingspolitiske spørsmål. Om medlemstalet skulle eksplodere, vil det bety nye og heilt andre muligheter både organisatorisk og økonomisk. Og det er sjølv sagt eit sterkt ønskje – vi vil gjerne ha mange fleire medlemmar! Styret arbeider no med ei vervekampanje som vi vonar å sette i gang på nyåret. Men det er ingen grunn til å vente på den – verv din kollega i dag!

*Jorid Hovden
leiar, FOKK*

B O K E R

Kjønnsmakt i likestillings-landet

Ved Cathrine Holst

Øyvind Østerud, Fredrik Engelstad og Per Selle:

Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen

Kapittel 11: Kjønnsmakt i likestillings-landet?

Gyldendal Akademisk, Oslo 2003

Makt- og demokratiutredningen (1998–2003) har levert sin sluttbok, *Makten og demokratiet*, ført i pennen av Øyvind Østerud, Fredrik Engelstad og Per Selle. De to andre medlemmene av utredningens forskergruppe, Siri Meyer og Hege Skjeie, har naturlig nok valgt å ikke stille seg bak sluttboken. Naturlig nok, fordi boken bygger på Østerud, Engelstad og

Selles bidrag til Makt- og demokratiutredningens sluttrapport i Norges offentlige utredninger (NOU), et bidrag verken Meyer eller Skjeie har ønsket å signere. De to har i stedet formulert hver sin særuttalelse.

Målet med *Makten og demokratiets* kapittel 11, «Kjønnsmakt i likestillingslandet?» er, ifølge forfatterne, å presentere hovedlinjene i den delen av Makt- og demokratiutredningen som omhandler kjønnsmakt. Kapittelet innledes med et avsnitt om likestillingsens institusjonalisering i Norge. Det presenteres tre «likestillingsportretter» av tiårene med likestillingsreformer: «Portrettet på 1970-tallet er *arbeidssøkeren*; husmoren som ville ut av forsørgerkontrakten. 1980-tallets por-

trekk er *moren*, de yrkesaktive småbarnsmødrene som trengte barnehage tilbud og utvidede permisjonsrettigheter for å være i lønnsarbeid. Fra 1990-tallet kom *faren* inn i portrettet; småbarnsfedre skulle få del i hjemmets omsorgsarbeid og utvide permisjonsrettigheter rundt fødsel» (s. 166). Presentasjonen avrundes med en oppsummering av dagens situasjon, der «kjønnsbalanse»; kravet om jevn kjønnsrepresentasjon «på *alle* områder og nivåer i politikken», står sentralt (s. 168). Siste skudd på stammen i kjønnsbalansepolitikken er fedrekvotert fødselspermisjon, øremerking av vitenskapelige stillinger ved universitetene og forslaget om styrekvalifisering i næringslivet.

Dette er en grei beskrivelse av viktige trekk ved norsk likestillingspolitikk – om enn, som forfatterne selv påpeker, noe «stilisert» (s. 166). En rekke interessante detaljer må nødvendigvis utelates i en såpass fortettet fremstilling. Men også betydelige begivenheter forsvinner. Jeg savner for eksempel en presentasjon av fjorårets revidering av likestillingsloven – det ferskeste kapittelet i statsfeminismens historie. Forfatterne refererer så vidt til den nye «aktivitetsplikten» i næringslivet (den reviderte loven presiserer at arbeidsgiver plikter å iverksette likestillingstiltak), men nevner ikke den nye bestemmelsen om seksuell trakassering eller endringen av likelønnsparagrafen. Jeg savner også mer presise definisjoner av fremstillingens nøkkelbegreper. For eksempel er det ikke alltid like klart hva forfatterne har i tankene når de skriver om «likestilling». Ofte synes de å sikte til kravet om «kjønnsbalanse». Dette er en forståelse av likestilling som har blitt problematisert og kritisert – også i flere av Makt- og demokratiutredningens egne publikasjoner. Både i og utenfor akademien pågår i dag diskusjoner om hva likestilling egentlig innebærer – men også, mer generelt, om hva feminisme er. Kjemper feminister for likestilling? For frihet? Mangfold? Mer solidariske felles-

skap? Alt dette? Noe mer? Eller kanskje noe ganske annet? Jeg forstår at forfatterne ikke har kunnet gå grundig inn i spørsmål av denne type – plassen er begrenset. Men et par ord om hvorfor de har valgt å fokusere så sterkt på *likestilling som kjønnsbalanse* hadde vært klargjørende. Også i andre sammenhenger blir redegjørelsen for egne valg og ståsteder vel knapp. Forfatterne synes for eksempel å mene at den fedrekvoterte fødselspermisjonens «kjærlige tvang» er akseptabel (s. 167). De virker også å være positive til forslaget om å kvinnekvote til styrommene. Og muligens er slike tiltak rimelige. Men hvorfor er de det? Hvorfor representerer pappapermisjonen en akseptabel inngripen i den private sfære? Hvorfor må næringsfriheten vike i møte med kravet om kjønnsbalansert representasjon? Er det fordi forfatterne mener at *alle* andre hensyn må vike i møte med kjønnsbalansekravet? Eller finnes det situasjoner der likestillingen bør ha vikeplikt?

Forfatterne synes å mene det. De antyder at likestillingen av og til bør vike i møte med gruppers krav om kulturell anerkjennelse: Likestillingen får ikke bli «fargeblind» (s. 169). Et enøyd fokus på kjønnsbalanse kan også bidra til å «forsterke klasseskillene» (s. 176). Akkurat som et enøyd fokus på klasse (eller etnisitet) kan bidra til å «forsterke» mannsdominansen, kunne man kanskje tilføye. En tredje utfordring for norsk likestillingspolitikk er tomrommet etter kvinnebevegelsen; spørsmålet «er om likestilling i dag er mer preget av styring ovenfra enn av mobilisering nedenfra ettersom den moderne kvinnebevegelsen er organisatorisk svekket» (s. 169). Dette er et betimelig spørsmål – selv om det neppe er et proporsjonalt forhold mellom «den moderne kvinnebevegelsens» tilbakegang og en svekkelse av likestillingspolitikens demokratiske legitimitet (for det er vel ikke *bare* kvinnebevegelsen som er meningsberettiget i kjønnspolitiske

debatter?). En fjerde utfordring er «markedstenkningen» utbredelse, som har gitt det såkalte «lønnsomhetsargumentet» vind i seilene: «Det gjelder å argumentere for at likestilling lønner seg og er til nytte for samfunnet» (s. 168). Det såkalte «rettferdighetsargumentet» fremføres stadig sjeldnere (s. 168). Dette er et viktig poeng – som imidlertid tåkelegges av at forfatterne ikke egentlig forteller oss hva det vil si å argumentere for likestilling ut fra rettferdighet.

Det finnes også andre utfordringer for norsk likestillingspolitikk. Den har blitt kritisert for å være lite var for individuelle forskjeller kvinner (og menn) imellom, for å være heteronormativ, for å fremme et bestemt lønnsarbeiderideal og for å være lite orientert mot globale kjønnspolitiske spørsmål. I tillegg, har det blitt hevdet, mangler dagens likestillingspolitikk berøringspunkter med livsverden og med bevegelser og offentligheter som ikke ganske enkelt kan innpasses i sosialdemokratiets korporative beslutningsstrukturer: Politikken springer i for liten grad ut av «det politiske», som Siri Meyer skriver i sin særuttalelse. Jeg skulle ønske at forfatterne i det minste hadde signalisert at de kjenner til disse kontroversene. Igjen er det selvsagt viktig å huske at de har hatt få sider til disposisjon. I så måte er det bemerkelsesverdig at de har valgt å sette av så mye plass til velkjente historiske utlegninger om «likestillingslandets» fremvekst. For eksempel blir sveipet fra 1800-tallet og fremover i avsnittet «Sivilsamfunnet – kvinners første politiske arena» unødvendig detaljrikt. Avsnittets konklusjon er imidlertid tankevekkende nok; at det «sterke kvinnelige segmentet» i organisasjonssamfunnet har gått i oppløsning i løpet av de siste par tiårene (s. 171). Dette har bidratt til en svekkelse av den «komplementære forskjellsretorikken» som har stått så sentralt i norsk kjønnspolitisk debatt (s. 165), fordi organisasjonssamfunnet i Norge tradisjonelt har vært orga-

nisert med utgangspunkt i en forståelse av kjønnsrollene som komplementære (s. 171). I dag blir imidlertid «kvinnelige særtrekk i liten grad diskutert i de organisasjonene kvinner søker» (s. 165). Spørsmålet er om dette – «at kvinner som egen kategori spiller en mindre tydelig rolle enn før» – nødvendigvis innebærer at det frivillige organisasjonssamfunnet ikke er «en like viktig påvirknings- og sosialiseringssagent som før» for kvinner (s. 171). Her er jeg mindre sikker enn forfatterne. Er det slett ikke mulig at kvinner kan «påvirke» like effektivt og «sosialisere seg» like fyllestgjørende i miljøer der ideen om «kvinner som egen kategori» spiller en mer underordnet rolle?

Om komplementære kjønnsroller er mindre fremtredende i organisasjonssamfunnet, er de fortsatt tydelige, både i politikken og arbeidslivet, understreker forfatterne. I arbeidslivet kommer det kjønnskomplementære mønsteret blant annet til uttrykk gjennom et sterkt kjønnsdelt arbeidsmarked, både horisontalt og vertikalt. Og komparative studier viser at forskjellsretorikken – gjerne i kombinasjon med lønnsomhetsargumentet – dominerer når politikerne diskuterer kvotering: «Tyske parlamentarikere begrunner kvotering med rettighetsargumenter som rettferdighet og likebehandling, mens norske parlamentarikere gjennomgående bruker argumenter som viser til kvinners særskilte egenskaper og erfaringer» (s. 172). Dette er en svært interessant observasjon, som forfatterne burde gjort noe mer ut av. For dette viser at det umulig kan være «markedstenkningen» utbredelse alene som gjør at rettferdighetsperspektivet er på vikende front i norsk likestillingspolitisk debatt. Med mindre «markedstenkningen» er betydelig mindre utbredt i Tyskland enn i Norge – noe den ikke synes å være. Hvorfor gjøres så likestilling på norsk så ofte til «et strategisk overtalelsesprosjekt» (s. 168)? Denne tendensen kan trolig sees i sammenheng med *instrumentalismens*

utbredelse i norsk politisk kultur: Politiske diskusjoner dreier seg i overveiende grad om hvilke midler som er mest effektive for å nå gitte mål. Målene betraktes oftest nettopp som *gitte*. At den norske Makt- og demokratiutredningens sluttbok ikke reflekterer over hva begreper som likestilling og rettferdighet betyr – eller over hvorfor disse målene skulle være særlig etterstrebellesverdige – er i så måte nokså typisk.

I avsnittet «Eliter og klasse» presenterer forfatterne kjønnsrelevante resultater fra Makt- og demokratiutredningens eliteundersøkelse. Som *Kvinneforskning*s lesere sikkert alt har fått med seg, viser undersøkelsen at norske eliter er sterkt mannsdominerte: Kun 16 % av dem i lederposisjoner i det norske samfunnet er kvinner. Mest ekstrem er mannsdominansen i justissektoren, kirken, forsvaret og næringslivet – 90 % eller mer. Hva skyldes denne dominansen? Forfatterne refererer til empiriske studier som viser at topposisjonene i det norske samfunnet kontrolleres gjennom «nettverk» der de som allerede er i posisjon, rekrutterer «folk som likner dem selv» (s. 176). Her når kvinner sjelden opp: De «likner» ikke nok. En annen årsak er den kjønnsmessige skjevfordelingen av arbeid i hjemmet: «Kvinner balanserer på en strammere line mellom hjem og jobb» (s. 177). I tillegg kommer den lave «tiltaksviljen» i de mest mannsdominerte sektorene, ikke minst i næringslivet (s. 177). Det åpnes imidlertid for at noen skjevfordelinger kan skyldes kvinners egne «preferanser» (s. 177). Og effektene av en sterkere kjønnsbalansepolitisk tiltaksvilje hadde uansett vært begrensede – dypkulturelle kjønnsstrukturer befinner seg utenfor likestillingspolitikkenes rekkevidde: «Arbeidslivets organisering er basert på en rekke skjulte forutsetninger om kjønnsmessig forskjellighet. De er knyttet til arbeidsdelingens karakter, til hva slags oppgaver og virkefelter som tilordnes kvinner og menn, og den relative verdsettingen av områdene.

De er underliggende kjønnspremisser som viktige deler av likestillingsdebatten ikke klarer å gripe» (s. 178). Ikke minst heri ligger forklaringen på «det norske paradoks»; «kontrasten» mellom kvinners relativt sterke stilling i norsk politikk og deres relativt utsatte posisjon i arbeidslivet (s. 165). På dette punktet refererer forfatterne til arbeidslivsforskerne Jorun Solheim og Anne Lise Ellingsæther. I *Menn imellom* (2003), også publisert i Makt- og demokratiutredningens bokserie, forsøker Hege Skjeie og Mari Teigen å imøtegå denne oppfatningen. Det er fullt mulig, mener de to, å utforme en likestillingspolitikk mot det de kaller kulturell misanerkjennelse eller *verdsettingsdiskriminering* – både i arbeidslivet og andre steder. Her har de et viktig prinsipielt poeng, selv om jeg tror de undervurderer de praktiske og moralske problemene heftet ved å endre kulturer og identiteter ovenfra gjennom bruk av statlig tvangsmakt.

«Kjønnsmakt i likestillingslandet?» avsluttes med avsnittet «Rettighetsutvikling og globalisering», som drøfter konsekvensene av likestillingens globalisering. «Likestillingen har fått et overnasjonalt byråkrati og er en del av en rettsliggjøring som ønsker å etablere felles standarder på tvers av landegrenser»: «Etablerte likestillingskompromisser er innhentet av en internasjonal dagsorden som ikke lar norske løsninger leve i fred» (s. 179). Følgene av denne utviklingen presenteres i utgangspunktet som tvetydige. Internasjonaliseringen kan bidra til å begrense det likestillingspolitiske tiltaksrepertoaret, som når EFTA-domstolen tidligere i år avgjorde at den norske ordningen om øremerking av vitenskapelige stillinger bryter med EUs likebehandlingsdirektiv. Men den kan også bidra til en radikalisering av norsk likestillingspolitikk: «FNs kvinnekomité spør for eksempel regelmessig om hva Norge gjør for å forby og forfølge handel med kvinner og barn; i forhold til å begrense

seksualisert vold; kvinneprofilen i bistandsarbeidet; religion og likestilling; kjønnsbasert forfølgelse og asylrett» (s. 179). Forfatternes hovedkonklusjon er mer entydig – og pessimistisk: «På grunn av overnasjonal rettsliggjøring opererer den norske statsfeminismen innenfor trangere rammer» (s. 179–180). Sammen med likestillingens byråkratisering, den sviktende «mobiliseringen nedenfra», «markedstenkningens» utbredelse, og likestillingens stadige vikeplikt «i et trangt politisk forhandlingsregime», er det fremfor alt denne overnasjonale rettsliggjøringen som truer Norges ry som verdensmester i likestilling, fastslår forfatterne (s. 180). Hvordan denne konklusjonen harmonerer med deres tidligere uttrykte bekymring for at stadig færre ser likestilling som et rettferdighetsspørsmål, er uklart. På dette punktet må forfatterne også sies å trekke *stikk motsatt* konklusjon av Skjeie, som i sin dissens bruker mye plass på en omhyggelig presentasjon av eksempler på hvordan overnasjonal rettsliggjøring har «bidratt til individuell og kollektiv *bemektigelse*» for norske kvinner. At Østerud, Engelstad og Selle i liten grad har vektlagt disse analysene, kan skyldes at slike analyser problematiserer deres hovedtese om folkestyrets forvitring: Kjønnsperspektivet skaper – som det ofte gjør – en ubehagelig uorden. Men det kan selvsagt også være at de ikke mener Skjeies analyser er overbevisende nok. I det minste ikke på dette punktet. I andre deler av «Kjønnsmakt i likestillingslandet?» trekker forfatterne betydelige veksler på Skjeie og Teigens fremstilling i *Menn imellom*. Det er nettopp dette som gjør kapittelet så «veldig dårlig», skriver Pål Veiden i en omtale av *Makten og demokratiet* i magasinet *Forskerforum*. Skjeie er nemlig «Ap-statens ideologiske forskerforbilde», mener han. Jeg er usikker på hva han sikter til her.

Muligens er Veiden opprørt over Skjeies forsvar av sosialdemokratisk fordelingspolitikk i ulike sammenhenger. Men da er Østerud, Engelstad og Selle også syndere. Muligens reagerer han på at hennes argumentasjon for kvinners rettigheter tidvis blir vel instrumentell. I enkelte passasjer av særuttalelsen hennes får man inntrykk av at internasjonale rettighetsdoktriner er legitime, ikke fordi de er rettferdige, men fordi de bidrar til norske kvinners «individuelle og kollektive bemektigelse». Det er uheldig. Men først og fremst har vel Skjeie fremstått som en kritiker av «Ap-staten» gjennom denne Makt- og demokratiutredningen. Hun valgte sågar å dissentere blant annet fordi flertallet i forskergruppen, etter hennes oppfatning, gikk for langt i å idealisere et forgangent sosialdemokratisk forhandlingsregime – som altså gang på gang har pålagt likestillingen vikeplikt.

Om Skjeie – og Meyer – hadde annet valg enn å dissentere, er ikke undertegnede i posisjon til å vurdere. Men jeg er rimelig sikker på at sluttkapitlet om kjønnsmakt og likestilling hadde blitt mer interessant lesning om deres agendaer hadde blitt integrert. Det hadde heller ikke skadet om man i kapittelet som skulle oppsummere kjønnsmaktdelen og demokratiutredningen i noe større grad hadde forsøkt å innreflektere *mangfoldet* i bidragene til denne utredningen. Jeg tror en del bidragsytere vil ha problemer med å skue sammenhengen mellom det de selv har vært opptatt av, og fokuset i «Kjønnsmakt i likestillingslandet?» (undertegnede har i hvert fall det). Så vil sikkert noen innvende at en mer perspektivrik, nyansert og diskuterende tekst ikke hadde fungert som et sluttkapittel for en statlig utredning: Utredningssjangeren krever forenklinger og entydighet. Så er det kanskje slik. Forhåpentligvis er det også slik at god forskning krever mer.

BIDRAGSYTERE

Kjetil Børhaug, høgskolelektor
for tida doktorstipendiat
Høgskolen i Bergen
Postboks 7030
5020 Bergen
Tlf.: 55 58 59 45
E-post: kjetil.borhaug@hib.no

Hilde Corneliussen, postdoktorstipendiat
Seksjon for humanistisk informatikk
Universitetet i Bergen
Sydnesplassen 7
5007 Bergen
Tlf.: 55 58 89 86
E-post:
hilde.corneliussen@huminf.uib.no

Cathrine Egeland, postdoktorstipendiat
Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Bergen
Allégaten. 34
5007 Bergen
Tlf.: 55 58 89 97
E-post: cathrine.egeland@skok.uib.no

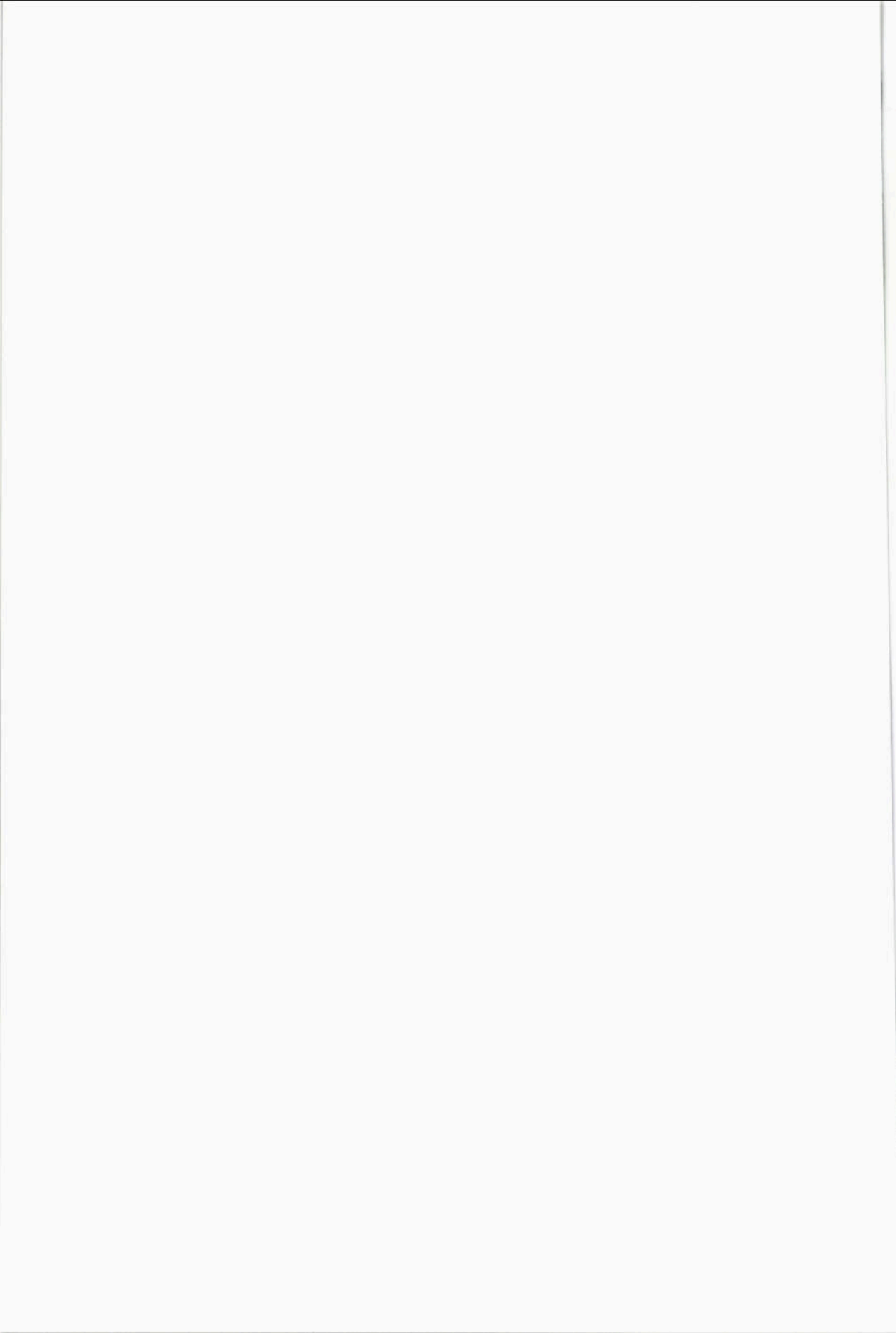
Cathrine Holst, doktorgradsstipendiat
Senter for vitenskapsteori
Universitetet i Bergen
Allégaten 32,
5007 Bergen
Tlf.: 55 58 89 63
E-post: cathrine.holst@svt.uib.no

Jorid Hovden, førsteamanuensis
Høgskolen i Finnmark
Seksjon for idrettsfag
Follumsvei
9509 Alta
Tlf.: 78 45 02 50
E-post: jorid.hovden@hifm.no

Janneke van der Ros, amanuensis
Høgskolen i Lillehammer
2626 Lillehammer
Tlf.: 61 28 83 39
E-post: janneke.vander.ros@hil.no

Åse Røthing, forsker
Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Oslo
Postboks 1040 Blindern
0315 Oslo
Tlf.: 22 85 03 81
E-post: ase.rothing@skk.uio.no

May-Len Skilbrei, forsker
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 Oslo
Tlf.: 22 85 01 10
E-post: m.l.o.skilbrei@jus.uio.no

I dette nummer:

Cathrine Egeland: Kraften i det underforståtte
– noen overveielser om feministisk
forskning

Kjetil Børhaug og Janneke van der Ros:
Femokratar og endring i fylkeskommunal
forvaltning

Hilde Corneliussen: Konstruksjoner av kjønn
ved høyere IKT-utdanning i Norge

Åse Røthing: Sammen eller alene.
Felleskapsprosjekter i par på tvers

Kommentar

Lilja 4-ever er bare en film! Problematiske
sammenblanding av fiksjon og fakta på
prostitusjonsfeltet. Ved May-Len Skilbrei

